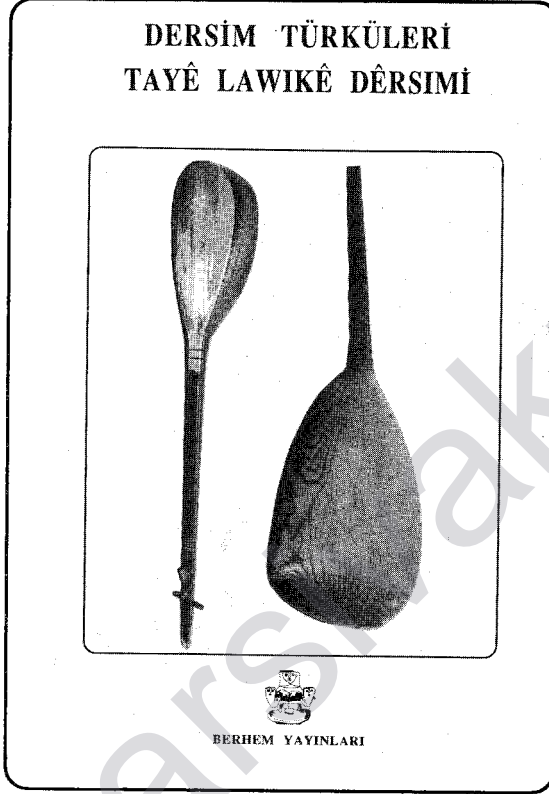

BERHEM

Kovara L kolin n Cıvaki    andi / Percama Dozkariya Kulturi u Camatiye

BERHEM YAYINLARI'NIN YENİ KİTABI
DERSİM TÜRKÜLERİ (AĞITLAR)
TAYÊ LAWİKÊ DÊRSİMÎ (ŞİWARÎ)
ÇIKTI!

- * Bu cilt yalnız ağıtlardan oluşuyor.
- * Birçok ağıtın Türkçe çevirileri de yanında verilmiş.
- * Geniş bir çevrece okunup anlaşılmasını sağlamak amacıyla Zazaca(Kırmancki, Dımilki) ve Türkçe olmak üzere açıklayıcı birer **Önsöz** ve **Giriş** bölümleri kitaba konulmuş.

İsteme Adresleri:

BERHEM YAYINLARI
Atatürk Bulvarı, Sınlıhan 105/907
Kızılay - ANKARA
Tel: 4-418 48 86

BERHEM
Kotkag. 15, 6 tr.
164 75 KISTA/SWEDEN
Tel: 08-750 48 28

BERHEM

SOSYAL VE KÜLTÜREL ARAŞTIRMA DERGİSİ

Yılda 6 sayı yayımlanır

ARALIK 1992/4

Berhem Basın-Yayın, Reklam, Turizm, İnşaat ve Tic.
Ltd. Şirketi adına Sahibi ve Sorumlu Müdürü
ASLI YALÇINOĞLU

Redaksiyon

MUSTAFA DÜZGÜN

M. PİRO

BİLAL GÖRGÜ

C. TORNÉGULE

H. TORNÉCENGİ

KEMAL GÖRGÜ

MUNZİR COMERD

Kapak: E. AYDIN

Resmî: Aydınlar Müessesesi

İlişki Adresleri

BERHEM

Kotkag. 15, 6 tr.

164 75 Kista/SWEDEN

Tel: 08-750 48 28

Post Giro: 425 23 97 - 7

BERHEM YAYINLARI

Atatürk Bulvarı

Sarıhan 105/907

Kızılay/ANKARA

Tel: 4 - 418 48 86

Almanya Temsilciliği

Hawar

Postlagerkarte Nr. 071367 D

6000 Ffm 70 DEUTSCHLAND

Belçika Temsilciliği

Derwêş M. Ferho

Tel: 02 - 230 89 30

Fiyat ve Abone Bedeli

Fiyatı 20.000 TL, 30 Sek, 6 DM

Yurt içi abone 6 aylık: 45.000 TL

" 1 yıllık: 90.000

Yurt dışı 6 aylık: 80 Sek, 25 DM

" 1 yıllık: 160 Sek, 50 DM

USA ve Australia (yıllık): 25 USA Doları

Fiyat ve Abone Bedeli:

Fiyatı 20.000 TL, 30 Sek, 6 DM

Yurt içi abone 6 aylık: 60.000 TL

" 1 yıllık: 120.000

Yurt dışı 6 aylık: 90 Sek, 25 DM

" 1 yıllık: 180 Sek, 50 DM

USA ve Australia (yıllık): 25 USA Doları

İlan Bedelleri:

Arka kapak renkli: 8.000.000 TL

Arka-ıç kapak renkli: 6.000.000 TL

Ön-ıç kapak renkli: 7.000.000 TL

Bunların dışındaki baskılar: 4.000.000 TL

İç sayfa ilanları 118 sayfa 400.000 TL üzerinden yapılacak bir hesaplamaya
la sahiptir.

İlan, abone bedelleri ve diğer hesaplar ASLI YALÇINOĞLU, Türkiye İş

Bankası Çankaya Şb. 4238 - 3116918 nolu Döviz hesabı veya Akbank

Çankaya Şb. 8492 - 11806101 nolu hesaba gönderilmelidir.

İÇİNDEKİLER - NAVEROK - TEDEYİ

	4
OKUYUCU MEKTUPLARI	
	5
OKUYUCULARA MEKTUP	
REDAKSİYON	
	6
KÜRDİSTAN'DA AMCA KIZIYLA EVLENME	
FREDRİK BARTH	
	13
MUSA ANTER'E AĞIT	
MEMED UZUN	
	18
MIRINA ZİYA BEG	
D.YILDIRIM	
	20
RESMİ İDEOLOJİNİN SUNDUĞU GERÇEKLER	
KÜRTLER: ASIL VE KÖKENLERİ, DİLİ VE EDEBİYATI,	
NÜFUSU, DİN VE MEZHEPLERİ, TOPLUMSAL HAYATI	
NESİMİ FIRATLI	
	34
LINGA DUNDULE	
HAWAR TORNÉCENGİ	
	38
TÜM HALKLAR GİBİ KÜRT VE YAHUDİ HALKLARI DA	
KARDEŞTİR	
Dr. A. MEDYALI	
	44
KÖROĞLU AYAKLANMASI	
A. HAYDAR AVCI	
	57
KÜRT ULUSAL BİRLİĞİ SORUNLARI	
S. FERMAN	
	62
KÜRDİSTANLI YAHUDİLERİN EDEBİYATINDAN	
ÖRNEKLER	
Derleyip çeviren: Dr. A. MEDYALI	

KAPAK: Ulusal giysileriyle bir Mukri Kürdü.

Resmin kendisinden alındığı, Kürtçe'nin Arap alfabesiyle yayımlanan PERENG dergisinin verdiği bilgiye göre: Resminin kim olduğu bilinmiyor. Minorski 1913 yılında bunu Tebriz'de satın almış. Ancak resmin tarihi daha da eskidir. Söz konusu dergi bu resmi Prof. MacKenzie'den almıştır.

JÏNENIGARIYA ŞÊX

MIHEMED CAN

Beri vê min di hejmara 3. a *Berhemê* de niviseki li ser pirtûka *Leyl û Mecnûn* dabû weşandin. Herweha wêneyek niviskarê pirtûkê (*Şêx Mihemed Can*) digel ya birayê wi yê mezîn *Şêx Evdrehmanê Axtêpi* ji çap bûbû. Lê dema ku min ev nivis dabû *Berhemê*, agahdariya min zêde bi jinenigariya *Şêx M. Can* nebû û tarixa jidayikbûn û wefata wi nenivisandibûm.

Li gor beyana nameyêke ji malbata Axtêpiyan ku di 02 10 1992'an de gihabû min; *Şêx Mihemed Can* di 13 ê meha Şe'bana 1274'ên (1858-59 ê Miladi) Koçê de li Axtêpê ya ser bi qeza Çinarê de hatiye dinê û di 8 ê Sibata 1325 ên Romi de (21 ê Adara 1909-10'an) ji çûye li ser dîlovaniya xwe.

M. Can kurê *Şêx Hesênê Nûrani* ye, navê diya wi *Şerife Xanım* a keça *Mele Hesên* e û birayê bîndest ê *Şêx Evdrehmanê Axtêpi* ye. Ji xeyni *Şêx Evdrehmanê Axtêpi* û *Şêx M. Can* du birayê wan ên din hebûne: *Yek Şêx M. Sirac* e û yê din *Şêx M. Nûr* e. *Şêx M. Can* ji sê kurên xwe hebûne; *Mihemed Hesib*, *Mihemed Mûnir* û *Mihemed Behçet*.

M. Can xwendina xwe ya destpêkê li cem bavê xwe biriye seri. Piştê di *Medrese* ya bavê xê ya li Axtêpê de li cem *Mele Selim* û *Mele Mihemed Emin* xwendina *Nehw*, *Tefsir*, *Hedis* û *Mentîq* xwendiyê. Wi destûnameya xwendinê ji *Dersdarê* menşûr ê *Kurdistanê Mele Mihemedê Kurmuşluyê* wergirtiye. Piştê wergirtina wê, *M. Can* çûye *Şamê* û ji *Mewlana Xalid* ê *Kurdi*, yan ji hin xelifeyên wi, xelife-

tiya *Rêçika Nexşebendi* ji wergirtiye.

Piştê wergirtina xelifetiyê *Şêx M. Can*, şûnde vegeyriyê gundê xwe *Axtêpê* û li şûna kekê xwe *Şêx Evdrehman* di *Medresê* de *dersdari* kiriyê, ta ku çavên xwe ji *dinya* girtune.

ZEYNELABIDİN ZINAR

BERHEME EMEĞİ

GEÇENLERİ...

Bütün, *Berhem*'e emeği geçen dostlar! Bu onurlu, fedakârca faaliyetlerinizden dolayı hepimizi selamlarım.

Yeni yayın politikanızı, biraz gecikilmiş de olsa, yerinde ve isabetli bir karar olarak görüyorum. Halkımızın tarihsel, siyasal ve kültürel kimlik arayışında almış olduğunuz sorumluluklar Kürt halkının tarihinde hakettiği yeri alacaktır.

Yayın etkinliğinin ülkeye taşınması ve belirli bir tartışma ve araştırma sürecinde doğru bir yayın politikası izlediğinize inanıyor, tüm çalışanların verdiği emeği saygıyla selamlıyorum!

I. ŞAHİN

QUTÊ HO MADE WENÊ,

HAKUNÊ HO ÇÊYÊ SARI DE

KENÊ!

Propaganda, Eleştiri ve Yakışturmalar Üzerine", *BERHEM*, Eylöl 1992/3) ez zof bine sa.

Na nusteê sımara ez zof çî munsune. Haqa zonê made fikrê sari pêro ju yo, pêro wazenê ke zonê ma werte ra wedariyo. Milletê mara wendoxi (ronaki, munevveri), zonayoxi çinê. Eke tek-tuk estê, yi ki horê sarirê gurinê.

Xevera milletê ma hora çina, dina ra çina. Xevera ho na meselu ra nêbena. Hometa ma nê ho naskena ne fikrê sari. Milletê ma hora qarino, sari ra haskeno. Leyê sari de ho dano we. Nameê ho, zonê ho, kulturê ho dano we. Wendoxê ma ("Entellektuelê " ma) ki heni kenê, yi ki hometa hora her çî oncenê benê çêyê sari. *Qutê ho made wenê, hakunê ho çêyê sari de kenê.* Wazenê ke sar, sar ine bigoyno. Serva dismenena zonê ho wazenê ke çımunê sari kuyê. Nêzon çâ?

Hama sar her waxt horê gurino. Ma ki cırê gurime. Ma nêqarime, onciya yi qarînê. Yi wazenê ke ma hora yinerê bigurime! Cırmê ma çıko? Dênê ma çıko?

Ez zof bine sa ke, sımara fikrê ho eve zalaliye ard ra zon. Mordem ke fikrê huyo rast nêva, çikrê beno! Mordem serva fikrê ho tariyê zorvaji ra meterso. Zorvaz ke tari der o, mordemo rast çâ ho berzo zerrê tari u zılomote! Mordemo rast meterso, tija asmeni keşi serê dina de taride nêverdana!..

Berxudar bê, zof rozdar bê!

HASAN DEWRAN

Serva nusteê sımara ("Bazı Olumsuz

28. 12. 1992 / ALMANYA

BERHEM, yayın yaşamının 5. yılına ayak bastı. Maddi ve manevi sıkıntıları, başarı ve mutluluklarıyla dopdolu bir dört yılı geride bıraktık. Bu dönem salt yayın etkinlikleri alanında değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel her bakımdan tarihimizin yoğun bir kesitini kapsar. Özcesi başarı ve başarısızlıklar, sevindirici ve üzüntü verici gelişmeler, umulanla karşılaşılacakları arasındaki kimi tersliklerle içiçe geçen bir süreç yaşandı. Son bir yılda olup bitenlerin de içaçıcı olduğunu söylemek güç. Bununla birlikte insanlar her yeni yıla büyük umut, beklenti ve coşkuyla girmeyi yeğler ya da diledikleri gibi geçmesini isterler. Biz *BERHEM* çalışanları olarak, tüm okuyucu ve dostlarımızın, bütün insanlığın Yeni Yılı'nı kutlar, 1993 yılının gönüllerince geçmesini yürekten dileriz.

BERHEM'in bu sayısında yeralan yazıların tanıtımına geçmeden önce, yurtta ve yurt dışında bulunan okuyucu ve dostlarımızın sıkı destek ve dayanışmalarına gereksinme duyulduğunu öncelikle belirtmek isteriz. Etkinlik alanı ve yayın politikası bakımından ciddi ve saygın bir görev üstlendiği herkesçe kabul edilen dergimizin, kendisinden beklenen işlevi yerine getirmesi, yayın yaşamının kesintiye uğramadan ve düzenli bir biçimde sürmesi için maddi ve manevi desteğin esirgenmeden sürmesi gerektiği ortadadır. Okuyucularımızın abone olmaları, abone bulmaları, abonelerin abone bedellerini zamanında ödemeleri ve daha geniş bir alanda okunup yayılmasını sağlamaları en içten dileğimizdir. Yazar ve aydınlarımızdan ricamız, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da yazı, çizi, resim, belge vb. ürünleriyle *BERHEM*'i daha da zenginleştirmeye özen göstermeleridir. Büyük çaba ve giderler gerektiren böyle bir çalışmanın, siz okuyucu ve dostlarımızın sıcak ilgi ve desteği olmadan gerçekleşmeyeceği ortada.

Bu sayımız dostumuz *H.Nsibin* tarafından Türkçe'ye çevirilen, yazar *Fredrik Barth*'in Kürdistan'da *Amca Kızıyla Evlilik* konulu sosyolojik bir araştırmasıyla başlıyor. Bizce bu çalışmada konu ayrıntılı bir biçimde işlenmiş olmakla birlikte, sorunun ekonomik ve sosyal nedenleri sadece genel çizgileriyle ortaya konmuş, araştırmacıların gündeme alıp incelemeleri gereken konular dizgesine daha bir açıklık getirilmiştir.

Yazar *Mehmed Uzun*, *Musa Anter*'e *Ağıt* yazısında, ünlü Kürt yazar ve politikacı *Musa Anter*'in katli üzerine duygu ve düşüncelerini sanatsal bir yaklaşımla dile getiriyor. Daha önce *Özgür Gündem* gazetesinde yayımlanan bu yazı, yazarının isteği ve olayın boyutları da göz önünde tutularak bir kez de derli toplu olarak *BERHEM*'de yayımlanmakta yarar görüldü.

Yazar *Nesimi Fıratlı*, **RESMİ İDEOLOJİNİN SUNDUĞU GERÇEKLER-KÜRTLER: Asıl ve Kökenleri-Dili ve Edebiyatı-Nüfusu-Din ve Mez**

hepleri-Toplumsal Hayatı konulu yazı serisinde, Kürt halkına ulusal kimliğini, dil ve kültürünü yasaklayan resmi devlet idolojinin şaşmaz uygulayıcıları olan yönetimlerin, gizli kapılar arkasında konuya ciddi bir ilgi duydukları, yaptıkları araştırma ve incelemelerde, kendi aralarında geçen gizli oturumlarda hemen hemen hiç çarpıtma gereği duymadan sorunu ele aldıkları, resmi belgelerin ışığında irdeleniyor. Bu çalışmanın yakın dönem tarihimizin aydınlatılmasına kuşkusuz önemli katkısı olacaktır.

Hawar Tornêcengi Kırmancki (Zazaca) olarak kaleme aldığı yazısında, *Dersim*'deki *Linga Dundule* gibi bazı tarihi yer ve eserleri usta bir dille tanıtıyor.

Yazarımız *Dr.A.Medyalı*'nın aynı konuya ilişkin iki çalışmasına yer veriyoruz bu sayıda: **Kürdistanlı Yahudilerin Edebiyatından Örnekler, Tüm Halklar Gibi Kürt ve Yahudi Halkları da Kardeştir.** Başlığundan da anlaşılacağı gibi yazının ilki **Kürdistanlı Yahudiler**'in halk kültürü ya da edebiyat ürünleriyle ilgilidir. İkincisi ise yine Yahudilerle ilgili olarak yazarımızla *M.Karasu* arasında ve basın düzeyinde cereyan eden yazılı bir tartışmayı içermektedir. Bu her iki yazının da içinde yer aldığı **Kürdistanlı Yahudiler** konulu araştırmanın baskıda olduğunu da haber verelim bu arada.

Değerli dostumuz *A.Haydar Avcı, Köroğlu* olayını yeni bir açıdan ele alıp inceliyor. *Köroğlu*'nu *Köroğlu Destanı* kapsamında değerlendiren geleneksel yaklaşımdan ayrılarak onu baskı, sömürü ve haksızlıklara başkaldıran bir ayaklanma önderi olarak sunuyor. Bununla birlikte *Köroğlu* safında yeralan bey ve paşaların etnik kökenlerine bakıldığı zaman tam harmanlamayla karşılaşılır; Osmanlı zulmü karşısında ezilenlerin birlikte nasıl direndikleri görülür. Sözgelimi *Kızıroğlu Mustafa Bey* bir Kürt beyidir ve belgelerde *Kürdistan Beyi* olarak geçer.

Yazar *S.Ferman* bu yazısında aktüel bir konuya, **Kürt Ulusal Birliği Sorunları**'ndan birkaçına değiniyor.. **Parça egoizminin mücadele sorunsalını** nasıl ve hangi yönde etkilediği, **ümmetçi tutum ve politikaların** son dönemlerde canlanma göstermesiyle birlikte beliren tehlike ve sakıncaları irdeliyor *S.Ferman* dostumuz.

Okuyucularımızın istek ve beğenilerine cevap verecek bir yayın politikası izlemeye azami derecede özen göstermekle birlikte hala birçok eksliğimizin bulunduğunu bilmiyor değiliz. Neki yayın çalışmalarımızı daha da yetkinleştirmek için içten bir çaba göstermekteyiz.

Yeni yılda daha yetkin ve daha dolu *BERHEM*'lerde buluşmak dileğiyle, tekrar başarı ve mutluluklar...

KÜRDİSTAN'DA AMCA KIZIYLA EVLENME GELENEĞİ

FREDRIK BARTH

Çev. H. NSIBİN

Ortadoğu'da genç bir insanın amca kızıyla evlendiğine ilişkin olaylara hala sık sık rastlanır. Bunun İslam'dan kalma olduğu söylenir. Bununla birlikte, meydana gelen bu türden evliliklerin yapılmasının doğurduğu temel sonuçlar konusunda yeterli düzeyde bir araştırma henüz yapılmış değil. Ayrıca bu türden bir geleneğin ne denli olağan ve yaygın olduğu da işin bilinmeyen bir diğer yanı. Bu yazıda, Kürt tipi bu tür evlilik örneği analiz edilmeye, yorumlanmaya çalışılıyor.

Burada soyu sistematik olarak tanımlayan sistemin bir kolu olarak, istikrarlı veya gelişkin bir halkda kendine özgü bir yön alıyor. Yeni kuşaklar, geçmiş kuşaklara oranla daha kapsamlı bir gelişkinlikle öne çıkıyor. İşte bu sistematik tanım, daha doğrusu sıkıştırılmak istenen bu form, kullanılarak bir soy veya bir soy grubunun şematiki sergileniyor. Bu şematik formun adı ilk defa *Gifford* ve daha sonra *Firth* tarafından konmuş ve «ramage» olarak adlandırılmış. Düzenli bir yorumunu da ilk kez *Evans-Pritchard* yaptı(1). Bu konuya ilişkin çalışmalar, daha sonra *Fortes* tarafından derli toplu bir biçimde özetlendi

(2). Literatürde yeralan soy şemalarının hemen hemen tümü, soy sistemini, soyun bir bölümünü oluşturan kabile, klan dışından evlenme (*exogami*) geleneğiyle oluşmakta. Bu olgu önemli sonuçlara yolaçıyor. Örneğin dağılan klandaki iç gelişmeye ya da kız evladı durumunu olağan karşılama yoluyla herhangi bir bölgede egemen olan soya, yabancı soyu aşılama mekanizması (yazıda ele alınan *Nuer* ler konusu gibi), akrabalık terimolojisindeki yapılanmada sık sık kendini yansıtıyor(3).

Klan dışından evlilik (*exogami*) büyük bir olasılıkla soy şemaları için zorunlu olmamış. Bu halde evlilik geleneğinin nasıl gerçekleştiği bağına bakılmaksızın, aynı (*uni lineal*) soydan gelme olan herhangi bir şematik iskeletin geliş bazının açık ve aynı olduğunu gösterir. Baba-soyunun (*patrilineal*) gelişini gösteren şematik bir sistemde, anasoyunun (*matrilineal ties*) geliş bağının siyasal ilişkilerde hiç de yeri olmayan bir halka oluşturduğu ve tüm soy bakımından bunun böyle sayıldığı evlilik modeli, siyasal gruplar arasındaki ilişkileri tanımlamadaki rolünden «bağımsız» olmaktadır. Bu birbirine bağlılıkta görülen kopukluk dizgesi ve klan dışı

evlilikler Ortadoğu'da Sami ve İran kabileleri arasında olağandır. Yine aynı bölgede büyük bir olasılıkla Kafkas grupları arasında da aynıdır(4). Bu, evlilik ilişkilerinde ve anaerki bağımlılıklarında işin doğal yapılması ve politik yanı söz konusu değildir. Hatta evlilik modeli iki ayrı (soyadan) gelim arasındaki ilişkiyi tanımlamıyor. Bu yazıda, yukarıda belirtilen düşünceler ışığında Kürtlerde karşılaşılan soy/sülale şematik sistemini tanıtan bir varsayım da sunulacak. Özellikle de *amca kızı* ile evlilik konusundaki modelin anlamı üzerinde durulacak. Ancak aynı konuyu Ortadoğu'da ele almış olan diğer araştırmacılarınki gibi sayılmalı bizim bu yaptığımız.

Kürt kültürü ve toplumu diğer bağlamlarda ele alındı (5), ancak kısaca da olsa bir kez daha değinelim. Kürtler etnik ve dilsel bir grup, hemen hemen tümüyle Müslüman. Yaklaşık toplam nüfusu 3 milyon(6) kadar. Kaldıkları yerler de Bereketli Hilal'in (*Fertile Crescent*) doğu ve kuzey taraflarında kalan dağ ve tepelerle yarı bağlı alanlardan oluşuyor. Günümüzde bu topraklar İran, Irak, Türkiye, Suriye ve Sovyetler Birliği arasında bölüşülmüş

durumda. Kürtler arasında küçük bir grup hala göçebe hayatı yaşamakta. Koyun, keçi ve büyük baş hayvan sürüleri ile birlikte yazları dağ başlarında ve kışları da düzlüklerde geçirirler. Çoğunluğuysa günümüzde yerleşik köylü olup, yerel düzeyde mevsime göre hayvanlarla birlikte göç etme pratiğine sahip olanlar da var aralarında. Şu andaki değerlendirmemiz sadece Irak Kürdistan'ının güneyinde kalan kesimleri kapsıyor. Konuyla ilgili olarak 1951 yılının Şubat ayından Ağustos'a kadar materyal toplandı.

Çalışmanın oluşturulması için iki yapı baz olarak alındı: Temeli oluşturan aşiret sistemi, sınıf ve toprak sahipliği üzerinde biçimlenen feodal sistem. Feodal sistem, Irak'ın modern yapısı içinde asimile olmak üzere. İlki ise ataerkil soy sistemi, çoğunlukla izole edilmiş alanlarda kalan göçebeler ve azınlık bir köylü grubu arasında kaldı.

Kürtler de soy örgütlenmesi çok basit bir tür olan bölümlü (segmentary) bir yapılanma gösterir. En büyük akrabalık birimi olan *Tire* (boy), en üst düzeydeki soy oluşumdur. Ataerkil yapılanma nedeniyle kural gereği bir bölümü dilegetirir. *Tire*'nin soy derinliği değişiktir. **Hemavend** (Hamawand) aşiretinde (kaldığı yer Kerkük Livası) günümüzdeki genç kuşağın ilk babası bundan dokuz kuşak öncesine uzanır. Göçebe **Wurda Şatri** (kaldığı yer Süleymaniye Livası) içinse bu, oniki kuşak öncesine uzanır.

Değişik güçte birçok *Tire* - zorunlu olmakla birlikte- politik bir konfederasyon içinde birleşebilir. Güney Kürdistan'da şu anda en anlamlı olan, yerleşik ve göçebe *Tire*'lerden oluşan **Caf Konfederasyonu**'dur. Kolaylık olması bakımından tartışmamızı yaklaşık 1000-1500 kişilik bağımsız *Tire*'leri içeren **Hemavend** aşireti üzerinde yoğunlaşacağız. Bu *Tire* bundan iki veya üç kuşak önce yerleşik yaşama geçmiş.

Esas soy örgütlenmesinin belli başlı iki önemli yanı var: Toprak mülkiyeti, savaşta savunma ve saldırı. Toprak edinme hakkı ve mera alanların tümü *Tire*'nin tasarrufundadır. Kullanma hakkı da yerel bölümün(kolun) elinde. Bunlarda yanyana

bulunan köylerin her biri toplam 50 ila 200 kişilik bir nüfusa sahip. Köy içinde bazı alanlarda erkeklerin geleneksel bir takım hakları var. Bu haklar miras yoluyla babadan oğula geçer. Ama bu satılabilir de. İhtiyaç duyulan hallerde köy yönetimi de bedava toprak dağıtılabilir. Herhangi bir pay sahibinin ölmesi halinde

Boyun ve göğüs takılarıyla varlıklı bir Kirmanc/Zaza hanım.
(Foto: Munzir Comerd'in arşivinden.)

elindeki toprak, normal olarak miras yoluyla aynı soydan gelen diğer bir pay sahibine geçer. Bu da akrabaların yakınlık dercesine göre (tüm kollar düzeyinde *kardeşler* mirastan yararlanmada *kuzenlerden* önde gelir) göre yürütülür.

Bunun dışında soy 1932'i barışına kadar -ki hala potansiyel gücünü koruyor- askeri bir birlik halinde, bağlı birime dıştan yapılan bir saldırıya karşı seferber ediliyordu. Grubun içinde anlaşmazlık doğduğunda birimler muhalefete göre bölünüyordu. Anlaşmazlıkların başlıca nedeni grupta toprak edinme hakkı için yapılan mücadele idi ve bu bazen bölünmeye kadar varırdı. Grup dışında da bu en olağan hallerdendi. Burada toprak ya elde edilir ya da elden çıkardı.

Bölüşme ve birlikte yapma sorununda Kürt sistemi ile Afrika'daki sistem arasında çoğunlukla tam bir terslik görülür. Bireyin toprak hakkı, geldiği birimin soy alanıyla sınırlı tutulmakta. Bir yabancı ya da başka soydan gelen kişi, düşük bir statüyle köye alınır ve sadece kiralanmış bir yardımcı köylü, *sapani* şeklinde kabul edilir.

Bu istisna dışında, toprak mülkiyetini koruma isteği, soydan önde gelir. Ve burada "yanlılar"ın bağları içinde, *yakınlık* mekanizmasının gelişimi veya geline noktada soyun yerel toprak üzerindeki tasarrufuna ve politik hakkına bakılmaz(7). *Segman* soyunun en yüksek kavramı coğrafik dağılımla doğrudan ilintilidir. Büyük ve küçük çeşitli *segmanların* elindeki toprakların alanı köy birimi seviyesine kadar iner. Bunlar bir harita üzerinde izlendiğinde veya yüksek bir yerden bakıldığında, koyakların derinliklerine kadar vardıkları görülür. *Segmanlarda* tamamlayıcı görünümde olan başlıca etken köyden daha büyük olmalarıdır. Bu da toprakla ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Soy birlikteliği konusunda sahiboldukları bilinç, büyük bir olasılıkla bir savunma birliği olan *Tire*'nin ağırlıklı yanını oluşturur. Köyden daha büyük bir grubu oluşturmak amacıyla biraraya gelmede dinsel veya töresel mekanizmaların etkisi yoktur. Buna karşın, ortak yaşama ilişkin ilişkilerde, uygulama veya töresellik ağır basar.

Bu örgütlenme formu güçlü bir vurguyla amca kızının karı olması istemine tam da uymakta. Bunun diğer bir belirleyici yanı da aile içinden evlenme tercihini gösterir. Vurgu ve etkisinin gücü ise şu durumlardan ileri gelir:

- 1-Söz kesme kuralları,
- 2-Göreceli başlık parası,
- 3-Değişmeyen gerçek olağanlık

Söz Kesme Kuralları

Bilgi veren kişilerin birleştiği ilk ve belirleyici nokta, baba tarafından kuzenlerin kızı alma haklarının olduğudur. Eğer baba kızı bir başkasıyla evlendirmeyi düşünüyorsa, baba tarafından kuzen olan kişinin kızı istemediğini öncelikle belirtmesi gerekir. Babanın üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirmediği benzer durumlarda, çeşitli çekişmeler olmuş. Kırsal alanlarda bu türden olayların meydana geldiği, birçok eserde belirtiliyor(8). Kendi kızını kardeşinin oğluna verme geleneği, başkaları tarafından da saygıyla karşılanıp kabul görüyor. Bu evlilikte baba, kızına koca olacak kişiyi iyi tanıdığı için, evlendikten sonra bile kızını gözetleme işlevini kolayca sürdürebilir. Evlilik ilişkisi eşler arasında eşitçe kurulmalı, ancak bunlardan hiç biri eşitlik statüsüne yakın değil. Çünkü kuzen bile baba tarafından geliyor. Aynı babadan gelen bu küçük çocuklara, kuzenini "seviyor" diye alay edildiğinde, sıkılıp utanıyor. Ailenin içinden evlenme (*endogamy*)nin anlamı, ailenin sahip olduğu mal ve mülkün korunmasının açıktan itirafından başka bir şey değil. *Kuran*, bazen çözümsüz kalması halinde hayatta kalan kadına mirastan belirli bir payın verilmesini buyurur. Ancak pratikte durum böyle değil.

Göreceli Başlık Parası

Bu babalar arasında kuzenler için uzlaşılacak bir ayrıcalıktır. Sınırlı bir şekilde diğer akrabalar için de geçerli. Burada kız için ödenen başlık parası düşük olur. Buna karşın köy kızları için ödenen başlık parası, genellikle 30 ila 100 dolar arasında değişir. Kuzenler arasındaki evlilikteyse babalar yalnız giderleri karşılarlar.

Değişmeyen Gerçek Olağanlık

Amca kızları ve kuzenler arasında evlilik oranı alabildiğine yüksektir. Hemen hemen % 50'ye yakın. *Hemawend*'in iki köyünde yaşayan eşler (karı-koca) arasındaki akrabalık derecesinin büyüklüğü şu iki kategoride değerlendirilebilir:

Tablo: 1

BABA VE ANNE
TARAFINDAN

EVLENME SAYISI

1. Amcazade	9
2. Dayızade.....	1
3. Hala çocukları.....	2
4. Diğer akraba.....	3
5. Köyde akraba olmayan.....	2
6. Başka köyden.....	4
Toplam.....	21

Burada normal dalganın büyüklüğüne özen gösterilmeli. Soy (sibling) grupları içindeki cinsel dağılımı, gerçek kuzenler arasında sıkça görülen evliliklerle sınırlandırılmayacak kadar yaygın ve olağandır.

Yabancı biri ile evlenme pahalı olunca, yakın akraba

nedeniyle genç erkeğin *doğru* bir seçim yaptığı söylene-
mez tabii. Bu tümüyle sübjektif etkenlerin bir sonucu
olarak gerçekleşir. Her zaman iddia edilen görüşse, bu
gençlerin eş bulmada tamamen özgür oldukları biçiminde-
dir. Bu durumda sorun, kızın babasının başlık parasını
alma hakkından önce, motive olmuş olması geçerli
olmakta. Bu da bir Kürt köylüsü için önemsiz bir sermaye.
Veya konumuzun odak noktasını oluşturan bu konuyu,
daha başka bir deyişle sunalım: Bu sistemde kuzene verilen
kız için alınabilecek büyük miktardaki başlık parasından
yararlanılmıyor, tersine bu yitiriliyor. Bunun cevabı politik
yapının kendisinde yatıyor. Kürt soy sisteminde, tüm
gruplar, segmanlara karşı belli bir baskıda.

Segmanların geliş sisteminde kimlik tespiti, olağan
birleşmeyle bölünme ve düzensiz yamanma onarılmaya
çalışılıyor. (*Nuerler* arasında toprak gruplarına karşı soy
gruplarının, *Tallensiler* arasında töresel işbirliğinin soy
bağına bağlanması gibi). Acı veren bu baskıcı kutuplaşma
tüm köylerde, ilk açıklamalara göre tüm Kürtlerin yaşa-
mında var(9). Kürt köylerinin özelliği, poliük iktidarı elde
etmek için bazen kadını ve erkeğiyle çoğunlukla kararlı bir
savaşım içinde olmalarıdır. Böylesi bir iktidar mücadelesi

kızını

tercih kuralı öncelik kazanıyor. Bu yüzden de genç
erkeklerin kendi kuzenleri arasından eş seçmeye özen
göstermeleri özel bir önem taşır. Varılan bu sonuç

*Resimde (önde) kırsal alandaki Kürt kadının yaşamı ve
(arkada) grup halinde oynadıkları bir halk dansı
görülmüştür.*

Büyük ailede toruntaht olan kadın ve erkeklerin sayısı az değil Kürdistan'da.

(H.Tornécengi'nin arşivinden)

daha çok da eli silah tutanların sayısına bağlı. Yani ileri sürüleni savunmak için seferber edilecek güç önem taşır. *Ataerkil* bir soy sisteminde politik destek, yalnız ve yalnız baba (*babaerkil*) soyundan gelenler gözönünde bulundurulurak hesaplanır. Bunun dışındakilerse alt politik seksiyonlara bağlı olarak değerlendirilir. Köylerdeki fraksiyonlaşmaların sergilemesi, daha çok küçük bir soy segmanı olan ihtiyar bir önderin etrafında toplanan genç kesimden oluşur. Bu segmanları oluşturanlar kardeşler, oğullar ve amcazadelerdir. Son değinilen ilişki en duyarlı olanıdır: Paralel kollar arasındaki ilk potansiyel kümelenmeyi aşan bir kesim.

Herhangi bir erkek amcazadelerin geleneksel haklarını koruyamıyor ve onlara karşı sahibolduğu yükümlülükleri yerine getiremiyorsa, bu kişi onların politik desteğini yitirir. Buna karşın kızkardeşlerinin onlarla evlenmelerini sağlıyorsa, aradaki ilişkiler güçlenir ve soy dayanışması gerçekleşir. Kızın babası, yeğenine (kardeşi oğluna)

karşı yükümlülük taşır. Ondan başlık parası almamış olmakla onun politik desteğini kazanır. Her damat için -soy sisteminde- politik destek vermekten daha önemli bir rol yoktur. İşte bu sonuç gösteriyor ki, başlık parası çeşitli yükümlülükler biçiminde her zaman ödenir. Aralarında oluşan bu ilişki, adeta sürekli hale getirilen bir değiş-tokuşa benzer: Baba, kardeşi oğluna verdiği kızına karşılık, tüm hayatı boyunca ondan politik destek görür. Bu yöntemle amcakızı evliliği soy sistemindeki politik etkinliği güçleştiriyor.

Bu tanımlama genelde doğruysa, Ortadoğu'da gelişkin olan soy sisteminde amca kızı ile evlilik ilişkisi alabildiğine yoğun. Bu yoğunluk diğer bir tür örgütlenmeye sahibolan köylerde ise daha düşüktür. Güneydeki Kürt nüfuslu alanlarda büyük bir olasılıkla bu böyle, diğer bölgeler konusundaysa konuya ilişkin eserler bilgi vermiyor.

Güneyde feodal yapıdaki Kürt bölgelerinde, yukarıda tartışılan komşu Hemawend bölgesiyle kıyaslandığında aşağıdaki manzarayla karşılaşılır:

1. Söz kesme kuralları, sayılamayacak derecede köklü bir değişime uğradı. Babaların yeğenleri için öncelik tanıma yükümlülüğü sahibolduğu önem, yerini karı koca arasındaki eşitlik ilkesine bırakmış durumda. Bu köy-içi evlilikten çok, soydan gelmeye öncelik tanır.

2. Başlık parası tüm erkekler için düşük sayılır. Özellikle de kırsal kesimde (köyler için) bu geçerlidir. Daha büyük yerleşim birimlerinde görülen farklılıkta, sınıfsal durumdan ve refahtan kaynaklanır. Bazı köylerde, başlık parası alma sorunu, köy birimi ile sınırlı tutularak belirli bir uzlaşma formu oluşturuldu. Popülerleşen diğer bir seçenek de, yakın akraba iki erkeğin kızkardeşlerini birbirleriyle değiştirmesidir.

3. Amcakızı ile evlilik olgusu, giderek yoğunluğunu yitiriyor. Buna karşın köy içinden (soy örgütlenmesinden daha büyük sayılan köylerde) evlenme oranı yüksekliğini koruyor. Kabile köyü olmayan birimlerde, evliliklerin sayısal kompleksi şöyle örneklenebilir:

Tablo 2

BABA VE ANNE
TARAFINDAN

EVLENME SAYISI

1. Amcazade..... 6

2. Dayızade.....	1
3. Hala çocukları.....	1
4. Diğer akraba	9
5. Köyde akraba olmayan	19
6. Başka köyden	10
Toplam	46

Bu tablo yukarıda anlatılan görüşlerle tam bir uyum halinde. *Hilma Granqvist*(10) Filistin'de bir Arap köyün deki durum hakkında karşılaştırmalı bilgiler veriyor. Burada kırsal toplumun *ataerki* soy grupları şeklinde bölündüğü ve bunlara *Klan* adı verildiği, büyük bir olasılıkla segmanlaştırılmış oldukları anlaşılıyor. Ancak bu soy gruplarının çoğunun birlikte daha büyük bir köyde oturuyorlar, önemli sayılabilecek bir politik güç ve yere sahip değiller. Bu tür bir köyde, evli çiftler arasındaki akrabalık derecesi şöyle gösterilebilir(11):

Tablo: 3

	SAYI	%
1. Amca kıziloğlu	35	13.3
2. Toplam Klan-içi evlilik.....	89	33.7
3. Köy-içi akrabalar arasında ev.	62	23
4. Yabancılarla evlenme	113	42.8
Toplam	264	

Tablonun bize gösterdiği *klan-içi* evliliğin, Kürt sistemi içindeki *segman* fraksiyonunun durumu ile bir benzerliği var. Ama muhalif klanın etkinliğinin yanısıra birbirine uymayan *klan-içi* evlilik oranının %33 olmasına karşın, akraba olmayan köylülerle evlenme yüzdesinin % 23 olduğuna da burada işaret edelim. Bu köyde dört büyük ve altı küçük kabile yaşamakta. *Granqvist* bunun standart olarak şöyle açıklıyor: «...kuzenlerin birbiriyle evlenme biçimi tüm diğer evlilik biçimlerinden daha önde gelir. Bununla bir yabancıyla aile

Modern taşıtların bulunmadığı dönemlerde gelin oğlan tarafına atla götürülür ve yine atla gezdirilirdi. (H. Tornécengi'nin arşivinden)

içindeki mal ve mülke el koyması önlenmeye çalışılır» (12). Onun bu savı, değindiği köyün *Kuran*'da yazılı kuralları izlememesine rağmen, ileri sürülen savı daha da zayıflatıyor(13). Çünkü *Kuran*'da akrabalar arasında erkek ve kadının mirastan aynı payı alacağını söylüyor. 2/1 oranlamasında «... az bile oluyorsa, bir adam ölünce ardan dan birkaç çocuğu yoksa, yine bunun büyük olasılıkla kardeş çocukları arasındaki evlilikle anlamlı bir hale geleceği umulur»(14).

Chaple ve *Coon* kuzen evliliklerinin paralellığı üzerine teorik bir yorumlama sunuyorlar. Özellikle de *Bedeviler* konusunda(15). Burada -argümanlarını tam anlamıyla kavramışsam eğer- damat ilişkisi ile akraba olmayan bir politik ve ekonomik kimlikle soy segmanı arasındaki etkinliğin tutarsızlığı yer almakta. Bu durumda segmanı oluşturanlar *baba*, *oğul* ve *amca*'dır.

Buradaki tutarsızlık, örneğin damat ilişkisi temelinde evlilik kanalı ile amca ve amcakızı ile çözümlenmesidir. Sorunun bu yanına ilişkin eleştiriler sürüp gidiyor. Fakat *Chapples* ve *Coon*'un tartışmalarından ve günümüzdeki bilgilerden, bu türden bir evlilik modeline *Bedeviler* arasında rastlanmadığı anlaşılıyor.

Yukarıda sıralanan görüşler kısaca şöyle özetlenebilir: Afrika'da karşılaşılan sistemlerin çoğunluğuna karşın, Ortadoğu'da müslümanlar arasında evlilik modeli, büyük soy sistemi ile *segman* arasındaki ilişkiden arınmış sayılıyor. Bu modeldeki güçlü bağ çeşitli yöntemlerle

kullanılan toplumsal yapılanma teorisinden ileri geliyor.

Burada sunulan diğer bir model de, yakın aile-içi evliliğdir. Amcakızı ile evlilik Ortadoğu'nun birçok bölgesinde görülmektedir. Bu model, Kuran'ın miras kuralları konusunda tanıdığı aile mülkiyetinin yerinde kalması isteğine kadar uzanır. Ama buna karşın bu modelin, Kürt kabileleri ve soy örgütlenmesi -aynı örgütlenmeyi barındıran diğer gruplar arasında- ayrı bir açıklama gerektiriyor. Kısaca tartışılan bu tezimizde, amcakızı ile evliliğin küçük soyu toplamada ve bir fraksiyon safında ve grubun birliği bakımından oynadığı role yer verdik. Bu evlenme modeli soy sisteminin politik vargılarını güçleştiriyor ve geneldeki Afrika sistemleri gibi değil. İlişkiler tümüyle soy içinde. Buradaysa tamamen tersi bir durumda ve küçük soyların segmanları bölünmüş soy iktidarlarını koruyorlar.

Notlar:

1. E.W. Gifford, *Miwok Lineages and the Political Unit in Aboriginal California* (American Anthropologist, C. 28, s 389-401, 1926).

- Raymond Firth, *We, the Tikopia* (London, 1936).

- E. E Evans-Pritchard, *The Nuer: Tribe and Clan* (Sudan Notes and Records, 1933-35), ve *The Nuer* (London, 1940).

2. Meyer Fortes, *The Structure of Unilineal Descent Groups* (American Anthropologist, C. 55, s. 17-41, 1953).

3. F. Eggan, *Social Organization of the Western Pueblos* (Chicago, 1950).

4. Louis J. Luzbetak, *Marriage and the Family in Caucasia* (Wien, 1951).

5. V. F. Minorsky, «Kurds and Kurdistan» (in *The Encyclopedia of Islam*, London, 1913).

- E. R. Leach, *Social and Economic Organization of the Rowanduz Kurds* (Monographs in Social Anthropology, no. 3, London 1940).

- Fredrik Barth, *Principles of Social Organizasyon in Southern Kurdistan* (Universitetets Etnografiske Museum, Bulletin no. 7, Oslo, 1953).

6. *The Middle East* (Royal Institute of International Affairs, London, 1950).

7. Kalıcı bir ilişki bazen rekabet eden soy grupları ve fethedilmiş kabileye-dayanmayan köylü bir halk, bazı haklara sahibolarak yanında yer aldığı egemen soy arasında kendini gösterir. Bu durumda her iki grup arasında evlenmeyi yasaklayan sınırlar konur. Bu tür ilişkiler kuzeyde kalan Hemawend topraklarında varlığını sürdürmektedir. Ancak özel bir istikrar taşıdığı pek söylenemez.

8. Örneğin W. R. Hay, *Two Years in Kurdistan* (London, 1921), s. 71.

9. Örneğin C. J. Rich, *Narrative of a Residence in Koordistan* (London, 1836).

- E. B. Soane, *Through Mesopotamia and Kurdistan in Disguise* (London, 1926).

- W. R. Hay, *Two Years in Kurdistan* (London, 1921), s. 71.

10. Hilma Granqvist, *Marriage Conditions in Palestinian Village* (Helsinki, 1931).

11. Age, s. 81, 92, 194-195.

12. Age, s. 78, Burada başvuru niteliğinde daha başka görüşlere de yer verilmekte.

13. A. S. Tritton, *Islam, Belief and Practices* (London, 1951), s. 66.

14. Hilma Granqvist, *Marriage Conditions in a Palestinian Village* (Helsinki, 1931), s. 78.

15. E. D. Chapple and C. S. Coon, *Principles of Anthropology* (New York, 1942) s. 305-306.

Sevgili Apê Musa, Kürt gençlerinin sevimli amcası, acılı tarihimizin genç delikanlısı, bilirsiniz, yüzyıllardır yoksul ve çileli gecelerimizi zenginleştiren, sizin de çok sevdiğiniz ünlü Memê Alan des tanımızda, dünya güzeli üç kız vardır. Ülkemizdeki hüznü ve kederi, biraz da olsa, sevince ve mutluluğa çevirmeye çalışan aydınlık üç kız; periler padişahının alımlı ve iyiliksever kızları; Tavbanû (Güneş Sultan), Heyvbanû (Ay Sultan) ve Stêrbanû (Yıldız Sultan). Bilirsiniz, insanın ve insanlığın uykuda olduğu bir gece vaktinde, Kürtlerin güzellik simgesi Zina Zeydan'ı, uykuları delmeden, alıp, bulutların üstünden, Kürtlerin

iyilik ve mertlik simgesi Memê Alan'ı saraya götüren, unutulmaz bir aşkın ve ulusal bir eposun doğmasını sağlayan, bu ışık ve aydınlığın simgesi peri kızlarımızdır.

Dün gece sizi gördüm; sizi ve çok sevdiğiniz peri kızlarını. Birlikteydiniz, ak ve ışıltılı bir gecede birbirinize kavuşmanın sevinciyle, çileli ülkemizin yıldızlarını çoğaltmış, büyümüşünüz. Evet, gece bembeyazdı, bir aydınlık söleniydi. Gökte yıldızların halayı vardı. Ay tüm güzeliğiyle gülümsüyordu. Dağlarımız, Kürtlerin gururu, başı dik, dumanlı dağlarımız volkanik bir aklıyla parlıyordu. Nehirlerimiz, sevincimiz

ve coşkumuzun kaynağı bereket yatakları, bir özgürlük türküsü eşliğinde, süt beyazlığında, çağlıyordu. Ya o dipsiz vadiler, derin ormanlar, göğeyi varan kartal yuvaları? Beyazın çeşitli tonlarıyla tam bir renk cümbüşüne dönmüşlerdi. O ak gecede, yaşamınızın ölümle ölümsüzlüğün kesiştiği anında, unutulmaz bir randevunuz vardı; peri kızları, kanatlarını çarparak, kanlar içinde, yerde yattığınız Diyarbakır'ın o çirkin, karanlık sokaklarına geldiler. Hain, karanlık, kallesiz kurşunlar Diyarbakır'da, o çok sevdiğiniz, gururunuz ve acınız olan o tarihi Kürt sehrinde sizi bulmuştu. Hatırlarsınız, 1970'lerde, Diyarbakır'da, askeri cezaevinin yemekhanesinde-

ki büyük sobanın çevresinde, otursak gecelere renk katan sohbetlerinizde, sürekli, "bu şehir" diyordunuz, "bu şehir, uğrunda ölünecek bir şehirdir. Kürdün akıllalmaz direniş efsaneleri bu şehrin tarihi surlarında gömülüdür. Büyüklerimiz, **Şeyh Sait, Seyid Abdulkadir, Doktor Fuat** ve daha birçok şahsiyetimiz bu şehrin gecelerinde darağaçlarına gönderildiler ve bir mezara bile sahip olmadan bu şehre gömüldüler. Bu şehir onurumuz ve kimliğimiz, acımız ve kederimizdir, bu şehir hüznünlü tarihimizin en canlı tanığıdır..." Bu şehrin karanlık bir sokak arasında, kanlar içinde, upuzun yatarken, isimleri ve efsaneleriyle büyüdüğünüz peri kızları üstünüze geldiler, daireler çizerek üzerinizde uçtular. Onları gördüğünüz o anı nasıl anlatsam? Dünyalar sizin oldu, yeniden doğdunuz. Kalkıp onları kucaklamak, doyasıya öpmek istediniz. Olmadı, yapamadınız. Sadece, yine gülümseyerek, "ama bu bir çılgınlık" dediniz. Onlar, sevgili perileriniz yavaşça çevrenize kondular, hep bir ağızdan; "Lo, lo, **Apê Musa** lo, lo!.. Şev giran e, keser kûr e, birîn xedar e. Şehîden welêt li te gazî ne, dibêjine, **Birayo Muso**, lo, lo, xwe bilivîne, bilezîne, em li hêviya te ne. **Apo**, lo, lo, de xwe bi me bigihîne..." dediler. Ağıdı anlamıştınız, çağırıyordunuz, "güzel kızlar, can kızlar, beni tümünden unuttunuz diye korkuyordum. Nihayet geldiniz." diyerek hemen yanbaşınızdaki kızkardeşlerin en küçüğü **Stêrbânû**'nun kanatlarını okşadınız. "Tam da istediğim gibi; çok sevdiğim Diyarbakır'da, öteden beri görmeyi çok arzuladığım şehit dostlarıma, büyüklere, çocuklarıma kavuşuyorum."

Peri kızlarımız, bir tüy kadar hafif bedeninizi aralarına alarak, "haydi **Apê Musa**, yapacak işimiz, görecek

yolumuz var, uçalım" dediler. Havalandınız, biraz daha yıldızlara doğru yükseldiniz. Gece sakindi, hafif bir rüzgâr yüzünüzü okşuyordu. Bulutların arasından ışıldayan Diyarbakır'a uzunca bir süre baktınız, kendi kendinize, "Kürdün acılı tarihine tanık olan bu şehri-i muazzam, Kürdün zaferine ve mutluluğuna da tanık olacaktır" dediniz. Yaşamınızın en belirgin simgelerinden olan, nazlı bir gelin gibi Diyarbakır'ın çevresinde kıvrılarak akan ve tüm bölgeye yaşam veren **Dicle** nehrine baktınız. **Dicle** de sizi görmüştü, coşkuyla çağlayarak sizi selamladı. "Kızlar, yanakları al, bedenleri kıvrak kızlar, şu nazlı **Dicle**'ye bakın", dediniz. Periler de, "**Apê Musa**, saçları ak, gönlü bol amca, zaten ilkin **Dicle**'ye gideceğiz", dediler.

Yavaşça **Dicle** nehrinin kıyasına kondunuz. Yöreyi hemen tanımıştınız; 1950'li yılların sonunda, Diyarbakır'da dostlarınızla birlikte **İleri Yurt** gazetesini çıkarıp, **Kımıl** gibi unutulmaz makaleler yazdığınız dönemde, sık sık buraya gelir, deyiminizle "çilingir sofraları" kurar, Kürtlerin geçmişi ve geleceğiyle ilgili konuşurdunuz. Çok sevindiniz, "kızlar, göğüsleri bal, gerdanı şeker kızlar, **Zina Zeydan**'ın başı hakkı için söyleyin, benim bu yöreleri çok sevdiğimi biliyor muydunuz?" diye sordunuz. Periler de gülümseyerek, "elbette biliyorduk, **Apê Musa**, sözleri tatlı amca, hatta ikinci oğlunuza **Dicle** ismini koyduğunuz da" dediler ve sizi soymaya, üstünüzdeki kanlı giysileri çıkarmaya başladılar. Siz şaşkınca onlara bakınırken, kızların büyüğü **Tavbanû**, "**Apê Musa**, kalemî güçlü, sohbeti güzel amca, sizi yıkayacağız, temizleyip aklayacağız. Ölümünden söz etmeyelim, bu gece

ölüm ve ölümsüzlük çizgisinin ölümsüzlük tarafına ayak bastınız. Yani ölümsüzleştiniz. Bizim de görevimiz ölümsüzleri ölümsüzler katına çıkarmak. Acele edelim, alınacak yolumuz, görülecek dostlarımız var" diyerek yumuşakça sizi suya soktu. **Heyvbanû** ve **Stêrbânû** da sizi izledi. Kendinizi yumuşak, dingin ve bir ana kucağı kadar sıcak sulara bıraktınız. Hayret, suların altından herşeyi görüyordunuz, her yer aydınlıktı, nefes alıyor, konuşabiliyordunuz. "Peri kızları, bedeni alımlı güzeller, bu, babanızın marifetlerinden, dillere destan sihirlerinden biri olsa gerek" dediniz. Onların sizi çok sevdikleri belliydi, bedeninizdeki kanları itinayla temizleyerek, "yok **Apê Musa**" dediler, "bu bir gerçek, sizin, ülkemizin, halkımızın bir gerçeği."

Üstünüzdeki kiri, kanı ve hapis-hane, işkence, sorgu, yargının verdiği yılların yorgunluğunu attınız. Yeneden canladınız, gençleştiniz. Kızlar bir güzel sizi yıkadı, kendinizi isteyerek, severek onların maharetli ellerine bıraktınız. Çıplak bedeninize güzel kokular sürdüler. Ses çıkarmadan, hoşnut, gözlerinizi kapatarak, "bu misk û amber olsa gerek" diye düşündünüz. Daha sonra size ak, bembeyaz bir giysi giydirdiler, "**Delalo, Apo**... bu giysiyi hatırlayacaksınız, **Memê Alan**'ın gittiği Cizire kentinde ahalinin giydiği giysi. Bu giysi, ak yüzünüze, bembeyaz saçlarınıza nasıl da yakıştı..." dediler. Sevinmişsiniz, "atalarımın giydiği bu mübarek giysiyi giymek, benim için, ne büyük bir mutluluk" dediniz. Bilmem söyle-meme gerek var mı? Sonra da Periler, sizin hiçbir zaman ihmal etmediğiniz bir şeyi yaptılar; gözlerinize *kil* çektiler. Ayın ışığı gözlerinizde parladı, gözleriniz yıldız kümesinin bir

parçası oldu. Perikızları sevgiyle gözlerinizden öperek, "Apo, lo Apo, şeva li esmanên Diyarbekirê be, qerar tev bi gotina jinan e. Em ê te niha bin meclîsa kirasspîyane, şehîd û nemirên welatê ne..." Gidecektiniz, karar onlarındı. Beyaz giysililerin divanına doğru yola çıkacaktınız. Sevinçten ellerinizi çırparak, "Qîzên Qiralê periya ne, sîng bi kahni, beden mîna sitila ber avan e... Gotina we li ser seran û çavan e" diyerek, upkı onlar gibi, klasik Kürt söyleyişle cevap verdiniz..

Durmadan size yaklaşan yıldızların altında, aydınlığı çoğaltarak yola koyulduunuz. Tam havalandığınızda, yani perilerin bir Kürt destanının müziğini anımsatan kanat sesleri duyulmaya başladığında, önünüzde, birden üç at ve sırtlarında üç çift belirdi. Atlar da, çiftler de göz kamaştırıcı bir aklığın içindeydiler. Havada, sizi selamlıyorlardı. Kızlar da onlara el salayarak, "Apê Musa, destanlarımızla büyümüş yaşlı çocuk, bak çok sevdiğin destan kahramanlarımız da yolcuğuna eşlik etmek üzere geldiler" dediler. Siz de el salayarak, "bu ak, aydınlık çiftlerin sevdiğim olduğu muhakkak" dediniz, "ama, sevgili kızlar, beni başışlayın, cahilliğime verin, onları tanıyamadım." Kızlar birbirlerine bakıp gülüştiler. Ortanca kızkardeş **Heyvbanû** muzipçe, "o zaman atların isimlerini söyleyeyim, **Apê Musa**, bilge adam, belki o zaman çiftleri çıkarırsın" dedi, "şu en öndeki beyaz yeleli, başını bir ejderha gibi göklere uzatan atın ismi **Bozê Rewan**, denizlerin kızı, göklerin kartalı Sağ yanındaki şu alımlı, renkli atın ismi ise **Deybilkiran**, Sîpan Dağı'nın sahibi. Soldaki eyeri altın ve elmaslarla işlenmiş olanın ismi de **Hespê Kihêl**, **Cizîre-Botan**'ın

gururu..."

Heyvbanû'nun sözünü usulca kestiniz, daha fazla söze gerek yoktu; "Kızlar, canım kızlar, amacınız bu gece, beni mutluluklara gark etmek... **Mem** ve **Zin**'siz **Bozê Rewan** olur mu? **Siyabend** ve **Xecê**'siz **Deybilkiran** bu kadar alımlı olabilir mi? **Cembeli** ve **Binevşa Narin**'siz **Hespê Kihêl** böyle kişneyebilir mi? Demek ülkemizin harcıno yoğuran, güzelliklerimize güzellik katan bu güzel mi güzel efsanevi gençlerimizi, tarihi aşıkları da getirdiniz..." Siz daha böyle konuşurken, üç genç, üç beyaz atın sırtında, size doğru geldiler. Giysileri sizinkinin aynısıydı; yüzleri güleç, gözleri parlaktı. Onları tanıdınız, yakınlarınız, sevdiğiniz oğullarınız, Kürtçe yazmayı öğrettiğiniz üç Kürt civanıydılar; **Ferit**, **Necmettin** ve **Hüseyin**. Üçü de öldürülmüştü, yüreğinizde üç derin yara açarak. Usulca gözlerinizden akan bir çift gözyaşını gizleyerek, onları çağırınız; "Lawo, serbilindiyên welatê mino, lawo... Beni bırakıp nerelere gittiniz? **Ferit**, güzel ve hünerli çocuk, 1978'de öldürüldüğünde bilsen nasıl ağladım... **Necmettin**, cesur ve yetenekli çocuk, 1984'te Diyarbakır zindanlarında seni katlettiklerinde, ben de öldüm. **Hüseyin**, akıllı ve onurlu yeğenim, bundan bir süre önce öldürüldüğünde, sana söz verdim, senin yerine de Kürtçe yazacaktım. Bak, sözümü tuttum. Senin genç vücudunu parçalayan o hain, aptal, cani kurşunlar yüreğimi durdurana dek, senin yerine de, **Ferit** ve **Necmettin**'in yerine de yazdım. Sözümü tutmanın onuruyla yanınızdayım..." Gençler ellerine gelirken, "sevgili amcamız, seni ve yaptıklarını severek, beğenerek, izliyorduk" dediler, "üzgünüz, çünkü sana kastedil-

diğine göre, artık insanlıktan söz etmek acı bir şaka. Sevinçliyiz, çünkü seni, esprilerini, güzel sohbetlerini, derslerle dolu çalışmalarını özlemiştik... Özel olarak gönderildik, sana eşlik edeceğiz, birlikte beyazgiysililer katına çıkacağız."

Ve yola koyulduunuz. Önünüzde destanlarımızın kahramanları, ardından **Banûlar**'ın kanatları arasında siz, çevrenizde de yiğitleriniz. Ama yükseldikçe, yıldızlara yanaştıkça çoğalıyordunuz. Beyaz giysili yiğitler, beyaz atlarının sırtında, önünüzde akıp duran beyaz ışık kümesine doğru geliyordular. Çoğaldınız, **Hacî Kadirê Koyî**'nin bir şiirinden bestelenmiş, çok sesli bir özgürlük ve kardeşlik senfonisi eşliğinde, durmadan çoğaldınız. Bahtsız ülkemizin gökleri sizi kucaklamıştı, hiçbir ihanetine tanık olmadığımız kadim yıldızlarımız sizi selamlıyordu. Ay da, bir ay kadar güzel **Mem-Zin**, **Siyabend-Xecê** ve **Cembeli-Binevşa Narin**'e yol gösteriyordu. Yıldızlar kümesinin altında, ülkesini, halkını ve dilini sevmekten başka hiçbir suçu olmayan, akımı ak bir şehitler ordusu, çok sevdiği ülkenin semalarında uçuyordu. Siz de her zamanki gibi yumuşakça gülümsüyor ve sevinçten uçuyordunuz. Tanrım, bu ne görkemli bir karşılamaydı, 74 yıl boyunca çekilen onca acı, eziyet, zulüm nasıl da görkemli bir merasime dönüşmüştü! Bu ülke, bu yıldızlar, bu ay, bu halk nasıl da kadir biliyordu!..

Peri kızları, kanatlarıyla sırtınızı okşayarak, "**Apê Musa**, hüzünlü ve yaralı amca, daha bitmedi... hata herşey şimdi başlıyor... Ölümsüzlük bitmeyen bir coşku selidir" dediler. "Beyazgiysililer katına çıkmadan, şimdi de ölümlü yaşamının 74 yılını uğruna verdiğin güzel ülkeni tün üyle

sana göstereceğiz. Ölümsüzlüğe atılan ilk adım bununla başlıyor." Böylesi mutlu anlarda, sessizce sunulan mutluluğu yudumlamaktan başka ne yapılabilir? Siz de özgürlük ve kardeşlik senfonisinin, Ahmedê Xanî'nin de-yimiyle, "lûlû û yakûd" (inci ve yakut) kadar güzel ve temiz sözcüklerini mırıldandınız. O ak gecede ülkeniz ne kadar da güzel görünüyordu. Şu Dicle ve Fırat, ayrılmaz kızkardeşler, ülkenin gururu, nasıl da yanyana, elele akıyordular. Gözleriniz onların akışında, **Hatıralarım** isimli anı kitaplarınızın ilk cildinde de yazdığınız, **Melayê Cizîrî'nin** su ünlü dizesi aklınıza geldi; "Feyza me weka Nîl e, lê em Dicle û Ferat in" (Feyzimiz Nil gibidir/Ama biz Dicle ve Fırat'ız.) Ya dağlar, **Ağrı, Tendûrek, Cudî, Nemrûd, Sîpan, Herekol, Şarezor, Elî Begê, Gilala?** Ülkenin incileri **Wan** ve **Urmiye** gölleri?

Geziniz tüm güzelliğiyle devam ediyordu. Geçtiğiniz her yerden, beyaz atlarının sırtında, beyaz giysili genç kızlar ve erkekler size katılıyordu. **Dêrik, Kamışlı** ve **Amûd**'un üzerinden geçerken, Kürt ve Kürtlük bilincini kendisinden öğrendiğiniz öğretmeniniz **Cigerxwîn'i** hatırladınız. Adetinizdi, her cezaevine girişte, orayı olanaklarınız oranında, zevkinizle, eviniz gibi döşerdiniz. "Hapishaneden hiç çıkmayacakmış gibi hazırlıklı olmak gerekli" derdiniz. Yaptığınız hazırlıklardan biri de, üstadınız **Cigerxwîn'in** şiirlerini okumak ve gençlere okutmaktı. En çok da **Seyda'nın** üçüncü divanındaki **Kî me ez?** (Kimim ben?) şiirini severdiniz; "**Kî me ez? / Kurdê serfiraz / Dijminê dijmin / Dostê aşîtxwaz / Ez xweş mirov im / Ne hirç û hov im / Lê çî bikim bê şer / Dijmin naçî der / Bav û**

kalê min / Dijîn tev serbest / Naxwazim bijîm / Ta ebed bindest / Kî me ez?...(**Kimim ben / Özgür Kürt / Düşmanın düşmanı / Barışseverin dostu / İyi insanım ben / Ne ayı ne vahşiyim / Ama ne edeyim, mücadelesiz / Düşman gitmiyor ki / Atalarım / Yaşadılar serbest / Yaşamak istemiyorum / Sonsuza kadar esir / Kimim ben?..**)

Süleymaniye ve **Şehrezor'un** üstünden uçarken **Sêx Mewlana Halit** ve **Nalî'yi, Mahabad, Boka**n ve **Sanandac'ı** geçerken **Mewlewî'yi** hatırladınız. Ülkenize baktınız, hiçbir anı kaçırmadan sevgili yurdunuzu gözlediniz. "Niçin bu ülkenin kaderi bu kadar kara? Niçin dünyanın zor ve zulmü, kin ve vahşeti gelip insanımı buluyor? Niçin halkımın başı dik, karnı tok, sözü güçlü olmasına izin verilmiyor? Niye hep bu mazlum halkın köle, sessiz ve dilsiz olması isteniyor?" diye düşündünüz. Ama ülkenin yüreğindeki ulu sıradağların üstünden geçerken, biraz daha Perilerin kanatlarına sığınarak, "ama... Kürdün makûs tarihi dönecek, dönüyor" diye eklediniz.

Geziniz, ay ve yıldızların yavaş yavaş sizden uzaklaşmasına dek sürdü. Ölümsüz bir gece geçirmistiniz. Ak gece tümünden bir kızılığa bürünmüştü; tan ağarıyordu. Uzaktan, güneş Kürt renklerine bürünmüş olarak, ilk ışınlarını saçarak sizi selamlıyordu. Kanatlarıyla sizi sınısıcak sarmalayan Peri kızlar, "**Apo, lo Apo, zarşêrîno lo Apo, rûgeşo lo Apo...** artık zaman geldi" dediler, "güneşe uçacağız, güneş ziyaret edeceğiz." Evet, zaman gelmişti; aşağı inecektiniz. Müziğin ve senfoniye söyleyen koronun sesleri yükseldi, tüm ülke bir ses ve müzik sölenine boğuldu. Önünüzdekiler, çevrenizdekiler, arkanızdakiler, gurup -

lar halinde, sizi yeniden selamlayarak kayboluyordular. İlk destan kahramanları atlarıyla, ardından da beyaz atlarının sırtındaki beyaz giysili gençler ordusu sıralar halinde kayboldu. Sadece siz, **Banûlar** ve **Ferit, Necmettin, Hüseyin** kaldınız. Birlikte, başı göklere varan, kızılıklar içindeki bir dağa doğru inişe geçtiniz. Hangi dağ olduğunu, ne yazık ki çıkaramadım. Ancak ulu ve binlerce yıllık bir tarihin tanığı olduğu belliydi. Tümüyle lale, sümbül ve güllerle dolu dağın eteklerine indiniz. Hiçbir zaman bu kadar güzel kokulara rastlamamıştınız. Ortalık gül ve çiçek kokularıyla tam bir cennete dönmüştü. Bulduğunuz yerden dağın yamaçlarına doğru kıvrılarak giden ince bir yol vardı. Peri kızların büyüğü **Tavbanû**, sağ elinizden tutarak, "**Apê Musa**, Cumhuriyet tarihinde ilk Kürtçe yapıtı ve piyesi **Birîna Reşî** yazmış onurlu yazar, şimdi birlikte yukarıya, doruklara çıkacağız" dedi. "Ah kızım, örgüleri ipek kızım, **Zerdeşt'in** hakkı için beni rezil etme... kasları sedef kızım, bu yaşımla ben nasıl çıkarım?" dediniz. Hem periler hem de gençleriniz, birlikte güldüler. Perilerin en küçüğü ve en alımlısı **Stêrbanû** da diğer elinizden tutarak, "Ah, bizim saf amcamız, kalbinden kötülük geçmeyen mütevazî nûserimiz, sen geride kalmış bir yaşamdan söz ediyorsun... Ölümsüzlüğün yaşlılıkla ilgisi olur mu hiç?"

Birlikte yukarılara doğru çıkmaya başladınız. Yolun bir yanı dipsiz uçurum, dağ yanı ise parlayan tablolarla doluydu. Tablolar dikkatinizi çekti. Yan yana sıralanmıştı, canlı renklerle boyanmış, yıldızla işlenmiştiler. Tablolarda sadece birkaç dize vardı. Dizelerin altında da dize sahiplerinin isimleri. Deyiminizle,

çocukluğunuzdan beri sizde kesp eden okuma merakı ve alışkanlığıyla başını zı dizelere doğru çevirdiniz. İlk tabloda dizeleri okudunuz; Kürtçe ve Eliyê Herîrî'nindiler. Ardından Melayê Cizîrî, Riza Xan, Fe-qiyê Teyran'ın tablolar üzerine nakışlanmış dizeleri geliyordu. Sonra da Ehmedê Xanî'nin. Bu tablonun önünde durdunuz. Hep birlikte sessizce dizelere baktınız. Dizeler şöyleydi: *Manendê durê lîsanê Kurdî /Înaye nîzam û întizamê/Kêşaye cefa ji bo ye amê/Da xelkê nebêjîtin ku: "Ekrad/Bê marîfet in, bê esl û binyat/Emwayê mîlet xwedan kitêb in/Kurmanc tenê di bê hesêb in"/Hem ehlê nezer nebên ku "Kurmanç/İşqê nekirin ji bo xwe amanc/Têkda ne di talibin, ne metlûb/Vêkra ne mihîbbin ew, ne mehbûb/Bê behre ne ew, ji eşqbazû/Farix ji heqîqî û mecazû/Kutmanc ne pir di bê kemal in/Emma di yetîm û bê mecal in/Fîlcimle ne cahil û nezan in/Belkî di sefîl û bêxwedan in...* (İnci gibi olan Kürt dilini/Düzene koydu, intizama getirdi./Böylece amme için çekti cefa./Ki el demesin "Kürtler/İrfansız, asılsız ve temelsizdirler./Çeşitli milletler kitap sahibidir./Sadece Kürtler nasipsizdirler"/Hem düşünce adamları demesin ki "Kürtler./Amaç edinmediler aşkı./Hep birlikte ne isterler, ne de istenirler/Hep beraber ne severler, ne de sevirirler./Onlar aşkın tadından yana hep ten nasipsiz./Hakiki ve mecazi aşktan da boştur"/Hayır... Kürtler o kadar kemalsiz değil./Fakat öksüz ve mecal-sizdir./Hep birden bilgisiz ve cahil değil./Sadece sefil ve sahipsizdir...) Dizeleri okuduktan sonra, diz çöktünüz ve Ahmedê Xanî'nin ismini saygıyla öptünüz.

Tablolar b'yle, Kürt şair, yazar, düşünür ve liderlerinin dizeleriyle doruklara kadar devam ediyordu. Doruğa

vardığınızda şaşırdınız. Doruk, doğduğunuz köy Zivîng ve yaşadığınız şehir Nusaybin kadar geniş ve büyük bir düz alana sahipti. Tam ortada kıpkızıl bir göl vardı. Güneşin ışınları gölden göklere yükseliyordu. Gölün çevresinde, kartallar güneş ışınlarını yarararak uçuyordu. Uzaklardan zor seçebildiğin bembeyaz atlar, başlarını göğe dikerek kişniyorlardı. Göğün çevresinde de mahşeri bir kalabalık vardı. Gözün alabildiğine, beyaz giysileri içinde insan sülietleri görünüyordu. Gölden yükselen kırmızı ışınlar beyaz giysileri Kürtlerin sevdiği canlı renklere dönüştürüyordu. Tam doruğa vardığınızda, çoktandır duymadığınız ama size yabancı olmayan sesler duydunuz. Başınızı kaldırdığınızda, karşınızda gençlik ve dava arkadaşlarınız Faik Bucak, Kemal Badıllı, M. Remzi Bucak, Yusuf Azizoglu, Sait Kırmızıtoprak ve Sait Elçi'yi gördünüz. Artık göklerde olmadığınızı unutarak, hemen boyunlarına atıldınız, "Lawino, birano..." dediniz, "bir bilerseniz sizi ne kadar özlemiştim. Sizi, özlemimi, detaylarıyla Haturalarım'ın ikinci cildinde yazdım. Hep sizi, sizinle yaşadım. Bana söz verin, artık bir daha ayrılmayalım. Ne zor ve zulüm ne de alçaklık ve ihanet bizi bir daha ayırmasın..." Doyasıya kucaklaştınız. Onları doyasıya öptünüz, defalarca. Onlar da hep bir ağızdan, sevdiğiniz türkü Delalê Bêrî' nin makamına uyarlayarak, "birayo, lo birayo, tu bi xêr û xweşi hatiye, lo birayo..." diye bir türkü tuturdular.

Periler önde, siz arkada, meydana, gölün kıyısına kurulmuş akgiysililer divanına doğru yöneldiniz. Herkes oradaydı, ne kadar sevdiğiniz, saydığınız, sözleri ve dizeleriyle büyüdüğünüz Kürt şahsiyeti varsa, hepsi oradaydı.

Kırmanşah motifli halılar ve Wan, Ağrı ve Hakkari motifli kilimler üzerine, yaşamınızda hiç görmediğiniz, müthiş güzel ve renkli bir meclis kurulmuştu. Önde, biraz üstte, beyaz sakalı, nur yüzlü, ünlü Botan şal û şepiklerini kuşanmış, yaşlı bir şahıs oturuyordu. Oturuşundan ve kendisine gösterilen saygıdan, onun divanın başı olduğunu anladınız, "muhakkak bu bir mîrdir" diye düşündünüz. "Düşündüğün doğru" diye bir ses kulağınıza geldi. Perilerdi, "artık bizim görevimiz bitti, Musa amca. Karşıda oturan, Mîr Bedir Han'dır. Sizi bekliyor, hadi gidiniz..." Bunları söyledikten sonra da, periler, sizi öperek birden ortadan kayboldular. Çevrenize baktınız, herkes size gülümsüyordu. Neredeyse tüm yüzler tanıdıktı.

Koşar adım Mîr Bedir Han'a doğru gittiniz, elini öpmek istediniz. Sizin de elinizi öpmek isteyen gençlere yaptığınız gibi, elini çekerek saçlarınızı okşadı, "Oğlum Musa, xortê hêja û jêhafî" dedi, "civat geriya-aye, meclisimize hoş geldin. Kaldığın yerden yaşamın sürececek, ama aramızda, ölümsüzleşerek. Bilirsin, herkes yaşar, herkes ölür. Ama herkes ölümsüzleşmez. Ölümsüzleşmek yapının sonucudur; onurlu bir yaşam, vicdanlı bir ruhtur. Ruh ve vicdanen müsterih olmak, zamanın harcını karmaktır. Ülke, halk, dil, kültür sevgisi ve uğraşıdır. İnsaniyet ve hakşinaslıktır. Akılsızlık, mantıksızlık, insafsızlık ve zulme akıl ve mantıkla cevap vermektir. İlim ve irfan, hüner ve eserdir. Tarihe bağlılık, geleceğe umuttur. Toprağa tohum ekmek, fi-lize su vermektir. İnsanı sevmek, insan için çalışmaktır. Ölümsüzlük, bir sümüklüböcek gibi sessizce yaşamak, iz bırakmadan, eser yaratmadan ölüp

gitmeye isyandır. Bu meclis, bir sümüklü böcek gibi yaşamayı kabul etmeyenlerin meclisidir. Bak oğlum, sağ yanımda oturanlar dini, manevi, milli liderlerimizdir; **Şeyh Ubeydullah**, oğul ve torunlarımın bir bölümü, **Mela Selim**, **Şeyh Mahmut Berzenci**, **Şeyh Sait**, **Seyid Abdulkadir**, **Abdulkadir Geylani**, **Seyid Rıza**, **Qadî Muhamed**, **Saidê Kurdî** ve kayınpederin **Abdurrahimê Hekkarî**'dir. Bu sıra böyle uzuyor. Sol yanımda oturanlar ise, senin de yakından bildiğin alim, mütefekkir ve liderlerimizdir; oğullarım **Mithad**, **Emin Ali** ve **Abdurrahman**, torunlarım **Süreyya**, **Celadet** ve **Kamuran**, **Memduh Selim**, **Mukuslu Hamza**, **Kadri** ve **Ekrem Cemilpaşazadeler**, **Goran**, **Hêmin**, **Hejar** ve daha kimler ve kimler... Bu meclis bir halk divanıdır, bir tarih abidesidir, bir gelecek müjdelerin gözcüsüdür. Yolda gelirken düşündüğün şeyi biz de görüyoruz; Kürdün kapkaranlık talihi alt ediliyor. Bak, bu güneş nasıl bu gölden yükseliyorsa, nasıl hiç kimse bunu önleyemiyorsa, mazlum Kürdün hakları da böyle yükselecektir. Bunu görüyoruz, buna şahid olacağız... Aramıza hoşgeldin, sevgili **Musa**..."

Sözü uzattığım için özür dilerim, **Apê Musa**! Kürt gençlerinin sevimli amcası, acılı tarihimizin genç delikanlısı. İşte, dün gece sizi böyle mutlu ve coşkulu, güneşin doğuşunda böyle yeniden doğmuş ve canlı gördüm...

MIRINA ZİYA BEG. Ê QOÇGİRİYÊ

D. YILDIRIM

Ziya Beg, layê **Heyder Beg** ê **Qoçgiriye** bû. Ew nêziki bist salan berê mîr. Dı vîr de ez dıxwazım bî kurtahi lî ser mesela mîrina wi bîsekînum.

Pışti veğera hındik mezmên eşîrê (weki **Heyder û Alişan Beg**) jî surgunê, vê carê dewleta Tirk politika xwe bî awaki dın meşand. Jî bo ku bigihê armanca xwe, ku dıxwast Kurdan jî welat derine û bîşîne **Anadoliyê**, dı navbera Kurdan de nercheta dan çêkırin û ew berdan qırîka hev. Weki misal em dıkanınê kuştına **Alişan Beg** ê **Qoçgiriye** bıgırın ber çav. Bombe bî destê **Gaxûrê Çulfan** (navê wi yê rasti **Xanaxa bû**) avêti bû lî mala **Alişan Beg**. Paşê **Gaxûr** û **Dursinê Duzizê** jî hêla mala **Heyder Beg** ve hatbûn kuştın dayin. **Katolikê Qêraçayirê** dema **Gaxûr** xar dibe ku avê vebıxweri, wezifa xwe tine cih.

Dı kuştına **Alişan Beg** da, rasterast bêçiya **Qaymeqamê Zerrayê** (yanêbêçiya dewletê) têde hebû. Dı wê meselê da **Tirkan**, nercheta û lîhevnekırinên navbeyna Kurdan bî kar anibûn. Wan nedıxwast ku dı navbeyna Kurdan da otoriteyek hebi.

Ev nayê wê manê ku **Gaxûr** bîbû çav. Dewletê jî zcaf û nerchetiye wi iistifade kırîbû û ew bî kar anibûn. Jî ber ku em dızanın **Gaxûr**, pıştê têk çûyina berxwedana **Qoçgiriye** xwastı - bû ku **serhıldanek nûh** organize bîke û heta jî bo vê meremê jî hêla **Behra Reş** (Karadeniz) çek jî anındın dabûn. Lê çek bî dest hukumetê ketı - bûn.

Pışti rawirtuna sistema yek partiyê û avabûna **Partiya Demokrat**, gişt **Kurdên Sêvazê** -ne bî tenê **Kurdên Qoçgiriye** - bûn aligirê wê partiyê. Lê **Tirkê wûrê** te-reftarê **CHP** yê bûn; lê belê **Tirkên**

Elewi dî vi wari de wek yê dîn nêbûn û tewra wan ji wek yê Kurdan bû. Wexta Kurdên wê mîntiqayê, li ser windakirina **Înönü** û bî serketina **Ecevit** raya xwe guhartin, Tırkan ji rûyê xwe ji **CHP** yê baxistun û yan çûn nav **MSP** yê û yan ji nav **MHP** yê de organize bûn. Wer xûya bû ku Tırkan, bî pîranîyek giran nedixwastin qedera xwe bî Kurdan ve bîkîn yek.

Em vegerin li ser mesela xwe.

Ziya Beg rojeki havînê, li mala xwe ya **Qereparê**, li oda xwe da kuşti hate ditin. Mîrina wi bî gulleyekî piştroyê encam dabû. Sala mîrina wi baş naye bira mîr; lê ku ez xelet mebim, sala 1969 bû. Wê demê ez çiqîk bûm. Piştê bihistina xebera mîrinê, ez û pîsmamê xwe ji ber mereqan çûbûnê gundê **Ziya Begê**. **Qerepar** dî keviya gundê me de bû û her der tji insan bû.

Heyeta **Bilirkîşi** digot "Va intixar e". Mîlet her yekî tîşteki digot.

Eger intixar bû, gelo sebeba wi çî bû?

Rojek ji rojan pîr şîli (baran) bariya bû. Li her derê laser rabûn. Gundê Tırkan **Babus** (Bapsu) ya ku li çaleki ber newalek da bû zîrar-zîyan ditibû. Hindîk mal-dewar ketûbûn ber laserê û telef bîbûn.

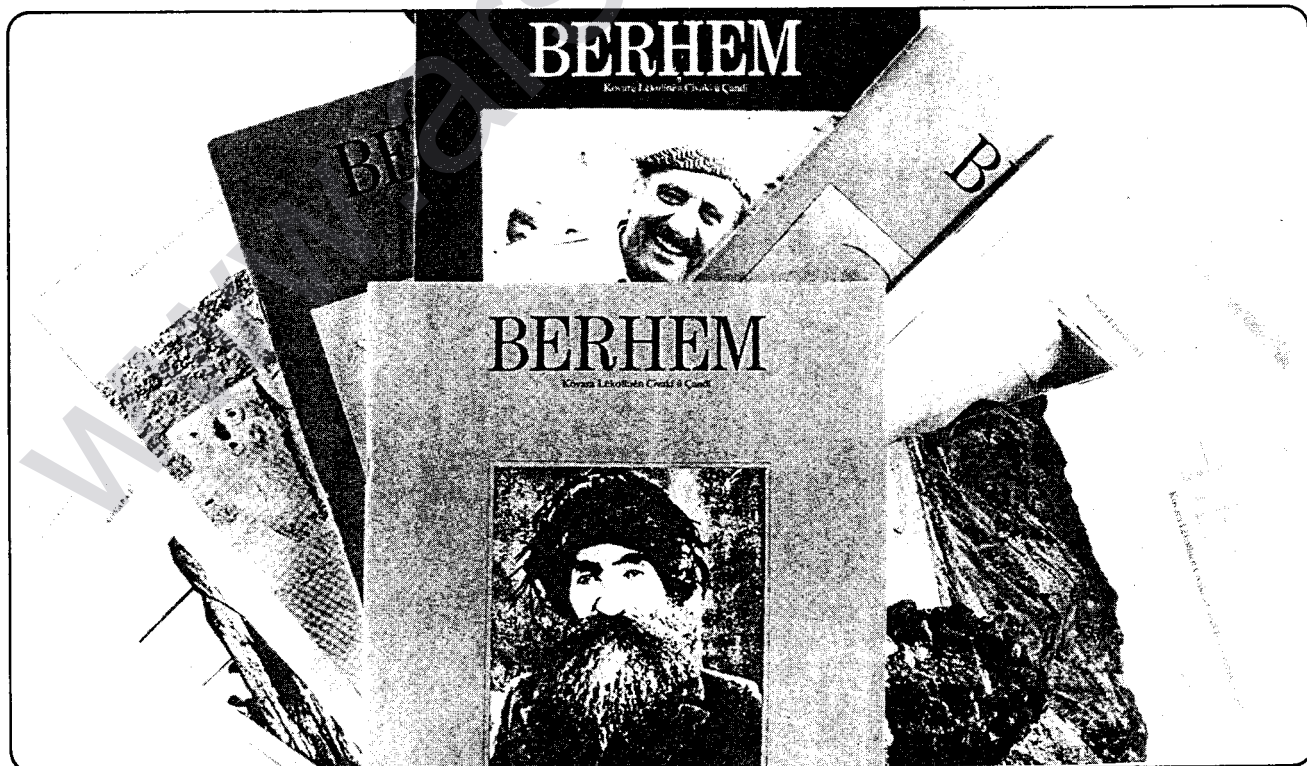
Dewletê ev xezeba Xwadê kir mane, Tırkên **Babusê** anin li hêla **Çitê** nav Kurdan da, li **Çalkoyê** û di nav erdê **Ziya Beg** da ciwar kirin. Digotin **Înönü** û **Feyzioğlu** rasterast têkilê vê meselê bûne. Dema ku Feyzioğlu ji bo propaxanda helbijartîne hatûbû **Maciran** (Imranlı) ji ber vê meselê xelkê rû nedabû û serda ji hindîk kesên ji tenike bî paş texsiya wi ve girêdabû. **Feyzioğlu**, ji ber vê meselê **Ziya Beg** gunehbar dîkir û dixwast ku hêfa xwe ji wi bigirê.

Ziya Beg, ji bo sekîmandina bî cih kirina Tırkên **Babusê** seri li pîr cihan xîst. Wi **Înönü** ji

ziyaret kir (va ji nişan dîderi ku **Ziya Begê** ev bîryara ciwar kirina Tırkan wek bîryarek siyasi dîdit). Cewaba **Înönü** vêha bîbû:

"Dev ji vi tîşti berde! Hûn nehatîne dardakirîne û dîjin. Bî vê şukur bîkîn."

Ziya Beg bê çare ma û wi nedixwast nefesa Tırkan weku tehdida şûrê Demokles li ser stuyê xwe bîbine. Her wîha dî nav Kurdan da yekîti kêmbîbû û hindîk aşîr bî vê bûyerê ve kêfxweş dibûn. Bî ditina mîr, wi nedixwast mesele pîr mezin bibe û bighê dereceyek wer ku Kurd jê zîrar bîbin. Li gor nezera gîştî (pîştî rapora Heyeta **Bilirkîşi**) **Ziya Beg** intixar kirîye. Diyar e wi nexwestîye ku hember vê neheqîya dewletê bê deng bîmine û bî çî awayî dibe bila bibe vê heqereta lê bûyi qebûl bîke...

RESMİ İDEOLOJİNİN SUNDUĞU GERÇEKLER

KÜRTLER:

ASIL VE KÖKENLERİ

DİLİ VE EDEBİYATI

NÜFUSU

DİN VE MEZHEPLERİ

TOPLUMSAL HAYATI

NESİMİ FIRATLI

Resmi ideoloji, Kürt sorununda red ve inkâr politikasına yaslanıp bilim dışı tezler ürettiğinden sürekli olarak tarihsel ve toplumsal gerçeklikle çelişmiştir. Başka bir söyleyişle gizli planda kabulcü, resmi planda inkârcı bir yol izlemiştir. Çalışmamızda temel aldığımız "Kürtler, Kürdistan ve Şeyh Sait İsyanı" konulu gizli doküman da, bu resmi tutumun ilginç örneklerinden biridir.

En üst düzeydeki resmi makamlar, 1925'te "Şark Islahat Planı" ile ikame edilen Kürt politikasının gerçekçi ve kalıcı olmadığını algıladıkları için, örtülü olarak sürekli bir arayış içinde de olmuşlardır. İşte ele aldığımız doküman da, bu arayışın ilginç örneklerinden biridir.

II.Dünya Savaşı'yla yeni bir sürece girilen bir dönemde,

1944 yılında hükümetin isteği üzerine İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın emriyle Kürtler konusunda bir çalışma yaptırılıyor (Celal Bayar ve Adnan Menderes gibi DP yöneticilerinin de bu konuda bilgilenmek için Matbuat Umum Müdürlüğü aracılığıyla salt kendileri için Bazil Nikitin'in Kürtler adlı önemli eserini çevirttikleri unutulmamalı). Aslen Kıbrıs Türklerinden olup, İstanbul'daki eğitiminden sonra TC vatandaşlığına geçen ve daha önce Ağrı, Urfa, Gümüşhane gibi Kürt yoğunluklu illerde valilik yapan ve o dönemde Mülkiye Başmüfettişi olan Ahmet Hasip Koylan, bu çalışmayı yapmakla görevlendiriliyor. Koylan, Hilmi Uran'dan sonra İçişleri Bakanlığı'na atanan Şükrü Sökmensüer zamanında da bu çalışmayı sürdürmüştür. Tükçe'den başka

iyi derecede İngilizce ve Rumca da bilen **Hasip Koylan**, Bakanlığın çeşitli dairelerindeki konuyla ilgili gizli dosyaları incelediği gibi, Prof. Dr. **Ergun Aybars**'ın daha sonra **İstiklâl Mahkemeleri** çalışmasını yaptığı sırada inceleme imkânı bulamadığı Meclis evrak mahzenindeki birçok **İstiklâl Mahkemesi** dosyasını da inceleme olanağı bulmuştur. Çalışmada kullanılan dokümanlara, **Ahmet Süreyya Örgüevren** ve **Avni Doğan** gibi **Şark İstiklâl Mahkemesi** savcılarının derlediği bilgi ve belgeleri de eklemek gerekiyor.

Rapor-kitabın hazırlayıcısı **Koylan**, çalışmanın amacını şöyle anlatıyor:

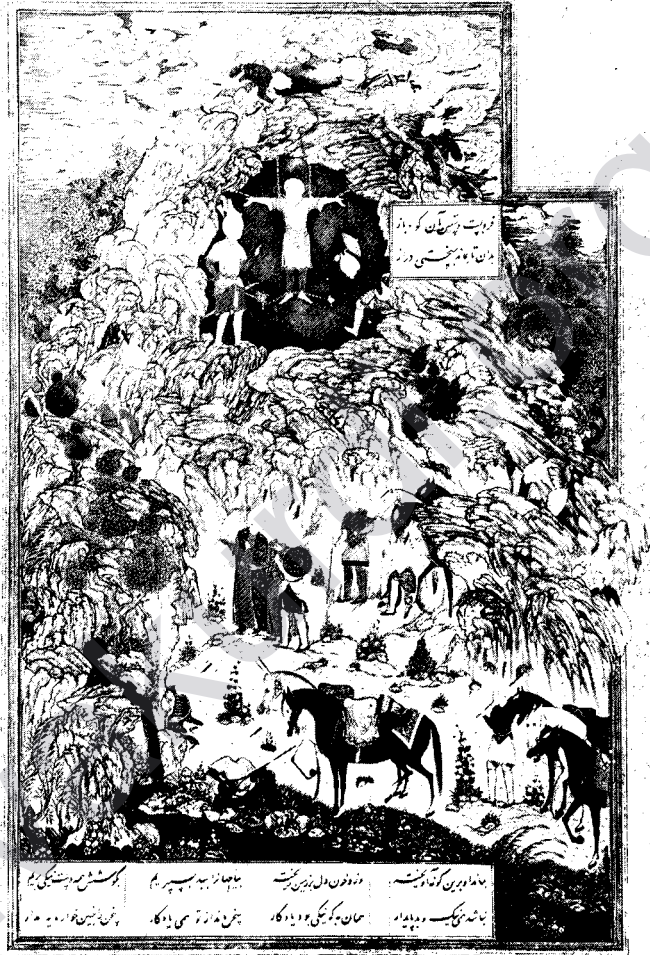
"Doğu illerimizde zaman zaman meydana çıkan isyanların oluş ve büyüyüş sebepleri ile bunların kovaladığı maksat ve istikametleri resmi belgelere dayanarak yazıp ve hizmete mahsus mahrem(gizli) bir broşür halinde basturarak bilhassa o illerimizde memuriyet verecek olan idare amirlerinin (yöneticilerin) gözleri önüne konulmasının çok faydalı olacağını düşünen sayın Bakanımız **Hilmi Uran**, bu belgelerin toplanması ve bunlara göre isyan tarihçelerinin yazılması işine beni memur etmişlerdir.(1)

Çalışmanın önemi, öncelikle resmi bir kimlik taşımasından kaynaklanıyor. Ancak gizli rapor-kitap olarak hazırlandığı için, resmî devlet görüşünün tersine Kürt ve Kürdistan gerçeği, doğrudan devletin resmî belgeleriyle veriliyor. Çalışma, bu niteliğiyle TC'nin resmî politikasını hemen tümüyle tekzip eder nitelikte. Kısaca, "**Kürt ve Kürdistan gerçeğinin resmî tescili**" niteliğinde önemli bir doküman...

Çalışma tümüyle bir tarihsel belge niteliğinde olduğu için, kimi arabaşlıklar, sadeleştirmeler ve açıklayıcı notlamalar dışında aslına bağlı kalıyoruz. Ancak kimi yanlışları gidermek ve konuyu daha anlaşılır kılmak için dipnotlara yer vereceğiz.

Kürtler'in Asıl Ve Kökenleri

Asya'nın batı kısmındaki geniş bir alana dağılmış ve

Şehnâme'de Kürtler "yiğit ve kahraman" olarak nitelendirilir. Ünlü eserde, Dehhak'ın öldürülmesini betimleyen bir minyatür.

yüzlerce aşiret ve kabileye ayrılmış, **Kürtçe** denilen bir dil ile konuşan bir **Kürt kavmi**(2) vardır.

Bunların çoğunluğu yurdumuzun Doğu illerinde **Hakkâri, Van, Ağrı, Muş, Bingöl, Dersim, Diyarbakır, Siirt ve Bitlis** vilayetlerinde ve **İran'ın batı bölgesinde** oturmaktadır. **Irak, Suriye, Afganistan, Belucistan ve Rusya'da** da Kürtler vardır.

Kürtler'in aslı tarihin karanlıklarında gömülüdür(3). Biz bu kitabımızda karanlığı aydınlatmak için uğraşacak değiliz. Çünkü bu, çok derin bilimsel araştırmalara muhtaç olduğu gibi esas konumuzun da dışındadır. Yalnız Kürtler'in asıl ve kökenleri konusunda küçük bir fikir edinmek için çeşitli bilimadamları tarafından ileri sürülen tezlerden kısaca sözedeceğiz.

Efsanevi Yaklaşım

Kürtler'in bir kısmı, kendilerinin **Râbia'nın**(4) torunları olduğunu ve çeşitli nedenlerle yalnız başlarına kalarak dağlara dağılıp Acemler'le yaşamağa ve ana dillerini unutarak başka bir dil konuşmağa başladıklarını ve bu suretle Kürtçe'nin de meydana geldiğini; diğer bir kısım Kürtler de **Modar**'in(5) soyundan geldiklerini iddia ediyorlar.

Şehnâme'ye Göre:

Şehnâme'nin(6) hikâyesine göre İranlı olan Kürtler, İran'ın efsanevi hükümdarı **Dahhak**'in zulüm ve baskısından kurtulmak için etrafa dağılarak asıllarını ve dillerini kaybetmişlerdir.(7)

Mesûdî'ye Göre:

Mesûdî'ye göre de(8) Kürtler, Süleyman Peygamber'in cariyeleri ile **Casad** adlı devin birleşmesinden dünyaya gelmişlerdir.

Ermeniler'e Göre:

Ermeniler; bir kısım Kürtler'in aslının Ermeni olduğunu iddia etmekte ve buna da Kürtler arasında eski Ermeni satraplıklarının(9) isimlerini taşıyan bazı aşiretlerin varlığını kanıt olarak göstermektedirler.

Başka Görüşler:

Birçok Kürtler de kendilerinin Arap neslinden, Hazreti Peygamberin sülalesinden olduğunu iddia ederler. Tanınmış Kürt şahsiyetlerinden çoğu bu iddiadadır. Nitekim idam edilen **Seyit Abdulkadir**, İstiklâl Mahkemesi'nde Kürt olmayıp Arap olduğunu iddia ettiği gibi, isyancı **Şeyh Said** de İstiklâl Mahkemesi'nde "*Ben Arab'dım, sonra Türk oldum, şimdi de Kürt oldum*" demiştir.(10)

Bu iddiaların hiç birinin bilimsel bir dayanağı yoktur. Pamir yaylasından gelen ilk Ari aşiretlerin Send vadilerinde veya İran yaylalarında yerleşmelerinden sonra göç

edenler yalnız batı yolunu açık bulduklarından buraya akın etmişlerdir. Turanlı veya Sami çeşitli kolların daha önce yerleştikleri bu bölgede özellikle İran'ı Anadolu'dan ayıran sıradağların engebeli olması yüzünden yeni gelenler de buralarda yerleşmeğe imkân bulabildi. Buraların iklimi İran yaylası ile Mezopotamya'ninkinden başka olduğu gibi yemyeşil vadileri de çeşitli ırklara mensup göçebelri çekiyordu.

Bu aşiretler yerleştikten sonra birbirinden ayrı olarak gelişip, birçok prenslikler ve hatta bazen kuvvetli kırıallıklar kurdular. Aşağı Zab'in sol kıyısından başlayarak Zagros'un kuzey kısmını işgal eden **Namri**, şimdiki Van gölünün güneyinde Vanna veya Manna gölünün kuzey kıyılarında oturan **Musasir** bunlardandır. Bu sonuncunun batısında Dicle ve Fırat arasında **Mitanni**(11) kırıallığı kendisine tabi olan **Muharro**, **Subarro** ve **Nabarro**'larla birlikte hüküm sürüyorlardı.

Rumiye gölü yönünde en meşhurları **Harro**, **Mado**, **Madahur** ve **Huburka** olan birçok kavimler olduğu gibi, Erzurum dağlarında **Milidos** ve Ağrı yakınlarında da **Urartu** aşireti vardı.(12)

Adı aslında **Haldi** (Khaldi, Xaldi -NF) olduğu halde Asurca olan Urartu, İbranicce'de Arard adıyla daha çok tanınan bu sonuncusu, bu bölgede Milâttan önce 30.yüzyıla doğru kuvvetli bir kırıallık kurmuştu. Haldi'ler 7.yüzyıla doğru Ermeniler'in gelişleri üzerine dağılmış ve dağlara çekilmişlerdir.

Minorski'ye Göre:

Minorski, Haldi adıyla Akad-Asur dilinde *kuvvetli, kahraman* anlamına gelen **Kardu** arasında bir söyleyiş benzerliği bulmakta ve klasik yazarlar da **Kardu**'ları Kürtler'in ataları saymaktadır.

M.Rene'ye göre **Urartu/Kardu** Kafkas ırkından bir devlet olup Milâttan 714 yıl önce bugünkü Ermenistan'da hüküm sürüyordu.

Britanya Ansiklopedisi, Kürtler'in ataları olarak Turan taraflarından gelmiş **Gutus** adında başka bir kavmi ortaya koymaktadır.(13) Bu Gutus'lar çok eski zamanlardan beri Asurye'nin dağlık bölgelerinde, **Suryaniler**, **Hititler**, **Suslular**, **Elamlar**, **Babil Akadları** ile birlikte oturuyorlar ve Asur İmparatorluğu'nun bütün devamınca siyasi bağımsızlıklarını koruyorlardı.

Gutus adının kuvvetli, kahraman anlamına gelen **Kardu** adıyla Sami-Akad Asuri dillerinde çok benzerliği dolayısıyla **Kardük** ve **Kürd** adlarına dönüşmüşse de, dilbilgisi bakımından bu kelimeler arasındaki fark bütünüyle açıklanamamıştır.

Ksenofon:

Kürtler'i Kardük adıyla meşhur eden özellikle **Ksenofon**'dur. Bu Atinalı tarihçi, Haçlılar seferinde Onbinlerin geri çekilişlerini anlatırken, özellikle Kardükler'in sürekli saldırılarından şikâyet ediyor.

Bu dönemde (Milâttan 400 yıl önce) Kardük memleketi, Ermenistan'la aralarındaki sınırı teşkil eden **Buhtan** (Botame) ırmağına kadar uzanıyordu. Ksenofon, bu dağlık arazide geçirdiği çok zahmetli ve sıkıntılı yedi günün olaylarını anlattıktan sonra Kardükler'in müstakil (ayrı, bağımsız) milletler olduğunu eklemektedir. Bunlar, memleketlerini kuşatan geniş **Ahemenid** İmparatorluğu yönetimi altında da muhtar (özerk) yaşayışlarını muhafaza etmişlerdi. Satrap'lar bunları tehdide cesaret edemiyorlardı. Kardükler'e baş eğdirmek için memleketlerine girmek isteyen 120.000 kişilik bir İran ordusunun tedbirsizce koyulduğu dar geçitlerde tamamen yok edildiği söylenir. Bununla birlikte ücretli olarak katıldıkları **Keyhusrev** ve haleflerinin ordularına büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Bunlar, **Ahemenid** İmparatorluğunun yıkılışından sonra arka arkaya Makedonyalılar'ın, **Büyük İskender**'in ölümünden sonra da Suriye Selösileri'nin, Partarsacileri'nin ve nihayet İran'daki Sasaniler'in nüfuzu altına girdiler.

Britanya Ansiklopedisi, bu hususta memlekette devam eden geleneğe göre değerlendirirsek Arsecidler'in (yani izleri Türkmenler'de ve belki de Kürtler'de buluna- bilen Partlar, Larduse) kırıllarının bazılarının mesela "Gotorzes" adının "Gotusların Reisi" diye tercüme edilebileceğini ve geleneğe göre bu reisin Güney Kürdistan'ın başta gelen aşiretinin birinci reisi Guran'ın kurucusu sayıldığını ekliyor.

Bu kurucunun adı ve unvanı Behistan'da Kürt başkenti Kermanshah yakınında bir Yunan kitabesinde hâlâ korun- maktadır. Bununla birlikte Gutus veya Kardükler'in aynı ırktan oldukları ve Kürtler'in bu soydan geldikleri kesin değildir. Yalnız Kardükler'in memleketinin Kürtler için daima yurt olduğu söz götürmez.

İslam Ansiklopedisi'nde:

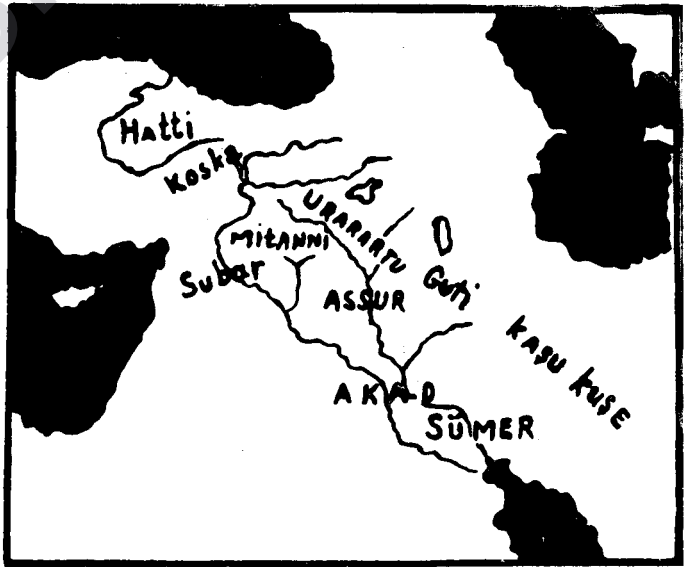
Bu konuda İslam Ansiklopedisi şu yargıyı yürütmektedir: "Kürt unsurunun doğrudan Batı İran, batıya yani Orta Kürdistan'a doğru yayılması muhtemeldir. Fakat Kürtler'in gelişinden önce Orta Kürdistan'da ayrı ırktan olmakla beraber benzer bir ad taşıyan **Kardü** ve sonradan İran Kürtleri ile karışan bir milletin bulunmasına hiçbir engel yoktur."

Mehmed Şükrü Sekban'ın Zoraki Tezine Göre:

Kürtlerin Ari ırkından olduklarına dair birçok Avrupa tarihçilerinin iddiaları, son senelerde meydana çıkarılan asar-ı atika ile gücünü tamamen kaybetmiştir. Meydana çıkarılan eski kitabeler Kürtler'in Ari veya Sami ırkından olmayıp aslen Turanlı olduklarını göstermektedir.

Bu tezi ortaya atan, uzun yıllar aşırı bir Kürt milliyetçisi olan Doktor **Şükrü Mehmet**'tir. Bu zat Fransızca olarak yayınladığı **Le Question Kurde** adlı kitabında bakış açısını şöyle açıklamakta ve savunmaktadır:(14)

"Yeni incelemeler ve kazılarda bulunan son tarihi eserler, Kürtler'in beşbin yıldan beri Kürdistan denen

Kürdistan ve Mezopotamya bölgesindeki kavimleri gösteren harita (MÖ 4000-500)

memleketlerde oturduklarını isbat etmektedir. Gerçekten Profesör Speiser'e göre, Irak'ta Süleymaniye civarında Zehva'da keşfedilen Lulu Kralı Anno Bonini'ye ait olan bir tarihi kitabe Kürtler'in, Gutiler'in bu havalide Milâttan önce 1800-1900 tarihlerinde mevcut bulunduğunu isbat etmektedir.

Milâttan 20 yüzyıl öncesine ait Sümerler'den kalma iki eşik taşı da Kürtler'in, Kardükler'in bugünkü Kürdistan'daki varlıklarını pekiştirmektedir.

Binbaşı C.J.Edmond(15) tarafından Süleymaniye'nin Karadağ civarında Debendgâver boğazında keşfedilen diğer bir tarihi taşın üzerinde Lulu Kürt Krallığı'nın, meşhur Kral Sargon'un halefi ve Akadlar'ın Kralı Noramsin zamanında Akadlar'ın savaşlarına dair Milâttan 2800 yıl önce yazılmış bilgiler bulunmaktadır.

Kürtler'in şimdiki memleketlerinde yerleşmeleri ile memleketlerinin Medler tarafından istilâsı arasındaki tahminen 2000 yıllık bir dönemde Kürtler, Asuriler ile çarpışmışlardır. Ari bir kavim olan ve Milâttan önce 8-9. yüzyıllarda Hazar Denizi'nin güneydoğusundan göçen Medler, Kürdistan'ı istilâ ederek, merkezi Kürdistan olmak üzere bir imparatorluk kurmuşlardır. Medler'in hakimiyetleri devamınca Asuriler'le sürekli olarak harp etmiş ve Asuri memleketlerini kendi meleketlerine katmışlardır. Daha sonra Milâttan önce 556 tarihinde Med memleketi İranlılar tarafından ele geçirilmiştir. Kürtler bir dereceye kadar yerel bir özerkliği koruyarak İran ordusunda ortaklaşa veya ücretli askerlik yapmış ve İran İmparatorluğu'nun yücelmesine ve büyümesine yardım etmişlerdir. Kürtler'in İranlılar'la ortak hayatı 652 yılına yani İran İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar devam etmiştir.

Medler'in istilâsından önce Kürdistan'da Kürtler'in eski eserlerle sabit olan varlıkları, Kürt halkının kökeni konusunda güçlü bir ışık bırakmaktadır.

Gerçekten Medler'den önceki tarihlerini bilmeyen Kürtler, kendilerini Medler'in çocukları sanıyorlardı. Medler "Ari" olduklarından, Kürtler de kendilerini "Ari" sayıyorlardı.

Ari ırkından olduklarına dair Kürt milletinin âmiyane inanışına, Kürt kavminin inancına, Kürt kavminin tarihini bu açıdan incelemeyen bazı Avrupalı ve Amerikalı bilginler de katılmaktadır. Fakat Kürtler'in bugünkü memleketlerine Medler'den 2200 yıl önce gelip yerleştiklerini gösteren tarihi rivayetlerden başka, ortaya çıkarılan tarihi belgeler, Kürtler'in yanlış kanılarının tersine olarak Medler'in

Kürtler'in ataları olmadıklarını ve belki olağanüstü örgütlenmeleri sayesinde Kürtler'i egemenlikleri altına alarak, bizzat Kürtler'in yardımıyla imparatorluk kurarak kendilerine bu süsü verdiklerini isbat etmektedir. Artık Medler'in, Kürtler'in yerleştikleri memlekete onlardan 1800 sene sonra geldikleri anlaşılmaktadır.

Bu nedenle hemen hemen fenni ve ilmi olan bu gelişmelerin ışığı karşısında Kürtler âri ırkına mensup değildiler, yine Sami ırkından da değildiler. Bazı Alman bilimadamlarının iddialarına göre Kürtler aslen Turanlı oluyorlar.(16)

Gerçekten Kürt kavminin Asya içindeki çıkışı ve yayılmasını kolayca izlemeye yarayan bugünkü coğrafya haritalarına bakılırsa Alman yazarlarının bakışaçılarının sağlıklı ve isabetli olduğu anlaşılır. En iyi ve en belgesel harita 1931 yılında basılan "Kürtler'in ve Kürdistan'ın Muhtasar Tarihi" adlı haritadır. Kürtler'in bu haritada gösterilen bölümlenmesine göre, bunların Orta Asya'da Karakum yaylalarından iki yöne gitmiş oldukları anlaşılmaktadır. Bir yandan güneye inerek Afganistan'ı geçmişler ve Herat dolaylarında küçük bir ada şeklinde bir kütle bıraktıktan sonra Belucistan'a girip, orada Kelat civarında külliyetli bir bölgeye yerleşmişlerdir. Daha sonra bu kol Umman Denizi sahilini izleyip batıya dönerek Benderabbas'ta karargâh kurmuş ve bundan ayrılan küçük bir grup da Kerman civarında yerleşmiştir.

İlk hareket noktasından batıya doğru giden bir kol da Meşhed yakınında ve Tahran ile Hazar Denizi arasında bugünkü İran'ın kuzeyini Kürt aşiretleriyle kuşatarak Hazar Denizi sahillerindeki dağlar arasından ve üzerlerinden geçip Kafkasya'nın güneybatısına kadar gitmişlerdir. Oradan yoğun bir kütle halinde daima İran'ın batısındaki çok sayıda dağ silsilelerini kendilerine ikamet yeri yaparak İran Körfezi'nde Benderbuşi'ye varmışlardır. Öte yandan Kürdistan arazisinde yerleşenler de Adana'nın dağlık bölgelerinde ve Ankara dolaylarında yerleşmişlerdir. Kürtler, büyük ihtimalle Orta Asya'daki kötü iklim şartlarından dolayı yaşayamadıklarından diğer kavimlerin saldırılarından korunmak için dağ silsilelerini kendilerine vatan olarak seçmişlerdir.

Diğer taraftan vukubulan çeşitli ve çok sayıda istilâlar, açlık veya hastalık gibi sebepler, onların coğrafi durumlarının esas şeklini pekçok değiştirmişse de hiç bir istilânın Kürtler'i meskenlerinden ayırmadığı da bir gerçektir.

Türk ve Kürtler'in ortak beşiği olan Orta Asya'dan bir

kısım Türkler'in tarihin hangi döneminde Kürdistan'ın güneyine Lidya sınırına kadar göçmüş olduklarının layıkıyla bilinmemesi vurgulanmaya değerdir.

Tarihin en eski dönemlerinde Türkler'in bugünkü merkezi Anadolu'da bulunmuş olmaları da, Kürtler'in aslen Turani olmalarını gerçeğe yaklaştırmaktadır. Aynı neden ve etkenlerin bu iki kardeş çocuğu milletin son yurtlarına kadar göçetmelerine yolaçmış bulunması muhtemeldir."(18)

Doktor Şükrü Mehmet, antropolojik açıdan Türkmen denilen halis Türk ile Kürt arasında bir fark bulmanın güç olduğunu ve bu meseleyi Irak'ta yaşadığı on sene içinde incelediği zaman bunları ayıracak hiç bir fizikî belirti görmediğini söylemekte ve "dağlarda yaşayan Kürtler'in hayatının, onların tabiatlarını biraz daha kabalaştırmış olduğu şüphesizdir" demektedir.(19)

Özetle, hemen bütün yazarlar Kürtler'in mütecanis (homojen) bir halk olmadıklarını, çeşitli Kürt aşiretlerinin bir tek kökten gelmediklerini ve Kürtler'in yurtlarını istilâ edenlerle ve komşularıyla karıştıklarını kabul hususunda birleşmişlerdir. Suriye sınırındaki Kürt aşiretleri Araplar la, İran'daki Kürtler Acemler'le karışmışlardır. Hatta bazı Kürt aşiretleri ve özellikle Nemrut Dağı Kürtleri'nde görülen sarışınlar dolayısıyla da Kürtler'in **Selahaddin-i Eyyubî** tarafından esir edilip bu bölgelere gönderilen Avrupalı haçlılarla da karıştıkları bile iddia olunmaktadır.

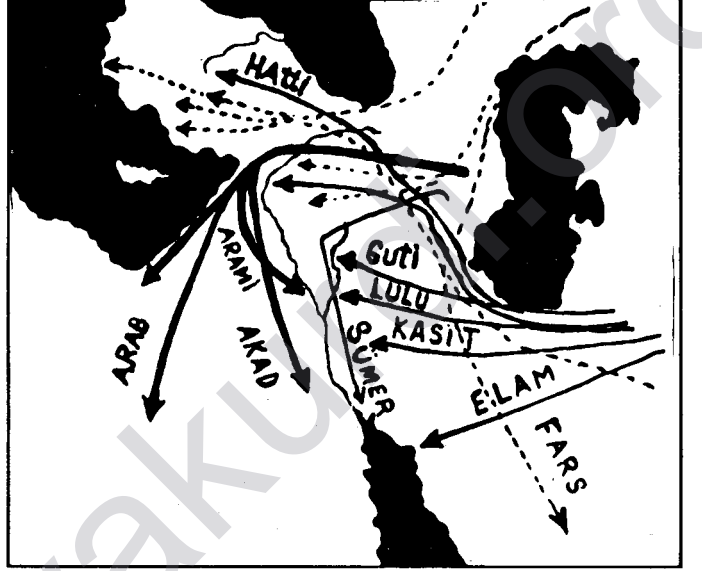
Türkiye'de yaşayan Kürtler'in aslının yine bilgin ve milliyetçi bir Kürt olan Doktor Şükrü Mehmed'in itiraf ettiği gibi Türk olduğu, bunların yaşadıkları yerlerin Öz Türkçe olan kadim isimlerinden(20), kadın ve erkeklerin taşıdığı Türk adlarından anlaşılmaktadır. Bugün kendini Kürt sayan bazı aşiretlerin yakın zamana kadar Türkçe konuştukları, ekonomik ve toplumsal nedenlerle dillerini unutarak Kürtçe konuşmağa başladıkları bir gerçektir.(21)

Kürtler'in Dili ve Edebiyatı

Kürt Dili:

Şemseddin Sami, **Kamûsü'l Alâm**'ında aynen "Kürt lisanı Fars ve belki ondan da çok eski Pehlevi diline benzemektedir. Ancak telafuzu Farsça gibi ince olmayıp

dağ adamlarına ve öyle bir göçebelik halinde yaşayan aşiretlere yakışacak surette sert ve kabadır ve boğazdan telafuz olunur. Harfleri çoktur. Hernekadar Kürt aydınları ötedenberi Arapça ve Farsça ile uğraşıp kendi dillerine gerekli önemi vermediklerinden, Kürtçe'nin edebiyatı bulunduğu iddia olunmaz ise de, eskidenberi bu dilde de bir hayli şiirler söylenmiştir. Bu dilin de Farsça gibi Arap

Kürdistan ve Mezopotamya bölgesindeki kavimleri gösteren harita (MÖ 4000-500)

alfabesiyle yazımı kolay olduğundan bazı divanları ve diğer edebi eserleri vardır" denmektedir.

Meşhur doğubilimcilerden **Dr.Friç**(23), Kürtçe'de kullanılan kelimelerin asıllarını şöyle sınıflandırıyor:

- 3080 Türk (Eski Türkmen)
- 2000 Arap (Türkçeleşmiş)
- 1240 Zend
- 1030 Fars (Türkçeleşmiş)
- 370 Pehlevi
- 300 Asıl Kürt
- 220 Ermeni
- 108 Gildani
- 60 Çerkes (Eski)
- 20 Gürcü (Eski)

Celâdet Ali Bedirhan tarafından **Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine** yazılan 8 Kânunsani 1933 tarihli **Mektup**'ta(24), bu iddianın doğru olmadığını ve bizzat kendisi tarafından **Kurmanç** lehçesinden 13090 kelime derlediğini ve Kürtçe'de dışardan gelmiş kelimeler arasında toplamı en az olanın Türkçe kelimeler olduğunu ve Türkçe'nin köken, şekil ve gruplama bakımından Kürtçe'ye tamamen yabancı olduğunu iddia ve bu iddiasının siyasi emellerden çok bilimsel esaslara dayandığını anlattıktan sonra, Kürtler'in Medler'in soyundan geldiği ve Kürtçe'nin Med dilinin devamından ibaret bulunduğu yolundaki görüşün giderek güç kazandığını söyleyerek, Kürt dili hakkında uzun boylu açıklamalar yapmakta ve örnekler vermektedir.

Kürt dili hakkında bir gramer yazan **Rahip Paul Baidor**(25), eserinin başında "Kürtçe'nin öğrenilmesi kolay, cazip ve zengin bir dil olduğunu, taktire değer atasözleri bulunduğunu, Kürtçe'nin güzellik ve acıcılık bakımından hiçbir dilden geri kalmadığını" iddia etmektedir.

Sürekli ilişkileri ve egemenlikleri altında kalmaları dolayısıyla Türkçe ve Farsça'nın Kürtçe'ye etkisini inkâr etmek mümkün değildir. Herhalde Kürtçe'nin üçte ikisi Türk, Fars ve Arap kelimelerinden oluşmaktadır.(26)

Kürtçe'nin çeşitli lehçeleri vardır. **Evliya Çelebi** 15 Kürt lehçesi saymaktadır.(27) **Şerefname** ise **Kurmanci**, **Lur**, **Kalbur** (doğrusu **Kelhur**'dur -NF) ve **Guran** olmak üzere dört lehçe mevcut olduğunu yazmaktadır.(28) Kürt bilginleri ise bugün çeşitli Kürt aşiretleri arasında kullanılmakta olan üç şivenin mevcudiyetini iddia ve bunlardan birincisinin kuzeyde ve batıda kullanılan **Kurmanci**, ikincisinin **Süleymaniye**'de çok yayılmış bulunan **Sorani** veya **Babakürdi** ve üçüncüsünün de doğuda ve özellikle **Harput** ve **Sasun** taraflarında kullanılan **Dımili** veya **Zaza** lehçeleri olduğunu belirtmektedirler. Bu lehçelerin hepsi de Kürt ırkı gibi karışık olup belirli kural ve esaslara ayrılmış değildir.(29)

Kürt Edebiyatı:

En eski Kürt şairi xı.yüzyılda doğan **Ali Hariri**'nin şiirleri meşhurdur. XII.yüzyılda **Melâyê Cezirî** lakabı verilen **Şeyh Ahmed**'in âşıkane şiirleri de Kürtlerce çok sevilir. Bundan yüzyıl sonra asıl adı **Muhammed** olan ve 1375 senesinde vefat eden **Fakiyê Teyran**'ın(30) her

üslûpta yazdığı şiirler de çok etkileyicidir.

XVI.yüzyılda **Hakkâri** yöresinde yetişen **Mollaê Bati** (**Melayê Batê -NF**)'nin divanı ile **Peygamberin** doğumunu ululamak için yazdığı **Mevlût** Kürtlerce çok kıymetli sayılır. XVI.yüzyılda **Şerafeddin Bidlisi**, Kürt tarihini Farsça olarak yazmıştır.(31)

Şair **Ahmedî Hani** de, Kürt edebiyatının şaheseri kabul edilen **Mem û Zîn** adındaki kitabını bu yüzyılda yazmıştır. Bu eser hakkında ileri de fazla bilgi vereceğiz.

Hakkârili olup 1689 yılında **Çölemerik**'te ölen **Şerif Han** da Kürt şairleri arasında seçkin bir yer tutmaktadır.

IX.yüzyıl Kürt edebiyatının en verimli dönemidir. Divanı çok beğenilen **Naili** ile birçok eserler yazan **Şeyh Maruf Kurdî** lakabını alan **Mustafa Bey**, **Mevlana Halit**, **Bağdat Müftüsü Zehavî**, riyaziyeci **Şeyh Çelâl**, **Resul Zeki** ve **Molla-i Hati** gibi birçok bilim ve edebiyat adamı şöhret kazanmışlardır.(32)

Başta **Celâdet Ali Bedirhan** olmak üzere birçok Kürt bilginleri **Lâtin** harflerini az çok değiştirerek bir alfabe yapmışlar ve etrafa dağıtmışlardır.(33) **Doktor Şükrü Mehmet**, Kürt dilini geliştirmenin ve Kürtçe eğitim yapmanın Kürt millicilerinin en büyük ideali olduğunu söylemektedir.

Kürtler'in Nüfusu

Çeşitli dillerde yazılan en meşhur eserlerin bu hususta verdiği rakamlar birbirine uymamaktadır. Çeşitli devletlerin yönetiminde bulunan Kürtler'e ait bir sayım yapılmadığından verilen bilginin tahmini olması gayet tabiidir.

Şemseddin Sami, **Kamûsü'l Âlâm**'ında Türkiye'de 1.500.000, İran'da 700.000, Rusya'da 130.000, Afganistan da ve Belucistan'da 170.000 olmak üzere Kürtler'in miktarını 2.500.000 olarak tahmin etmektedir.(34)

M.Buillet'in 1893 tarihli "**Tarih ve Coğrafya Umumî Lugati**"nde Kürtler'in sayısı 1.800.000; 1873 tarihli **Larousse**'da 1.000.000 kadar tahmin olunuyor.

Fransız Büyük Ansiklopedisi üçte ikisi Türkiye de, üçte biri İran'da ve birkaç bini Kafkasya'da, Afganistan ve Belucistan'da olmak üzere Kürtler'in sayısının 1.800.000 ile 3.000.000 arasında tahmin edildiğini bildirmektedir.

İslam Ansiklopedisi, Türkiye'de 1.500.000; Irak'ta 1911 sayımına göre 494.007, Suriye'de 20.000, İran'da 500.000 olmak üzere toplam 2.639.007 Kürd'ün mevcut olduğunu yazmaktadır.

Fransız Hükümetinin siyasi belgelerini kapsayan 1897 tarihli "**Sarı Kitap**"ında, Türkiye'de mevcut Kürtler'i 645.702 Erzurum, 430.000 Van, 398.625 Bitlis, 471.462 Diyarbakır, 575.813 Elazığ ve 300.280 Musul'da olmak üzere 2.721.823 olarak tahmin etmektedir.

Milletler Cemiyeti tarafından Türkiye-İran sınır meselesini yerinde incelemeye memur edilen Anket Komisyonu'nun 1925 yılı Ekim'inde verdiği rapora göre; 1.750.000 Türkiye'de, 700.000 İran'da, 500.000 Mezopotamya'da, 300.000 Suriye ve diğer memleketlerde olmak üzere 3.000.000 Kürd'ün mevcudiyeti tahmin ediliyordu.

Kürt-Ermeni Hoybun Cemiyeti'nin(35) 6.yayınında Kürtler'in sayısı 8.387.270 olarak gösterilmektedir. Kürtler'in **Sanfransisko Konferansı**'na gönderdikleri **Mul.tıra**'da da(36) Kürtler'in sayısının 9.000.000 olduğu iddia olunmaktadır.

1940 Senesi Umumi Nüfus Sayımı'na göre, Kürtler'in toplu buldukları vilayetlerimizdeki miktarı şöyledir:

<u>Kürt ve Zazalar</u>	<u>Yüzde Oranı</u>	<u>Genel Nüfus</u>	<u>Vilâyetler</u>
72.890	60	121.477	Ağrı
49.128	70	70.184	Bingöl
41.295	60	68.825	Bitlis
102.928	40	257.321	Diyarbakır
57.109	30	190.366	Elazığ
112.317	30	374.391	Erzurum
25.512	70	36.446	Hakkari
101.000	40	252.505	Mardin
125.540	30	418.473	Malatya
73.250	75	73.939	Muş
87.913	50	146.522	Siirt
56.783	60	94.639	Tunceli
49.100	20	245.398	Urfa
79.082	70	112.975	Van
106.960	30	356.534	Kars

1.084.651

2.819.995

Selahaddin-i Eyyubi
Eyyubi Devleti'nin kurucusu ünlü Kürt devlet adamı

Yukarıdan beri verdiğimiz bilgilere göre dünyada mevcut Kürtler'in sayısı şöyle tahmin olunabilir:

1.084.651	Türkiye'de (1940 sayımına göre)
494.000	Irak'ta (1924 sayımına göre)
125.000	Güney Kafkasya'da (1911 sayımına göre)
100.000	Suriye'de (Çeşitli bilimadamlarına göre)
700.000	İran'da (Genel kabule göre)
350.000	Belucistan'da (Tarih-i Kürdan yazarına göre)
20.000	Afganistan'da
2.873.651(37)	

Kürtler'in Din ve Mezhepleri

Kürtler, İslâm dinini kabul etmeden önce putlara tapıyorlardı. Kürtler'in **Mazdeizm**'i VII.yüzyıla kadar devam etti.(38) Kürtler önceleri çeşitli vesilelerle Araplar aleyhine ayaklanmışlarsa da Halife Ömer zamanında Arap fütuhâtı Orta Asya'ya doğru yayılmaya başlayınca Kürtler

de İslâmiyeti kabul ve bundan sonra İslâmiyetin genişlemesine yardım ettiler. Birçok defalar Doğu ile Batı arasındaki Haçlı Savaşlarına ve Türkiye ile İran arasındaki Sünnilik ve Şiilik mezhep savaşlarına katıldılar.

Safeviler zamanında Kürtler'i Şii mezhebine sokmak için çok çalışıldı ve bu propagandalar nihayet Türkler'le İranlılar'ın savaşlarına bile yolaçtı.

Şah İsmail Safevi'nin(39) askerleri kırmızı renkte başlık giydiklerinden bunlara "Kızılbaş" deniyordu. Sonraları Kızılbaşlık, Şiiliği kabul edenleri göstermek üzere kullanıldı. Türkiye'de bugün Kızılbaş mezhebinde birçok Türk ve Kürt vardır. Fakat Kürtler'in büyük çoğunluğu Sünnidir.

Mezhep birliği ve birçok dini duygular Kürt reislerinin Yavuz Sultan Selim'e itaat etmelerini ve Türk hakimiyetini kabul etmelerini sağlamıştır. Şunu da eklemek gerekir ki, Doğu vilayetlerimizde oturan Kürtler'de dini duygular çok zayıftır. Bunlar kalın bir cehalet perdesi içinde bulunduklarından en basit dini bilgiye dahi vakıf değildirler. Çoğunluğu oruç tutarsa da içlerinde namaz kılanları yok denecek derecede azdır.(40)

Kürtler'in Toplumsal Hayatı

Kürtler, en eski çağlardan beri göçebe hayatı severler. Bugünkü durumlarına göre bunları iki büyük kısma ayırabiliriz:

1. **Aşiret Kürtleri:** Bunlar sınırsız yetkiye sahip aşiret reislerinin emrine bağlı olarak onların etrafında toplanmışlardır. Bunlar yarı-göçebe olup, kışı köylerde yazı yaylalarda geçirirler. Önemli bir bölümü de yaz ve kış hayvanlarıyla birlikte otlaklarda çadır hayatı yaşarlar.

2. **Reaya Kürtleri:** Yani aşirete mensup olmayanlar. Bunların bir kısmında da aşiret hayatı ve bir reise bağlılık durumu olmakla birlikte çoğunlukla bunlar kendilerini temsil etmek üzere kendilerine reis seçmezler.

Aşiret Kürtleri hemen genellikle hayvancılıkla meşguldürler. **Reaya Kürtleri** ise daha çok çiftçidirler. Bunların hayvanları çok olmadığından yerleşiktirler. Bunlar da kısmen yazın köylere yakın yaylalara çıkarlarsa da bir kısmı köylerinde kalır. Genellikle aşiret Kürtleri, yerleşik reaya Kürtleri'nden daha zengindirler.

Kürt erkekleri hayvanlarını güderken veyahut bunların

ürünlerini satmak ve ihtiyaçları olan eşyayı satın almak için şehir ve kasabalara indikleri zaman çadırları kadınlar bekler. Kürt kadınları çok ağır işlere dahi dayanıklıdır. Bunlar gün ağarmadan kalkıp hayvanlarını sağlarlar ve süttü yağ ve peynir gibi şeyleri yaparlar. Yemeklerini hazırlarlar, çadırlarını temizlerler ve düzeltirler. Boş kaldıkça da giydikleri pamuklu ve yünlü mensucatu ve özellikle meşhur çadır bezlerini ve kilim dokurlar. Ve bütün bunlara rağmen diğer halklara oranla daha çok çocuk yetiştirirler. Aşiret kadınları reaya kadınlarına göre daha serbesttirler. Genellikle Kürt kızları güzel ve sevimlidir. Aşiretler birbirleriyle hiç geçinememezler. Çoğunlukla aralarında kavgı ve tartışma çıkar.

Bir aşirette bazan iki, üç reis bulunur. Bunlar aynı yetkilerle ve belli miktarda aşireti aralarında bölüştürürler. Fakat bazan bunların birbirlerini çekememesi yüzünden aynı aşiret arasında dahi tartışma eksik olmaz. Meselâ meşhur **Haydaranlı** aşireti buna güzel bir örnek teşkil eder. Yarım ve hatta çeyrek yüzyıl önce Haydaranlı'nın Patnos ve Erciş taraflarında oturanların üç reisi vardı. **Kör Hüseyin Paşa, Hacı Timur Paşa, Emin Paşa** bunlar birbirlerine çok yakın akraba oldukları halde aralarında çok defa kanlı boğuşmalar olurdu. Haydaranlı aşiretinin diğer bir kısmı da Tendürük dağının güney kısmında Ağa ovasında ve bunun daha güneyindeki dağlık arazide yaşarlar, bunların da iki reisi vardı. Mehmet Bey ve Mustafa Bey. Yani Haydaranlı aşireti beş reisin yönetimine ayrılmış bulunuyordu.

Yerleşik Kürtler'in aşiret reisi olmasa bile bunlar arasında zenginlik, dirayet ve cesaret bakımından nüfuzlu ağalar eksik değildir. Bu ağalar da birbirlerini çekemezler. Bunlar arasındaki anlaşmazlık da bazan önemli olaylara sebep olmaktadır.

Kürt şairleri, Kürt aşiretleri arasındaki bu anlaşmazlıkları şiirlerinde bütün korkunçluğuyla belirtmektedirler. Özellikle **Ahmedê Hani**, bundan çok şikayetçidir.(41)

Kürtler bugün dahi bütünüyle uygarlaşmış sayılmazlar. Bunların çoğu yaradılışlarındaki vahşet ve sertliği korumaktadırlar. Bir Fransız bilgininin yazdığı gibi "yüzyıllardan beri Kürtler ne bir şey öğrenmiş ne de unutmıştır." Bunlar yüzyılları yağmacılık ve çapulculuk yapmakla geçirmişler ve toplum kavramının dışında kalarak vahşet halinde yaşayagelmişlerdir.(42)

Mayewski'nin Görüşleri:

Rus Generali Mayewski Kürtler için, "Kürtler'in henüz uygarlaşmamış bir kavim olduğuna şüphe yoktur. Bunların yaradılışında vahşet ve başeğmemek vardır. Fakat hiç bir vakit kendilerine yöneltilen ayıplama mevcut değildir. Elbette aralarında yolkesiciler de bulunur. Fakat genelde Kürt yapısında asil olarak izzetinefis, övünme, doğruluk ve namusluluk mevcuttur" diyor.(43)

Doğrusu şudur, Kürtler reislerine ve sevdikleri kimsele- re son derece bağlı ve sadıktır. Adalet ve âdil insanları severler ve hürmet ederler. Bunlara karşı hiyaneti akılların- dan dahi geçirmezler. Bunların haricinde kalanlara yani bağlanmadıkları, iyiliğini görmedikleri insanlara karşı doğruluk ve bağlılık için hiç bir mecburiyet hissetmezler. Herhangi bir Kürt hırsızlık, yağmacılık eder ve bunda bir sakınca görmez, fakat gereğinde İstanbul'a gidip de bir patrona bağlandığı, bir han bekçisi olduğu zaman milyon- larca lira değerinde eşyayı kapsayan ticarethaneyi en büyük bağlılıkla korur.

Fuğuş, Kürtler arasında en az görülen bir harekettir. Bunların içkiye karşı da tutkunlukları yoktur. Yalnız Kürt erkeklerinin kumara olan iptilası kayda değer bir önemde- dir.

Kürtler henüz Cumhuriyet Hükûmetine ısınmamışlar- dır. Bunun çeşitli sebepleri vardır:

A- Kürtler'in toplu olarak yaşadıkları yerlere komşu olan Suriye, Irak ve İran gibi memleketlerde bulunan Kürtler'in daha hafif mali yükümlülüklerle tabi bulunması ve askerlik yükümlülüğüne tabi olmamaları,

B- Yine Suriye ve Irak'ta aşiret reislerine ve Kürt beylerine resmi birer mevki ve hatta sırmalı üniformalar verilmesi ve birçoklarının kılıç ve hançer taşımalarına izin verilmesi. Hükûmete çok az vergi veren, askerlik yüküm- lülüğüne tabi tutulmayan Suriye ve Irak Kürtleri'nin hali bizim Kürtler'e gıpta vermekte olduğu gibi, komşu memleketler hükümetlerinin daha çok buralarda mandater olarak bulunan ve başka başka maksatlar takip eden hükümetlerin Suriye ve Irak'ta aşiret reislerini resmen tanımaları ve bunlara mümtaz mevki vermeleri, bize tabi olan Kürt reislerini imrendirmekte ve kendisine bağlı olanlarla birlikte o tarafa meylettirmektedir.

C- Bunlardan daha önemli olarak Kürtler'in meskûn buldukları vilâyetlerimizin çoğu her türlü bayındırlık ve

uygarlık hizmetlerinden yoksun, mesafe bakımından uzak, yol ve taşıma araçları olmayan, iklim bakımından da sert bulunan yerler olup, buraları adeta bir sürgün yeri olarak algılanmakta ve sayılmakta, diğer vilâyetlerde kötülüğü görülen birçok karakteri zayıf ve bozuk memurların ceza olarak bu yörelere naklen gönderilmelerinde ısrar edilmesidir.

Ahlâk ve karakteri bozuk olan bu memur- ların, uzak vilâyetlerimize gittikleri zaman en küçük bir fırsattan yararlanarak halkı soymaya çalışması, onlara karşı keyfi muamelede bulun- ması ve genellikle bunları aşağılaması ve hatta dövmesi, dili ve dileği zaten bizden ayrı olan bu kavmi hükûmete ısındıramamıştır.

Şark vilâyetlerimize namus ve doğrulukları denenmiş, ahlâkı mazbut seçme memurları göndermeyi esaslı ve değişmez bir prensip olarak kabul etmedikçe, bu vilâyet- lerde âdil ve müşfik bir yönetim kurmadıkça, Türk kanından idealist öğretmenlerin yöneteceği okullar açarak eğitimi yaymadıkça bu halkı hükûmete tam anlamıyla ısındırmak imkânsızdır denilebilir.

Fırsat elvermişken Milli Eğitim Bakanlığı'nın son yıllarında izlediği çok yanlış ve tehlikeli program- dan da söz etmek isterim.

Köy Enstitüleri Kanunu'na göre, her vilayetten toplanmış köy çocukları bu Enstitülerde birkaç sene okuduktan sonra kendi köyelerine öğretmen veya eğitmen olarak gönderilmektedir. Yani bu Enstitülere gönderilen Kürt ve Arap çocukları sınırlı eğitimlerini bitirince Kürt ve Arap köyelerinde öğretmenlik ettirilmektedir. Bunun tehlikesi ise meydandadır. Ağrı valisi bulunduğum sırada eğitmen olarak yetişen Kürt gençlerinin okullarında Kürtçe konuştuklarını bizzat gözlemiştim. Milli Eğitim Bakanlığı'nın, halkı Türkçe'den başka dil konuşan köylere saf Türk öğretmen göndermeyi esaslı bir prensip olarak kabul edip uygulaması zorun- ludur.(44)

DİPNOTLAR:

1. Bu tür çalışmaların Anadolu'da Türkler'den çok "dış Türkler" ya da Türk olmayan unsurlarla yapılması ilginçtir. Daha İttihad ve Terakki dönemlerinde Kürt kökenli bir Ziya Gökalp'in, Yahudi kökenli bir Moïse Kohen'in (TeRin Alp), dış Türkler'den Yusuf Akçura ve Ahmet Agayef şibelerinin

Türkçü harekete öncülük ettikleri bulunuyor. Bu örnekleri günümüzdeki politikacılara ve gazetecilere kadar uzatmak mümkündür...

2. Kavim burada "halk" ve "millet" anlamlarındadır. Bilindiği gibi Birleşmiş Milletler Örgütü'nün, eski söyleyiş le adı Cemiyet-i Akvam (Kavimler) idi.

3. Tabii ki ogünden bugüne Kürtler'in kökeni konusunda birçok bilimsel eser yayımlanmıştır. İhsan Nuri Paşa'nın "Kürtler'in Kökeni" adlı eseri bunlardan yalnızca biridir.

4. Asıl adı Râbia Adeviye olan Râbia, 713-801 yılları arasında yaşamış olup, Basra'nın meşhur kadın sûfi ve evliyası olarak bilinir (Bkz. İslâm Ans. Rabia mad.).

5. Modar'ıb kimliği konusunda bilgi edinemedik.

6. Şehnâme, tanınmış İranlı sanatçı Firdevsi'nin ünlü manzum eseridir ve Kürt tarihi ve yaşamı konusunda büyük öneme sahiptir. Ayrıca eser, efsanevi Kürt yaşamına ilişkin önemli minyatürler ihtiva etmektedir. Bugüne kadar Türkçe dahil birçok dile çevrilen eserin yazarı, 934-1020 yılları arasında yaşamıştır. Şehnâme'nin Kürtçe(Gorani) nüshaları da vardır.

7. Şehnâme'deki Kürt yansıması, Newroz ve tarihi kişiler konusunda bkz. Dr. Cemşid Bender: Newroz Bayramı, Berhem, sayı: 11-12/1991.

8. Miladi 956 yılında ölen ünlü Arap tarihçisi El-Mesûdi kastediliyor olmalı. Adı geçen yazarın, Kürt tarihi açısından öneme sahip iki eseri bulunuyor: Mürûc'uz-Zehab ve Maâdenü'l-Cevher; Kitâb at-Tanbih va'l-İşraf.

9. Satrap: Eskiden il yöneticisi.

10. Seyyid ve Şeyh niteliğindeki din adamlarının kendilerini yüceltmek için Muhammed'e soyca bağlama çabaları bilinmektedir. Alevi dedeleri için de aynı şey sözkonusudur. Yoksa Seyid Abdülkadir'in babası Ubeydullah Nehrî'nin 19.yüzyıl ulusal Kürt hareketlerinden birine öncülük ettiği, Seyh Said'in de ulusal kimliği bilinmeyen şeyler değildir.

11. Çoğu kaynaklarda bu, Mittani krallığı olarak geçer.

12. Bilindiği gibi Urartu krallığı, daha sonra önemli bir uygarlığın kurucusu olmuştur.

13. "Gutus"lar kaynaklarda genellikle "Gutiler" olarak geçmektedir. Kürtler'in tarih içinde aldıkları adlar konusunda bkz. Kürtler'in Kökeni, Yöntem yay. İst. 1977.

14. Musa Anter, Mehmet Şükrü Sekban'ın "Le Question Kurde" (Kürt Sorunu) adlı zoraki kitabının hikâyesini kendisinden aktararak şöyle anlatıyor:

"1925'de Kürdistan sahipsiz kalmış; her türlü zulüm ve soykırımı tabi tutuluyordu. Ne Avrupa'dan ve ne de İslâm âleminden en ufak himaye ve protesto geliyordu. Tüm inisiyatif Ankara'nın faşist hükümetine kalmıştı. Biz de dışarıda bir şey yapamıyorduk. Aslına bakarsan, Türkler'in isyan bildiği hareketler, Atatürk'le yapılan anlaşmaların yerine getirilmemesine karşı bir reksiyondu. Çünkü Kürtler gaddar İttihad veTerakki Partisi ve padişahlardan kurtulup, Cumhuriyet kurulduğunda çok insani davranışlar bekliyor-

lardı. Fakat baktılar ki, Cumhuriyet idaresi Kürtler'e daha ağır baskılar getirdi. İşte ben, Nuri Sait Paşa'yı İstanbul'dan tanıdığım için, kendisinin Kral I.Faysal devrinde Irak'ta kurduğu kabinede Sağlık Bakanı oldum. Herhalde üzüntüden olacak ki, verem başlangıcı bir zaafiyet geldi. Almanya'ya tedaviye gittim. Bu üzüntüler içinde şöyle düşündüm: Yahu, Ankara'nın cahil ricali, bütün dünya 'Türk' diyorlar. Bari ben de 'Kürtler Türkür' diyeyim de , belki Kürtler'in üzerindeki bu zulüm hafifler. Ve hastanede, bana gelen kâğıt peçeteler üzerine yazdım. Hastaneden çıktuktan sonra, Paris'te Sorbon Üniversitesi matbaasında bastırdım. Ama arkadaşlarım çok üzüldüler. Dönüşte, Şam'da Celadet Bedirhan'la yemek yiyorduk. Bize, tanımadığım bir Arap yemeği geldi. Celadet Bey'e 'Nedir' diye sordum. Dedi ki, 'Doktor, patlıcandır ama sen kabak diyebilirsiniz'. Anladım ki, Celadet Bey benim kitabımı kastediyor. Sonra daha basit tenkidler de ileri sürüldü. Güya ben İstanbullu Çerkes karımın etkisinde kalmıştım. Karımın İstanbul hasreti yüzünden kitabı yazmışım ve gayem Atatürk'ün affına uğramakmış... Halbuki, yemin ediyorum böyle bir şey yoktu." (Hauralarım; 1990, s.74-75).

Bu fırsatı yakalayan burjuvazi, kitabın çeşitli yayımlarını yapmış ve Kürt sorununa karşı kullanmak istemiştir.

15. "Kurds, Turks and Arabs" (Kürtler, Türkler ve Araplar) adlı kitabın yazarı. Kendisi, 1925'te Musul konusunda oluşturulan Uluslararası Komisyon'da görev almıştır.

16. Ülke dışına çıkan bir Kürt aydınının, geride kalan halkını ırkçı saldırılardan kurtarmak için başvurduğu zoraki "Turanlı" yakıştırması ilginç ve birçok yönüyle anlamlı değil mi?

17. Doza Kurdistan'dan öğrendiğimize göre, Refik Hilmi Bey, Mehmet Şükrü Sekban'ın kitapçığını irdeleyen ve eleştiren bir karşı kitap yazmıştır. (bkz. Doza Kurdistan, Beyrut basımı, 1969, s. 178)

17-20'nci yüzyıl başlarında Alman militarizminin ideolojileriyle İttihad-Terakkiciler arasında, politika üretmede ilginç bir işbirliği vardır. Öyle ki bazı Alman militaristlerinin eserleri (Paul Ruhrbach'ınkiler gibi) İttihadçılarca İstanbul'da basılırken, bazı İttihadçılarinkiler de (Mois Kohen/Tekin Alp gibi) Almanya'da basılıyor. Öte yandan, Alman Dr.Friç adına bir resmi kurumca İstanbul'da yayımlanan "Kürtler" adlı kitabın gerçek sahibi hala belirlenmemiş değil.

18. Bilindiği gibi bu kitapçığın resmi kurumlarca Türkiye'de çeşitli basımları yapılmış ve yoğun biçimde dağıtılmıştır. 4.Basımı ise TKAE yayını olarak 1981'de yapılmıştır.

19. Dr. M. Şükrü Sekban, Şeyh Sait isyanı sonrasında ülke dışına çıkmış ve on yıl kadar Irak'ta, bir süre de Avrupa'da kaldıktan sonra 1939 yılında Türkiye'ye dönmüştür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Anter: Hatıralarım, s. 74-76).

20. Ne hikmetse, sözde kadim Türkçe olan bu yer adlarının binlercesi değiştirilmiş ve Türkçeleştirilmiştir. (Bkz. Köylerimiz/1981, İçişleri Bak. yay. 982)

21. Resmi ideolojinin bilim dışı bu zorlama yorum ve

yaklaşımlarını, bilimsellik savıyla çıkan Türk ansiklopedilerinde de görmek mümkündür.

Meydan Larousse'un "Kürtler" maddesinin MIT tarafından yazıldığını belirtelim ve Türkiye'nin en büyük ve en bilimsel(!) ansiklopedisi kabul edilen Türk Ansiklopedisi nin "Kürtler" maddesine bir göz atalım:

"Orta Asya menşeli bir kavim. Menşelerinin Türk olduğu hakkında kuvvetli deliller vardır. Böyle olmasa bile, Güneydoğu Anadolu'da Kürtçe konuşanların çok büyük çoğunluğunun aslen Türk olduğu, çevre tesiriyle yüzyıllar boyunca Kürtçe konuşmaya başladıkları kesindir. Nitekim son nüfus sayımlarında Kürtçe konuşanların yalnız sayı bakımından değil, Türkçe konuşanlara oran bakımından da çoğaldığı görülmektedir. Bu, yalnız fazla doğumla açıklanamaz. Kürt dilinin yayıldığını gösterir. Fakat halkın çoğu iki dildir, yani hem Türkçe hem Kürtçe konuşur. Hiç Türkçe bilmeyen önemli sayıda bir toplum da vardır ki, eğitim sistemimizin yetersizlik ve aksaklığından bu vatandaşlara Türkçe öğretilmemiştir. Türkiye halkından bir toplum ve Türk kavimlerinden bir boy olarak Türkiye'deki Kürtler'in etnoğrafisi ve tarihi 'Türkiye' maddesinde verilecektir. Çok ehemmiyetli Kürt toplumlari, Kuzeydoğu Irak'ta ve Güneybatı İran'da yaşarlar. Kürtçe, Türkçe'den alınmış binlerce kelimeyle yüklü, çeşitli lehçeleri olan bir Arû dilidir."

Aynı ansiklopedinin "Kürdistan" maddesinin karşılığında ise, İran'da bir eyalet, Erdelân" açıklaması bulunmaktadır.

22. 1850'de bugünkü Yunanistan'ın Yanya kentine bağlı Fraşer'de doğup 1904'te İstanbul'da ölen ünlü Osmanlı yazar ve dileisci Şemseddin Sami'nin "Kamûsü'l Âlâm" adlı altı ciltlik büyük tarih ve coğrafya ansiklopedisinin "Kürd" ve "Kürdistan" maddelerini buraya aktarmakta yarar görüyorum.

"KÜRD: Osmanlı memleketlerinin doğu yönünde ve İran'ın batı bölgesinde ve diğer bazı yörelerde oturan büyük bir kavim(halk) olup, Ariyaniler zümresinin İranî şubesine mensupturlar. Dillerinin Farsça ile ilişki ve benzerlikleri pek çoktur. Aşağıdaki 'Kürdistan' maddesinde ayrıntılı bilgi veriliyor."

"KÜRDİSTAN: Batı Asya'da büyük bölümü Osmanlı Devleti'nde ve bir kısmı İran'a tabi büyük bir memleket olup, ahalisinin büyük çoğunluğunu oluşturan Kürt kavminin adıyla adlandırılmıştır. Bu isim mülki ve siyasi bölümlenmeye dahil olmayıp, vaktiyle bizde Kürdistan Valiliği ve şimdi İran'da Kürdistan eyaleti bu isimle adlandırılmış memleketin bütününe kapsamadığı gibi, Kürtler de dağınık ve diğer kavimlerle karışık bulduklarından, Kürdistan'ın sınırlarını tamamiyle tayin etmek zordur. Ancak yaklaşık olarak diyebiliriz ki: Kürdistan, Urmiye va Van göllerinin sahillerinden Kerhe ve Diyale nehirlerinin kaynaklarına ve Dicle'nin yatağına dek uzanıp, kuzeybatıya doğru sınırları Dicle'nin yatağını izleyerek Fırat'ı oluşturan Karasu yatağına ve oradan kuzeye doğru Aras havzasını Fırat ve Dicle havzasından ayıran, suları ayıran çizgiye kadar ulaşır. Bu nedenle Osmanlı memleketlerinde Musul vilayetinin büyük bölümü yani Dicle'nin

solunda bulunan yerleri ve Van ve Bitlis vilayetleriyle Diyarbakir ve Mamuretü'l-Aziz (Elazığ) vilayetlerinin birer parçası ve Dersim sancağı Kürdistan'dan sayıldığı gibi, İran'da da Kürdistan adıyla tanınan eyaletle Azerbaycan eyaletlerinin bir bölümü yani güneybatı kısmı Kürdistan'dır. Bundan dolayı Kürdistan, kuzeydoğu yönünden Azerbaycan, doğuda Irak Acemi, güneyde Luristan ve Arap Irakı, güneybatı yönünden Cezire, kuzeybatı tarafından da Anadolu ile sınırlanmıştır. Bu sınırlar dahilinde 34 ile 39'uncu enlemler ve 37 ile 46'ıncı boylamlar arasında uzanıp, büyük bir üçgen ve daha doğrusu sivri tarafı kuzeybatıya doğru dönmüş bir armut şeklini görüntülüyor. Fırat'ı teşkil etmek üzere Karasu ile Murat çayının birleştiği yer olan en kuzeybatı noktasından Luristan'ın sınırlarına dek olan en uzun bölümü yaklaşık 900 kilometre ve eni 100 ile 200 kilometre aralarındadır.

Kürdistan'ın en belirleyici özelliği ahalisinin cindiyeti olduğu halde, Kürtler yalnız bu memleketle münhasır olmayıp, Cezire'nin kuzey kısımlarında, Şam ve Halep yörelerinde, Amadolü'nün her tarafında, Rusya'ya tabi olan Kafkasya ötesi eyaletlerinde ve İran'ın her tarafında, hatta Horasan'da (Bilindiği gibi Horasan, geçmişte Hazar Denizi'ne kadar uzanan ve Kürtler'in yoğun olarak yaşadığı geniş bir memleketin adıdır. Y.N.) ve Afganistan'da ve Belucistan'da bile birçok Kürt aşiretleri bulunuyor. Bir taraftan da sınırları zikrolunan Kürdistan dahilinde Arap, İranî, Türk ve diğer cinsiyetlere (soy, ırk anlamında. Y.N.) mensup halk vardır. Yalnız çoğunlukla Kürt nüfusa bakılarak sözkonusu sınırlar belirlenebilir. İran'ın Luristan eyaleti ahalisi olan Lüriler'in de Kürtler'le yakın ilişkisi ve soy akrabalığı olduğu halde, dillerinde bir dereceye kadar farklılıklar ve aralarında anlaşmazlık bulunduğundan, Lüriler kendilerini Kürtler'den saymak istemiyorlar ve Kürtler de Lüriler'i kendi soyların dan kabul etmeğe eğilim göstermiyorlar. Genellikle Kürtler'in miktarı ikibuçuk milyona yakın tahmin olunup, birbuçuk milyon Osmanlı memleketlerinde, 750.000'i İran'da, 130.000'i Rusya'nın Kafkasötesi eyaletinde, geriye kalan kısmı da Afganistan ve Beucistan'da ve diğer taraflarda dağınık bir halde bulunuyorlar. (O tarihlerde Irak ve Suriye, Osmanlı toprakları içindeydi. Y.N.)

Kürdistan'ın her tarafı dağlık ve yükseklik olup, Linhârin(?) vadilerinde bazı dar ovaları vardır. En düz ve alçak yönü güneydoğu kısmı yani Şehr-i zur (Şam) ve Süleymaniye sancaklarıyla İran'daki Kürdistan olup, o yönde dağlar daha alçak, vadiler daha geniş ve ovalar daha çoktur. En yüksek yerleri kuzey bölgelerinde Hazar Denizi ile Basra Körfezi eğrileri arasında bir çizgi teşkil eden dağlardır. Ancak bunların ormanlar ve meralarla kaplı güzel yayla ve etekleri ve ziraate elverişli vadileri çoktur. Osmanlı memleketleri ve İran sınırlarını teşkil eden ve kuzeybatıdan güneydoğuya doğru birkaç sıra teşkil ederek uzanan dağlar ise yüksek olmakla birlikte genellikle taşlık ve çıplaktır. Sözkonusu kıtanın o yönü gerçekten oturulamayacak dereced sert ve çetin bir yerdir. Sözkonusu kıtanın akarsuları çok olup, Fırat'ın en büyük kolu olan Murat çayı ve Dicle, sözkonusu bölgenin dağlarından doğdukları gibi, Dicle'ye dökülmek üzere de kuzeyden başlayarak Batman suyu, Bilis ve Siirt çayları, Habur, Yukarı ve Aşağı Zap ırmakları,

Edhem ve Dinale nehirleri güneybatıya akarak adıgeçen ırmağa dökülür, ve sözkonusu kıtanın dağlarından inen birçok çayların sularını toplarlar. İran Kürdistanı'nın yalnız kuzeyindeki Kutor nehri Kür vasıtasıyla Hazar Denizi'ne dökülen Aras nehrine ve pekçok olan diğer nehirleri Urmıye Gölüne dökülür. Van Gölü'ne dökülen bir hayli nehirleri daha vardır. Sözkonusu havası genellikle soğuk olup, kışları uzun ve pek serttir; ve kar aylarca dağlarını örter. Yalnız Dicle vadisine yakın olan alçak yerlerinde kışın hava ılımlı ve güzel ve yazın hayli sıcaktır. Yüksek yerlerinin yazın meraları pek güzeldir ve bazı tarafları çam ağaçlarını kapsar nitelikte ormanlıktır. Daha alçak taraflarında meşe, kestane, ve çınar ağaçları ve daha aşağıda arpa, buğday, keten, kenevir, mısır, tütün, üzüm ve meyvelerin çeşitleri ve en alçak yerlerinde pamuk, piriç ve diğerleri yetişir. Bir çeşit bodur meşe yapraklarından alınan kudret helvası şeker yerine kullanılabilir. Kürt aşiretleri külliyetli koyun, at, deve ve keçi sürüleri beslerler. Dağlarda ayı, domuz, pars, vaşak, yabani keçi, karaca, çakal, tilki ve diğer vahşi hayvanlar ve küçük av hayvanları çoklukla bulunur. Kuzeydeki dağlarda demir, bakır, kurşun ve diğer madenler bulunduğu kesinleşmişse de, ihraç olunana yoktur. Güney bölgelerinde petrol ve taşıyağı bulunuyor. Kürtler mazı, fıstık ve yağ çıkarmaya yarar çok çeşitli tarım ürünleri ile yapıtı ve tiftik gibi ürünler ihraç ederler. Kürtler genellikle aşiret halinde yaşayıp, mesime göre mera ihtiyacıyla yer değiştirdiklerinden, ziraatle pek de uğraşmayıp, başlıca geçim araçları hayvancılık ve sanatları çobanlıktır; koyun ve tay satışından kazandıkları para ile geçinirler. Bunun için kışın köylerinde kalıp, evleri ve tarlaları varsa da, yazın tarıma çok önem vermeyip, çoğunlukla çadırlarla sürüleri arkasından yaylalara çıkarlar. Kürdistan'da yerli sanayi kilim ve halı ile kaba bez ve keçi kılından çul ve diğer üretimlerden ve yerel ticaret tahıl ve hayvan alışverişinden ibarettir. Ulaşım araçları Dicle'de işletilen kelekten ibaret olup, bu da pek külfetlidir, ve kışın üç ay ulaşım büsbütün kesilir.

Kürtler'in asıl ve kökeni ve ne zamandanberi oralarda oturdukları tarihce bilinmiyorsa da, eski zamanlarda sözkonusu kıtanın güneyinde (Asuriye) ismiyle biliniyordu ve kuzeybatısı (Medya)dan sayılırdı. Eski Medyalılar'ın soyları meçhul olup, Turani kavimlerden yani Türk soyundan oldukları zannedilmekte ve Asuriler'in ise Sami kavimlerden bulunmuş oldukları ve Keldaniler'le yakınlıkları bilinmektedir. Halbuki Kürtler, Aryâni halklardan olup, İbraniler'le pek yakın ilişkileri olduğu dillerinden ve diğer durumlarından anlaşılıyor. Bu nedenle, Kürtler'e ne Medyalılar'ın ve ne de Asuriler'in devamı olarak bakılıp, doğu yönünden yani Horasan ve Herat taraflarından oralara gelmiş bir kavim olduklarında şüphe yoktur. Ancak şimdi buldukları yerlere ne zaman göçettikleri bilinmemektedir.

İsa'dan 401 sene önce yani bundan ikibibüzyüz sene önce askerle o tarafa yürüyüp, yenildikten sonra perişan bir halde geri dönmüş ve Sefernâme'sini yazmış olan eski Yunan'ın ünlü yazarlarından Eksonofon(Ksenofon) o tarihlerde sözkonusu kıtada Diyarbekir ve Mamuretü'l-Aziz ve benzeri yerlerin her tarafında (Karduh) olarak adlandırdığı halka mensup ahaliye rastladığını anlatıyor. (Karduh)

isminin ile (Kürd) isminin bir Yunanlı ağzında aldığı değişimden meydana gelmiş bir yanlış söyleyiş olduğunda şüphe yoktur. Bundan dolayı ikibinüçyüz sene önce de oralar Kürtler'le meskündü. Bu halde diyebiliriz ki Ninova'da ve Dicle vadisinde şüphesiz Babil yönerlerinden gelmiş olan Asuriler ve Medya'da yani Azerbaycan ve Irak Acemi'nde belki Ceyhun ve Seyhun vadilerinden gelmiş olan Medyalılar hüküm sürmekte iken, yine dağlarda Kürt aşiretleri yaşıyor ve yarı-bağımsız bir halde bulunuyorlardı. Nütekim bugün de Musul ve Diyarbekir'de Araplar, Tebriz ve Hemedan'da İraniler bulunduğu halde, iç tarafları hemen sırf Kürtler'le meskündür. Kürtler Aryâni kavimlerden oldukları halde, ne Asuriler'in ve ne de Midyalılar'ın çocukları olabilirler. Bu hususta en doğru tanık sayılmaya değer olan dillerine baktığımızda, gerçekte Asuri ve Keldani dillerinden çıktıkları anlaşılan birçok kelimeler görüyor isek de, Pehlevi dilinde de bu kelimeler Asuriler ile Keldaniler'in hükümetleri zamanında ve bunların medeniyeti etkisiyle kabul olunup, İslâm'dan sonra Kürtçe ve Farsça'nın kapsadıkları Arapça kelimeleri andırır; esasen lisan ise Farsça'ya benzer. Bu kelimelerin varlığı Kürtler'in asuriler'in neslinden olduklarını değil, belki o zamandanberi oralarda yerleşmiş ve Asuriler'le birlikte yaşamış olduklarına delalet ediyor. Kürt dili Farsça'ya ve belki ondan çok Pehlevice'ye benzer, ancak telafuzu Farsça'nunki gibi latif olmayıp, dağ adamlarına ve göçebelikte yaşayan aşiretlere yakışacak surette sert ve kabadır ve boğazdan telafuz olunur, harfleri çoktur. Hernekadar Kürtler'in bilgin ve aydınları ötedenberi Arapça ve Farsça ile uğraşıp, kendi dillerine önem vermediklerinden (Kürt kökenli bir kitabiyatçı olan Ali Emirî'nin "Tezkire-i Şuara-yı Amid" adlı Diyarbakır Şairleri Antolojisi'nde hemen tamamı Osmanlıca, Arapça ve Farsça yazan 217 şaire yer verilmiştir. Y.N.) Kürtçe'nin edebiyatı bulunduğu iddia olunamazsa da, eskiden beri bu dilde de bir hayli şiirler söylenmiştir ve bu lisanın da Farsça gibi Arap harfleriyle yazımı kolay olduğundan bazı divanlar ile başkaca edebiyat kitapları vardır. Avrupalılar Kürtçe'nin gramer kurallarını ve sözlüklerini de mümkün olduğu kadar belirlemiş ve kendi dillerine tercüme edilmiş gramer ve sözlük kitapları yayımlanmışlarsa da, İslâm dillerinde henüz bu dilin gramer, sözlük ve edebiyatına dair hiç bir şey yazılmamıştır. (Oysa 1894 yılında Yusuf Ziyaeddin Paşa Halidi'nin "El-Hediyye'l-Hamidiye fi'l-Lugati'l-Kurdiye" adlı Arapça-Kürtçe sözlüğü yayımlanmıştır. Y.N.)

Kürtler genellikle cesur ve savaşçı ve süvarilikte pek hünerli adamlar oldukları gibi, bilim, eğitim ve uygarlığa da olağanüstü yetenekleri vardır.

(Kürd) isminin Farsça'da yiğit, kahraman, bahadır manasıyla kullanılır bir sıfat olup, Şehnâme'de bu mânâ ile pek sık kullanıldığı bilinmektedir. Bu ismin Kürdler'e, doğal cesaretlerinden dolayı başlangıçta bu mânâ ile verilip daha sonra bir nişan ve sembol olduğu anlaşılıyor.

Kürtler, çoğunlukla Müslüman ve Sünni olup, büyük bölümü Şafii mezhebindedir. İçlerinde yalnız 50.000 Yezidi vardır. Pek az miktarda Kızılbaş bulunuyor. O mevkilerde Nasturi ve Keldani cemaatlerine mensup bir miktar ahali de bulunuyorsa da, bunlar eski Keldaniler'in ve Süryaniler'in ahfadından olup, Kürt cinsiyetine mensup

değillerdir. O bölgede bulunan büyük şehirler mesela Diyarbakir, Bağdat, Hemedan, Tebriz Kürdistan'ın kenarlarında ve dışında kalıp, asıl sözkonusu alanların içinde olan ve Kürtler'le meskûn şehir ve kasabaların başlıcaları: Süleymaniye, Kerkük, Revandiz, Erbil, Siirt, Bitlis, Van, Urmiye, Kermaşah ve diğerleridir. (Diğerleri ile, özellikle Türkiye Kürdistanı'ndaki Kürt şehirlerinin amaçlandığı açıktır.Y.N.)

Tarihin belirlediği zamanların en eskisinde Ninova'daki Asuriler'in egemenliği altında görülüp, Asuriler'in yıkılmasında Ninova ile birlikte Medya hükümdarlarının ve daha sonra Keyhusrev'in yönetimine geçmişlerdir. Hatta Keyhusrev'e yardım edip, diğer memleketlerin ele geçirilmesinde asker olarak hizmet etmiş oldukları rivayet edilmektedir. Keyâniyân (Eski İran Şahları. Y.N.) devletinin düşmesinde Iskender'e ve halifeleri olan Makedonyalı selikler taifesine, daha sonra Eşkâniler'e ve Sasaniler'e tabi olup, Kadisiye zaferinden sonra İslâm hükümetlerinin itaatı altına girmiş ve İslâmiyeti kabul etmişlerdi. Abbasi halifeliğinin zayıf düşmesiyle, İslâm memleketlerinin her tarafında bir takım emîrler ve melikler ortaya çıkmaya başladığı sırada, Kürt reislerinden birçok adamlar da Musul, Diyarbakir ve Cezîre yörelerinde birer kale veya memleket ele geçirip birçok küçük hükümetler kurmuşlarsa da, tüm kıtayı (Kürdistan'ı) yönetim altına alarak, cinsiyet (soy, milliyet Y.N.) esasına dayalı bir hükümet kurmayı düşünmemişlerdi. Nihayet bu cinsiyete nâil olan meşhur Selahaddin-i Eyyubi Mısır'da devlete nâil olup, kendisi ve çocukları Şam, Halep, Hicaz ve Yemen'de hüküm sürdükleri ve evlatlarıyla akrabalarının yönetimi altında birçok seçkin hükümetler kurdukları zaman bile hüküm ve nüfuzları dışında kalmış idi. Cengiz'in çıkışında dahi diğer İslâm memleketleri gibi Moğollar'ın yakıp yıkmasına maruz kalmış ve daha sonra birçok Türk ve Türkmen aşiretleri gelerek bazı taraflarına sokulmuş ve Akkoyun, Karakoyunlar hercümercinden ve hepsine kapak koyan Timur'un çıkışından sonra büyük bölümü Şah İsmail-i Safevi'nin eline geçmiş iken, Yavuz Sultan Selim Han'ın, adı geçen Şah'ın üzerine vaki olan seferinde Kürt reisleri, Sünni mezhebinden olmaları dolayısıyla ve meşhur İdris-i Bitlîsi'nin çaba ve yardımlarıyla, kendi istekleriyle Osmanlı Devleti tarafına geçip, o zamandan beri büyük bölümü adı geçen devletin yönetiminde bulunmakta, ve yalnız doğu bölümleri sonradan belirlenen sınır çizgisinin ötesinde kalıp, mezhep ayrılığından dolayı İranlılar'la aralarındaki çelişkilerle beraber, İran'ın egemenliği altında bulunmaktadır." (Şemseddin Sami, Kamûsü'l-Âlâm, İst. Mihrâm Mtb. 1896, Cilt: 5, s.3840-3843)

23. Dr. Fıç imzasıyla 1334(1918) yılında Osmanlı Muhâcirin Dairesi yayını olarak yayımlanan "**Kürtler: Tarihi ve İctimai Tetkikat**" adlı eserin gerçek yazarı bilinmemektedir.

İttihad ve Terakki yönetimince çıkarılan bu kitabın daha sonra yeni basımı yapılmamış, ancak Kemalistler'ce işlerine geldiği gibi kullanılmıştır.

24. Kaynakta, bu mektupla ilgili olarak şu not düşülmüştür: "Bu Mektup, Kürtçüler tarafından 6 sayısıyla bastırılıp yayımlanmıştır."

Cumhuriyet'in kuruluşunun 10. yıldönümünde çıkarılacak af dolayısıyla gönderilen Mektubun, hangi derginin sayısı

olarak yayımlandığını bilmiyorum. Ancak yeni harflerle ilk basımı 1973'te Dr. M.Nuri Dersimî tarafından, bunu esas alan yeni basımıysa 1978'de Komal yayınlarınca yapılmıştır.

25. Burada amaçlanan kişinin, 1926 yılında Zaho-Cezîre yöresi lehçeleri konusunda İngilizce bir eser veren **P.Beldar** olduğunu sanıyorum.

26. Kürtçe ile hiç bir ilgisi bulunmayanların bu dil hakkında fikir yürütmeleri, herhalde dünden bugüne devam eden hastalıklı bir gelenek olmuş. Türkçe'yi bile bilmeyen kimi "Türkçü" yetkililerin (kültürden haberi olmayan Kültür Bakanı Gökhan Maraş ya da Başbakan Yıldırım Akbulut gibi) bu konudaki herzeleri hatırlardadır. Oysa, sözgelimi Prof.Talat Tekin gibi dilciler, uluslararası standartlara göre bir dilin "dil" olabilmesi için, kelimelerinin yüzde 25'inin o dilin özgün kelimelerinden oluşmasının yeterli olduğunu belirtmektedir. Dünyanın en yaygın dili olan İngilizce'nin bile bu nitelikte olduğunu vurgulamaktadır. (Bkz. Prof. Dr. Talat Tekin, Prof. Dr. Şerafettin Turan: "**Kürtçe Ayır Bir Dildir**", Tempo Der. Sayı: 18/1991)

27. **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**'nin günümüzdeki yayınlarında, Kürtler'e ve Kürdistan'a ilişkin bölümler genellikle ayıklanmıştır.

28. Şeref Han'ın "**Şerefnâme**" adlı eserinin, M.Emin Bozarlan'ın yayınında belirttiği Cumhuriyet dönemi çevirisi dışında Osmanlı döneminde de çevirileri yapılmıştır. Sadece bizim belirleyebildiklerimizi şöyle sıralayabiliriz:

1. **Mehmed b. Ahmed Mirza** (çevirisi); M.1667 yılında Emir Şeref Han'ın isteği üzerine Türkçe'ye tercüme. Tercüme, Farsça aslına tamamen uygun olarak yapılmıştır.

2. **Şem'i** (çevirisi); M.1681 yılında Eğilbeyi Emir Mustafa'nın sarayında bulunan Şem'i mahlaslı bir yazarının çevirisidir. Aslına göre daha kısadır, anlatım sadedir. Eğil ve Palu beylerinin tarihi gibi bazı ekler yapılmıştır.

29. Oysa, M.Garzonî'nin 1787'de Roma'da yayımladığı "**Kürt Dilinin Grameri ve Sözlüğü**" adlı eserinden başlayarak, Kürt dili üzerine birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bunların bellibaşlılarının bir dökümü için bkz. Rohat: **Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmiş** (1787-1987), Komkar yay. 1987 ve Dr. Cemşid Bender: **Kürt Tarihi ve Uygarlığı**, Kaynak yay. 1991, s. 199-209.

30. Bilindiği gibi **Fakiyê Teyran**, XV. yüzyıl şairi olarak bilinir.

31. Daha çok **Şeref Han** adıyla bilinen ünlü Kürt devlet adamı ve tarihçinin "**Şerefnâme**" adlı eseri kastediliyor.

32. Kuşkusuz bunlar, divan veya başkaca eser sahibi Kürt edebiyatçılarının yalnızca birkaçıdır. Ayrıntılı bilgi için Mehmet Emin Zeki Bey'in "**Meşâhir-i Ekrad**"(Kürt Meşhurları) adlı ansiklopedik eseri ile Prof. Dr. Qanadê Kurdo'nun "**Tarixa Edebyeta Kurdi**" ve A.Sucadi'nin "**Mêjûy Edebi Kurdi**"(Kürt Edebiyatı Tarihi) adlı eserine bakılabilir.

33. Lâtin harfleriyle Kürtçe alfabe çalışmalarına daha 1913 yılında Kürt Talebe Hêvi Cemiyeti aşamasında Nafiz Bey'in önerisiyle başlandı söylenir. Kürt dilinin Lâtin alfabesi ile yazılması ise **Celâdet Ali Bedirhan** ile birlikte Müküslü Hamza, Ekrem Cemil ve Musa Bey'in

çalışmalarının ürünü olarak 1931 yılında gerçekleştirilir. **Hawar** dergisi çevresinde toplanan Kürt aydınlarınca hazırlanan bu alfabe, halen kullanılmaktadır.

34. Bilindiği gibi o tarihte Irak ve Suriye, Osmanlı Devleti'ne bağlıydı.

35. Bir Kürt örgütü olan **Hoybun**, Türk resmi belgelerinde çoğu kez böyle adlandırılmaktadır. Bir örneği için bkz. **Taşnak-Hoybun**, Ank-1931.

36. Kürt aydınları adına Dr. Ahmet Nafiz Yekbûn tarafından gönderilen bu muhtura için bkz. Nesimi Fıratlı: "**Kürt Derneği'nin 1945'te San Fransisko Konferansına Gönderdiği Muhtıra**", Deng, sayı: 7/1990.

37. Yerli bir kaynak olarak Osmanlı yazarı Ş.Sami, daha XIX. yüzyılda 2.500.000 olarak tahmin ediyor; kaynak sahibi 1940'lı yıllarda... İlginç değil mi?.. Bu, Türkiye'de yapılan nüfus sayımlarının gülünçlüğüne de ortaya koymuyor mu?..

38.Eski Kürt inançları konusunda şu eserlere bakılabilir:

1. Arşak Poladyan: **VII.-X. Yüzyıllarda Kürtler**, Öz-Ge Yay. Ank. 1991.

2. Dr.A.Medyalı: **Antik Kürdistan'da Dinsel Yapılanma - Zerdüş't ve Öğretisi**, Stockholm, 1991.

3. Dr. Cemşid Bender: **Kürt Tarihi ve Uygarlığı**, Kaynak yay. İst. 1991.

39. "Hatayî" mahlasıyla şiirler de yazan Şah İsmail'in ataları Sincar Kürtleri'ndendir.

40. Rapor sahibinin İstanbul Darülfünûnu İlahiyat Şubesinde okuduktan sonra Hukuk Fakültesine geçtiği hatırlanmalı.

Öte yandan, herhalde sömürgeci güçler bu tür raporlara dayanarak Kürdistan'ı İmam-Hatip okullarıyla donatıyorlar!..

41. Ahmedê Hani'nin "**Mem û Zîn**" destanının "**Derdimiz**" başlıklı bölümü hemen tümüyle bu ve benzeri sorunlar üzerinde yoğunlaşır.

42. Kuşkusuz bu tür genellemelerin Kürt toplumu objektif olarak yansıtmaması sözkonusu olamaz. Kürt toplumsal yapısı konusunda daha nesnel bir değerlendirme için bkz. Martin van Bruinessen: **Ağa, Şeyh ve Devlet**, Oz-Ge yay. 1991.

43. Rus generali Mayewski'nin Kürt tarihini de ilgilendiren şu eserleri bulunuyor:

1. **Van, Bitlis Vilâyetleri Askeri İstatistiki**, İst. 1330(1914).

2. **Les Massacres d'Armenie**, 1916.

44. TC'nin Kürt politikasını belirleyen gizli "**Şark Islahat Planı**"nın 11.Maddesinde "**Şarka mefkureli ve muktedir Türk görevlilerin gönderilmesi, ikinci derecedeki memurluklara bile Kürt memur atanmaması ve bölgede görev yapacak tüm görevlilere zamlı ücret ödenmesi**" öngörülmekteydi. Uygulanan politika da buydu. Ancak Köy Enstitüleri'nden yetişen öğretmen ve eğitimcilerin kendi köylerinde ya da komşu köylerde görev yapmasına ilişkin uygulama, bu resmi politikayla çelişiyordu. Nitekim büyük olasılıkla bu rapordaki öneri üzerine 1947 yılında Köy Enstitüleri Kanunu ve eğitim programları değiştirilmiş ve gericileştirilmiştir. Köy Enstitüleri'nin 1947'den başlayarak yozlaştırılması ve 1952'de kapatılmasının altındaki temel etkenlerden birinin, bugüne kadar üzerinde durulmayan bu husus olduğu anlaşıyor.

LINGA DUNDULE

HAWAR TORNÊCENGİ

Mordem ke cêro **Mamekiye** ra ame hetê **Pilemoriye**, nêjdiyê **Hêgayê Dergi** de jü ca esto uza ra vanê **Zaxge**. Peyê **Zaxgi** de awade serdine u pake vejina o pey ra jü çirtane ra ki xêlê awe ber bena, vajime jê awa deri esta. **Zaxge** de jü restorantê esto. Naza de mordem be senik pero ra sogisode wes weno u rind beno mird. İsan qayilo ke uza de derga derg roso, cêr motê **Çemê Muziri** u cor wertê asonê kou ra xorê motê asmênê kewi bo. Xora mordem vano qe cayê xo ra meleqiyo u hetê ser nêşero. Cêro ke ama binê tunelo ra vêrena ra, çurtuxê esto, uza de di çêmi yenê pê ser. Hen vîrare finê jümini ra, u vana belka ebe se serro hesreta jümini onta.

Xo sero besenêkena niyadê, çike cor kemer u riss çixas vazê honde berz o u hondê hirê isani sono. Uza ra arê **Pirdo Suri** nêm sate ra senik onceno. **Pirdo Sur** hevîkê ca wo, cayê xo zaf teng o. Wertê çemi de, verê kemeri ra hondê ke boni be dukano ra ca biyê. Zerrê çemi de moseyi estê ke, ni zaf wes ê. Nine ra vanê *mosê awa nerme* u zovina cao de senik yêne diyayine.

Usarr ke ame, ita zertzewat beno deyra. Kou ra xêlê çi kax kenê, anê na dukano de rosenê. Jêde ki rivês u sungi mî rê wes amênc.

Heqa na **Pirdo Sur** de tayê meseli yêne vatene. Nine ra jüye niya ra:

Vanê wextê xo de naza de **Momîd Axayê** beno. Zaf mordemode zılmkar biyo. Zerrê dewîzo, yê der-cirano **Momîd Axayi** ra wes nêbiyo. Yanê mordemode neq u zorkar biyo.

Dewa **Momîd Axayi** ra mordemêde feqiri son sodır

zoti dê **Momîd Axayi** ro. Venga jiyar-diyaro do, xo esto etegê pir u bava-wo, son-sodîr cêro **Xızîrê** kelek u gemiyo vero. Vato "Sola sîma na **Momîd Axayi** ma ra dûri fiyê! Nêjdi de çirriya eyi ma rê biyarê!" Rozê niya, dî roji niya, axîrê mecal nêdo **Xızîri**. Sewê **Xızîr** qîlatiyê kalêde herdisesîpi de kuto hewnê na dewîzê **Momîd Axayi**. Kalê Sîpi vato "Ero bîra sodîr safaq de hona ke verg be miye ra jûmin ra cêra nêbenê, bê **Pirdê Suri** sero raa mî bîpiye. Ez ke amu torê qesade xêre van."

Resim de Pirdo Sur aseno.

Naza raa Mamekiye u Pilemoriye sero wo. Kulturê na muntîqa de wayrê caode diyar u hewl o.

(Foto: R. Benninghaus, Köln, 1987)

Na hewn ra têpiya indî dewîzê **Momîd Axayi** tab

nêkeno. Urzeno ra xo pîseno têra, sono. Sono hetêde **Pirdê Suri** sero vîndeno u raa **Kal Xızîri** peyneno. Axîrê hona lêlo qalind biyo. Niyadano ke hawo dûri ra qîlatiyê xo ro pirdî gureto yeno. Tenê ke cî ra beno nêjdi, niyadano ke aspor o. Xo be xo sa beno, vano "No beno ke **Xızîr** bo!" Tenêna beno nêjdi, şiwariyê astori nasnêkeno, hama zeke rengê **Kal Xızîri** nêdano... Axîrê aspor yeno verê dewîji de vîndeno. Dewîz niyadano ke çî bivino, no **Momîd Axa** be xu yo! Naye de dewîzê **Momîd Axayi** cêreno ra asporî, vano:

"Lawo honde ke ez zonen tî **Xızîr** be xu ya! Hama uwo ke tî kuta donê **Momîd Axayi**, na tû be riyê to bo!"

Naye de **Xızîr** werte ra beno vîndî!

Axîrê tû kerdene ra têpiya, zerrê dewîzê **Momîd Axayi** tenê beno hira. Cêreno ra yeno çê xo. Cenike vana:

"Lawo to se kerd, tawa **Xızîr** di ya nêdi?"

Vano:

"Nêzon **Momîd Axayi** rîsvet do **Xızîri** se kerdo, xapito u kîncê xo dê pîra, hurênda xo de rusno. Mî ki perna ser, tûyê ri kerd u pêyser rusna!"

Heya heyâ na pîrdê kani çî diyo, çî nêdiyo!

Pirdo Sur ra ke vêrda ra yena **Revet**. **Revet** de

hukmati, tayê serro ra ravêr jû mektev virasto. Na mektev de domani dewonê dormi ra kerdê top, ardê na mektev ke wendene dê(!). Maylimi domano qe çê nêverdanê, uza finê hewn, bextê ni domano hen kerdo şîya ke qe mepersê! Çê ra raa xo dî gami ya, hama eve serro riyê çêyi nêvînenê. Çî ke çêşiyayine, sermiyanonê mektevi cî rê kerda tomete. Vanê domani ke şî çêonê xo, **Kirmancki** qesey kenê, adet u toronê xo musenê... Na ri ra **Tirki** rînd nêmusenê u wes nêwanenê. Zovîna eke adet u usîlê **Kirmanciye** musay, nafa rînd nêkunê raa **Tirko** ser. Sayiya na mektevo de, hen ve hen domani kokê pi-kalikonê xo ra fiştêne dûri u i wastêne ke wextode kilm de ine bikerê biyaxkiyê camatê xo. Hata çê xo rê biyêne dismen, ma u piyê xo xor diyêne, zonê maa xo hona qîzênî de xoviri na kerdêne.

Tayê domano ki **Pilemoriye** de wendêne. Kokimi ke gegane eve makina şiyêne **Pilemoriye** ya ki **Erzingan**, ine wertê xo de eve veng qesey kerdêne, vatêne:

"Niyade na mektevo ke **Revet** de mektevê heron o, mektevo ke **Pilemoriye** de mektevê çêron o!"

Ez guma rîvatê na qeşî ra bi ke televê mektevê **Pilemoriye** jêde firneberji bi. Wertê **Revet** u **Pilemoriye** de, çemi sero jû pîrdode zaf kan u zaf mîqayim esto. Na pirdî ra vanê **Pirdê Xatune**. Na cayî ra

ki vanê **Linga Dundule**. Ita gune hetê herdnasiye (arkeoloji) ra miyane bo, hetê tarixi ra bivejiyo meydan, bizoniyo. Belka naza, yanê **Linga Dundule**, gundo virên ra jü suke biya. Çı ke esto hona ma pê nêzoneme.

Pirdê Xatune wertê dere u derxuli de cayêde teng der o. Çıxa ke biyo kan hona pirdo mixele niyo, hona pay ra

tari u çıla destê mordemi sayina we. Ez guma hewa te de bena senik cozir, isan tenê ki xof keno.

Vatisê sarê dormi ra gore, heşt odo ra jêde zerrê na kemeri de estê u qatqat hata pêsero hata zerrê çemi yenê. Belka yenê bestinê na **Pirdê Xatune** ra, ma nêzoneme! Çıyo ke ma nika zoneme, naza caode zaf kan o, ita rew ra

*Linga Dundule u Awa Pilemoriye sero pirdode kan u tarixi
(Arşivê H.Tornêcengi ra)*

wo. Ewro kes na pirdi ra fayde nêvêneno; belka rozê ma ra kes ke wayir vejiyo, hetê turizmi ra caode rindek u hewl o. Asma amnoni ya pêyene de, cêr axwe xo ro ke u azneyi bike; cor so ko de vore sero xo pane, xo xişt ke.

Pêyê na **Pirdê Xatune** de raa makina vêrena ra. Corê raa makina de kemer u ris esto, ke na kemer hem düri ra sipê keno hemi ki hen duz u tiko ke u vana belka cor de xizar noro cı birno ardo hata cêr. Jê dêsê qonaxi yo. Cor ra jü qulike te der a; honde ke mordem besekeno zerre kuyo honde esta. Mı rê bive neşiv ez şine ser, mı ve çimonê xo di. Zerrê kemeri de odeyi virastê. Ni odo rê vanê Odê Veyvike. Hona pê nêzoneme, çı ra niya name kerdê?

Zerrê na odo de nêrdiwani estê. Na nêrdiwano ra mordem besekeno şêro cêr, hama zerre her ke sono beno

milet xo rê feteliyo.

Ita, Miladi ra Avêr

(MR) serronê 300 de, dewrê **Qeralêniya Qapadokia** de virajiyo. Miladi ra Têpiya(MT) serra 395 de koto destê **Bizansi. Alaeddin Keykubadi** ke **Kamax** serra 1228 de gureto, **Pilemoriye** fišta binê bandıra xo. Namê **Pilemoriye**, ravêr ra **Quzucan** (Quzu-cian) biyo. Serronê 1900 ra têpiya namê xo vuriyo ra, biyo **Pilê Miri** (Miro Pil). Tayê ki vanê ravêr ra cı ra **Pêlê Murie** vajiyo, yanê hetê dara muriye.

Serra 1514 **Merevê Çaldırani** de ke **Sa İsmaili** kerdo vind, **Pilemoriye** kota destê Dewleta Osmani. Serra 1916 de eskerê Urişi koto **Pilemoriye**, hama sarê Dêrsimi hen xover do ke, wertê xo ra milis sano pê u dopêro, dîsmen pızıkno, hata suka **Erzingani** perno

berdo. Naye ser eskerê Urişi peyser onciyo. Amayina Urişi ya hata **Pilemoriye** sero mı mordemêde zanoxi de qesey kerd. Namê xo **Hesen Efendi** bi u 94 serri de bi. **Hesen Efendi** tayinêrê kitav de niyadêne u mîleti rê kaxite kerdêne u mezelo sero **Qurane** wendêne. Waxto ke **Tojinge/Tanzige** (Danzik/Dereboyu) **Hiris u Heşt** ra avêr biya qeza, . Hona nêjdiyê **Tojinge** de pagi estê ke ni zaf zaf kanê u binê hardi de mixareyi u kungê hakukê awe estê. Mordem besenêkeno şero zerrê ni eskefto, çî ke zerrê xo têde cemed o. Amnoni eke ke jêde germ bi, sonê uza ra cemed vezenê anê. Na mordmeki medresa de wendo, **Qurane** u nustiso kan muso. Persê mı serva **Xelil Beg** u **Sa Heyder** bi. **Hesen Efendi** derheqa nayine de niya va:

"**Xelil Beg**, lazê **Axayê Baki** bi. **Aşira Suro** ra bi. Ordîyê Urişi ke ame **Pilemoriye** serde **Xelil Beg** eve ordiyê xo ra, **Memed Axa** u **Qeraman Axa** u tayê isani ra piya, eskerê Urişi dîma şî **Erzurum**. **Erzurum** de o bivi server, **Memed Axa** u i tayê pêyser ameyi. Hama o uza mend. **Sa Heyder** zamayê **Sey Qaji** bi. O ve **Dursê Dêke** ra rew şî. **Sa Heyder** tenêna cora (cor ra) bi(Yanê serro ra pil biyo). Waxto ke Urişi na **Koyê Hêli** sero çadiri sanaybi pê, ma ra tayê şiyêne lêwe amêne. Îne vatêne, «Sîma çek mecêrê xo dest, ma sîma rê tawa nêkeme.» Hama çî qesa!..

Xelil Begi dîma, xevere amê ke, **Erzurum** de kışiyo. Xêlê xıracê ma hukmati berd werd, nêzu çayê ma xovira kerdime.

Siro ke ma serr u serr u nêmb herb kerd, Kırmanç ke nêbiyêne Tırko nacayi guretêne xo dest? Qctya! Baxıre ra hata Qerze Qala, **Koyê Muzırı** u **Boxazê Kamaxi** têde guretvi. O het sarê Xozati u **Vacıxçe** (**Avacuxe/Ovacık/Pulur**) mıdafa kerd; na het ki ma sarê **Pilemoriye**..".

Mı va sîma honde verda Urişi dime, o ra dime hukmati qe ardimê sîma rê nêkerd?

"Ma hukmati ma rê se kerd? Dênê xo zaf bi, hona eyi ma ra qamçur guretêne. Aylıx dênê **Çawus** u **Uzbaşıyo**. I têde ma Kırmanco ra bi.

Uriş eve xo serra 1917 de pêyser dariyawê şî. Hermeni ki Gujige (asma zımistani ya pêyêne, Şıbate) de şî. O waxt Hermeni zaf qırkerdi. **Hiris** çê ra jêde bi. Kışti, qırkerdi, eşti awe! Key verdayi ke!..

Hiris u **Heşt** de, Hermeni hora hire-çar çeyi mendivi. Ma ke berdime, i (yanê Hermeni) **Pêyê Xor** de ma ra kerdî ciya. **Pêyê** ma de nove pa, têde kıştê. **Cayê jê Estemoli** de qırkerdi, nê ke itawo!"

Pilemoriye ra ke vêda ra u hetê **Erzingani** ser şiya, eke ke kuta ra oroja **Puxtaro**, uza jü dewe esta. Namê xo **Goneli** ya. Dûri ra ke niyadana, bono ra jêde hopo vinena. Zerrê na hopo de sole dina arê. Sole her serre sarê dormê **Pilemoriye** rê besa, kes motaz nêmaneno.

Yemê **Erzingani** ser ke şiya, verê diyari ra jü ca lêwê **Kemerê Sayi** de esto, uzayi ra vanê **Avzerd**. **Avzerd** cayê mezelonê mēyiton ê sarê ma **Dêsımon** o. **Hiris** u **Heşt** de, nêjdiyê 600 kes -pil u qız piya- na **Kertê Avzerdi** de, eskerê Tırki eve emrê **Avdile Pasayi** (General **Abdullah Alpdoğan**) qırkerdi. Nêverda ke goçê xo şero suka **Erzingani** reso. Çıturi ke **M. Mexsudi** weşiyê xo kerdê, vato:

.....

*Aşirênê çêvêsayênê!
Axa u Bavayê Koyê Dêrsımı,
Zalimê Wuşenê Avdile Pasayi
Ma ra tayê kerdî pêskês
Mıstefa Kemal Pasayi rê rusnayı
Direga wertê hard u asmêni biye
Çê Lazê Sawşen Begi
Ma ra ravêr Avzerdo vêsayı ro rusnayı,
Azê ke pêy de mendi,
Surgın kerdî, goç kerdî berdi
Qezun u memleketuna fetelnayı
Pêro mazurêni u heşirêni u xerivêni ra
Qırr bi, qediyayı
Dawa ma dawa çêverê tû ya
Nêzonu to zona Tuzık Bavayı
Na qeşî rê koti menda?
To çayê sarê kerdî binê cilê şiyayı?*

.....

*Aşirênê çêvêsayênê!
Pilemoriya vêsayıye de
Na vıst u dî teney ke qırkerdi
Kerdî zerrê jü xendeki
Zoni na ro serê zerra Ali u Mıstefa Axayı
Purtê panguleti cı ra veti*

*Puxtaranê vesawo ver ra
Aliyê'm, Mıstefayê'm, İsmailê'm hêni yo
Bıra no sene qanuno koro kutuko
Na dewr wertê ma de teşkil biyo!...*

(Axiriye esta)

Tüm Halklar Gibi Kürt ve Yahudi Halkları da Kardeştir!

Dr. A. MEDYALI

Sayın Hasan Bildirici,

31 Temmuz ve 1 Ağustos 1992 tarihlerinde ÖZGÜR GÜNDEM'de yayınlanmış olan İspanyol Yahudilerinin Osmanlı Ülkesine Göçü ve 500. Yıl Vakfı'nın İşlevi başlıklı yazıma ve bu arada ÖZGÜR GÜNDEM'e yöneltmiş olan haksız ve yanlış değerlendirmelere dayanan bazı eleştirilerin içeriklerinin önemini göz önüne alarak ve kavganın aynı tarafında yer alan bir Kürt yurtseveri olma duyarlılığıyla, eleştirildiğim konularda kendimi daha iyi ifade etme gereğini duydum.

Temel eleştiri noktalarına yönelik olarak yaptığım ekteki açıklama ve düzeltmelerin konuyu yeterince anlaşılır kıldığına inanıyorum. Eleştiriyi cevaplama HAKKI ve GÖREVI ülkesinin uygulanması talebiyle, ekteki açıklamalarımı gereğince değerlendirmenizi rica ediyorum. Sağlıklı günler ve iyi çalışmalar dileğiyle...

Dr. A. MEDYALI

1 492 yılında İspanya'dan göç etmeye zorlanan Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'na gelişlerinin 500.yılı nedeniyle, Türkiye'de ve başta ABD olmak üzere diğer bazı ülkelerde "kutlama" adı altında yapılan kapsamlı propaganda çalışmaları ile çok boyutlu ilişkiler bir yıldan daha uzun bir zamandan beri devam etmektedir. Bu amaçlara hizmet etmek ve yapılacak çalışmaları, kurulacak ilişkileri düzenlemek amacıyla Türkiye'de 500.Yıl Vakfı adı altında yarı-resmi bir paravan vakıf 19 Temmuz 1989 tarihinde kurulmuştu.

Göç olayı ve Vakıf konusunda sunulmaya çalışılan TC-Vakıf kaynaklı yanlış veya çarpıtılmış bilgi ve savları ortaya koyarak deşifre etmek amacıyla bir inceleme yazısı kaleme almıştım. Bu yazı 31 Temmuz ve 1 Ağustos 1992 tarihlerinde iki bölüm halinde, İspanyol Yahudilerinin Osmanlı Ülkesine Göçü ve 500. Yıl Vakfı'nın İşlevi başlığı ile Özgür Gündem gazetesinde yayınlandı. İzleyebildiğim kadarıyla ifade edilmek istenen asıl düşüncelerin dile getirildiği

ve bazı bilgilerin aktarıldığı uzun bölüm herhangi bir eleştiri almamış ve onay görmüş. Bu sevindirici. Öte yandan yazının son kısımlarında yer alan ve Kürt-İsrail toplumları arasındaki ilişkilerle ilgili kimi düşüncelerin dile getirildiği kısa bölüm şiddetli tepki çekmiş görünüyor. Bu arada Özgür Gündem'de "İsrail propagandası yapmak", "Ortadoğu'daki bütün Müslüman halkları, onların cihadını görmemezlikten gelip Filistinli bebeklerin katillerini dost görmek" ve "Ortadoğu'da İsrail'in Kürtlerin tek müttefiki olduğunu belirten bir yazı dizisi yayımlamak" gibi, gerçeklerle ilgisi olmayan haksız suçlamalara hedef oldu.

Haftalık İKİBİN'E DOĞRU dergisinin 16 Ağustos 1992 tarihli sayısında (s.23) yer alan Gündem'deki İsrail dizisini kim hazırladı? başlıklı ve yukarıda değinilen yazının içeriğinden çok yazarının kimliğiyle ilgilenen kısa yazıda "Dizide Ortadoğu'da İsrail'in Kürtlerin tek müttefiki olduğu belirtiliyordu" biçiminde gerçeklerle ve yazının içeriğiyle hiçbir ilgisi olmayan bir değerlendirmede bulunulmuş. Sanki yazı hiç okunmamış da okuduğunu yanlış anlayan birinden duyulmuş!

Kimileri Yahudi toplumuna karşı aşırı duyarlılıktan ve kimileri de yanlış anlamadan (ve belki de benim yeterince açık ifade edememiş olmamdan) kaynaklanabilecek bu eleştirileri Sayın Karasu'nun daha önce sözü edilen yazısındaki değinmeleri cevaplayarak karşılamam, sanırım temel eleştiri konusunu açıklığa kavuşturacaktır.

1. Sayın Karasu'nun anladığına göre, "Yazının esas amacı ve iletmek istediği mesaj son bölümünde açıkça vurgulanıyor. Ortadoğu'da Kürt halkının gerçek dostu ve müttefiki diyebileceğimiz tek bir Müslüman devlet de bulunmuyor diyerek; Dr. A. Medyali, Kürtler için dost ve müttefik devlet

arayışına çıkıyor."

Öncelikle yazının esas amacı ve iletmek istediği mesaj, Sayın Karasu'nun anladığı ve yansıttığı gibi değildir. "Mesaj" olarak algılanan düşünceler, olgulara dayanan gerçek bir saptamadır. Ve Sayın Karasu da, bu saptamanın doğru olmadığını, somut gerçeklerle uyuşmadığını söyleyememiş. İleri sürüldüğü gibi yazının esas amacı "devlet düzeyinde bir müttefik arayışı" değildir. Eğer "devlet düzeyinde" bir müttefik arayışı söz konusu olsa idi, bu devlet kuşkusuz İsrail Devleti olmazdı. Bu düşünce yazının bütününde yeterince açık olarak ifade edilmiştir. Öte yandan devlet düzeyinde olsun ya da olmasın, Kürtlerin kendilerine dost ve müttefikler aramalarında yadırganacak bir durum da yoktur.

"Ortadoğu'da Kürt halkının gerçek dostu, müttefik diyebileceğimiz tek bir Müslüman devletin bulunmaması" gerçeğinden yola çıkarak, "Kürtler için dost ve müttefik devlet arayışına çıkıldığı" sonucuna ulaşabilmek için epeyce uğraşmak gerekir!

Sayın Karasu'nun yazısına "Kürt halkının doğal müttefikleri" başlığı uygun görülmüş. İsrail Devleti'nin (Yahudi halkının değil!) Kürt halkının herhangi bir şekilde, doğal ya da yapay, dostu ve müttefik olmadığı açık olarak ortada duran bir gerçek. "Ortadoğu'da Kürt halkının gerçek dostu, müttefik diyebileceğimiz tek bir Müslüman devlet (halk değil!) bulunmamaktadır" saptamasına itiraz eden Sayın Karasu, acaba neden bunun tersini kanıtlayabilecek tek bir Müslüman devlet (halk değil!) adı veremiyor?.. Böyle bir devlet var mıdır? Bu özellikteki bir devletin olmaması gerçeği, neden Kürtlerin dostsuz ve müttefiksiz kalmış olmaları anlamına gelsin ki? Kürtlerin devletlerden başka dostları, müttefikleri olamaz mı? Halklar, demokratik kitle örgütleri,

tek tek bireyler... ?

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Türk halkı, Irak Devleti ile Irak Arap halkı, İran İslam Cumhuriyeti ile İran halkları, Suriye Devleti ile Suriye Arap halkı nasıl aynı kategoriler içinde değerlendirilemez ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesi açısından nasıl ayırimsız-aynı politikaların hedefleri olamazlarsa, İSRAİL YAHUDİ DEVLETİ ile İSRAİL YAHUDİ HALKI da tek bir ortak kategori imişler gibi ele alınamazlar.

2. Yukarıda aktarılan alıntının ardından, Sayın Karasu görüşlerini şu şekilde sürdürmüştü: (Dr. A. Medyalı) "Aradığını bulma tedirginliği ve sevinciyle Kürtlere İsrail Yahudi Devleti müjdesini veriyor ve ögütüyor. Yazının esas amacı, devlet düzeyinde bir müttefik arayışındır; bulunan devlet düzeyindeki müttefik de İsrail devleti oluyor."

Sayın Karasu'nun kullandığı "aradığını bulma tedirginliği ve sevinci" gibi duygu ifade eden sözler bu yazının içeriğine uymamaktadır. Eleştirilen kısımlarda herhangi bir keşif yapılmamıştır ve tedirginlik duyulacak bir durum da yoktur. Yazının hiçbir yerinde İsrail Yahudi DEVLETİ Kürt halkına bir "müjde" olarak sunulmamış, İsrail Yahudi Devleti ile dayanışma içine girilmesi de tavsiye edilmemiştir. Tersine, böyle yanlış bir algılamaya yol açmamak için özen gösterilmiştir. Sayın Karasu'nun eleştiri noktaları dikkate alınırca, bu çabanın yeterli olmadığı anlaşılıyor. Bir özeleştirici olarak bu kaydedilmelidir.

Eğer Kürtlere İSRAİL DEVLETİ ve YAHUDİ TOPLUMU ilgilenmeleri ve bunlarla ilgili düşünceler üretmeleri gerektiğinin söylenmesine bir "müjde" değeri biçiliyor ise, bu tür düşünceleri daha önce dile getirmiş birçok kişiye haksızlık etmemek için, burada yerinde bir değerlendirme yapılmamış olduğunu belirtmek gere-

kir. Örneğin Sosyolog Doktor İsmail Beşikçi *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler* (İstanbul, Yurt Kitap-Yayın, 1991) adlı çalışmasında bu doğrultuda düşünceler ortaya koymuştur. Söz konusu çalışmada yer alan bazı düşünceleri burada aktarmak yararlı olacaktır:

"...Ortadoğu'da Yahudi Devleti'nin kuruluşunu gerçekleştirmek için Yahudilerin geliştirdiği mücadelelerin incelenmesinde de yarar vardır..." (Age. s. 80).

"...Ulusal kurtuluş hareketlerini demokratik içerikleri açısından da irdelemek gerekmektedir. Bu konuda, İsrail, Hindistan örneklerinin yanı sıra, Kongo, Senegal, Uganda... gibi örneklerin incelenmesi de yararlı olacaktır..." (Age. s. 79).

"...Kürtlerin, Ortadoğu'da Arap sovenizminin etkisi altında, Yahudilere karşı düşmanlık hisleri beslemesinin hiçbir yararı yoktur. Kürtler Yahudi toplumuyla daha sıcak ilişkiler kurmak durumundadırlar. Kürtler Yahudi toplumunun demokratik kurumlarını görmezden gelemezler. Yahudi toplumu, Ortadoğu'da Kürtlerin doğal ittifakçısıdır..." (Age. s. 81).

3. Filistin sorununa yaklaşım konusundaki görüşler, Sayın Karasu'da yansımaları "Dr. A. Medyalı, yazısında *İsrail Yahudi sadece Filistin sorunuyla özdeşleştirilemez, basitçe Filistin sorununa indirgenemez* derken tamamen haklı ve doğru bir konumdadır. Ancak yazarın kendisi bu doğru saptamayı yanlış algılıyor, yanlış sonuçlar çıkarıyor ve esas olarak kendisi indirgemeci davranıyor. Peş peşe geliştirdiği sorular, İsrail'i, Filistin sorununa indirgeme mantığından üretiyor" biçiminde bulmuş.

Sayın Karasu'nun da "haklı ve doğru bir konum" olarak değerlendirdiği yukarıdaki saptamanın ardından "... Bu yüzden Kürtler, gereksinim duydukları Kürt-İsrail ilişkilerini halklar düzeyinde geliştirebilmelerinin

nndeki en büyük engelin Filistin sorunu olup olmadığını bir sonuca bağlamak zorundadırlar" denilmiŐti. Burada dikkat edilirse Kürt-İsrail iliŐkilerinin geliŐtirilmesi *halklar düzeyinde* olmaları koŐuluna bağlan - mıŐtır. Henüz bağımsız bir Kürdistan devleti olmadığı için, burada Kürdistan Devleti ve İsrail Devleti arasındaki bir iliŐkinin gündeme getirilmesi söz konusu değildir. İsrail Devleti'nin Ortadoğu'daki konumu, emperyalizmle bağları ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne karşı takındığı olumsuz yaklaşım dikkate alınırsa, Kürt halkı ile İsrail Devleti arasında da bir dostluk-müttefiklik iliŐkisinin söz konusu olmadığı kolayca anlaşılacaktır. Yani tüm bunlardan sonra geriye kalan ve gündeme getirilerek tartıŐmaya açılmak istenen konu; KÜRT HALKI ile YAHUDİ HALKI arasında kurulabilecek olan muhtemel bir yakınlaŐma zemininin ihmal edilmemesi gerektiği olmuştur. Tüm diğer halklar gibi, Yahudi halkı- nın da Kürt halkının dostu ve müttefiki olabilecek, en azından düşmanı olmayacak çeşitli unsurları bünyesinde barındırması halklar gerçeğine, halkların kardeşliği ve eşitliği- ilkesine aykırı bir durum değildir. "Tüm halklar Kürt halkının dostudur, ama Yahudi halkı hariç..." denemez.

Yukarıda değinilen saptamaların ardından geliŐtirilen sorular ise, Sayın Karasu'nun ileri sürdüğü gibi "İsrail'i, Filistin sorununa indirgeme" mantığından retilmemiŐlerdir. Tam tersine sadece bir devleti değil, aynı zamanda bir halkı, yani YAHUDİ HALKINI da bünyesinde barındıran İsrail'i Filistin sorununa indirgeme mantığını zme amacına yöneliktir bu sorular. Sayın Karasu'nun yanıtlanamayı tercih ettiği bu soruları hatırlatmakta yarar var: Filistin halkının haklı davasına saygıda kusur göstermeyen Kürtlerin, kendi ulusal mücadelelerine katkı temelinde, İsrail ile ilişkilerini geliş -

tirmelerinin Filistin halkına Türkiye-İsrail iliŐkilerinden daha fazla zarar vereceği ileri sürülebilir mi? Ve yine bu zararın, Filistinlilerin Türkiye, Irak, İran ve Suriye ile olan iliŐkilerinin Kürt halkına verdiği zarardan daha fazla olacağı ileri sürülebilir mi? Kürtler açısından, İsrail Yahudi Devleti, Müslüman Irak, Türkiye, Suriye ve İran devletlerinden daha fazla mı gericidir, daha fazla mı ırkdır, yoksa daha fazla mı soykırımcıdır? Arap, Fars veya Türk, hiçbir halkı ya da ulusu düşman olarak görmeyen Kürtler, niçin kendilerini ezen, ulusal demokratik haklarını gaspeden, asimilasyonu, terörü, Şiddeti ve soykırımı dayatan devletlerin halklarına karşı beŐedikleri dostça, kardeşçe, barışçı ve insancıl tutumu İSRAİL HALKINDAN esirgesinler? Ve neden, İSRAİL HALKININ dostça tutumundan kendilerini mahrum etsinler?

4. Sayın Karasu'nun İSRAİL DEVLETİ ile ilgili olarak yaptığı saptamalara genel olarak katılıyorum. Bunlar genel doğrularlardır ve söz konusu yazımda burada söylenenlerle çeliŐen herhangi bir açıklama da zaten yer almamıŐtır. Ancak Ortadoğu'daki diğer devletleri İsrail Devleti ile karŐılaŐtırırken, Sayın Karasu "... Tüm gerici karakterlerine rağmen, İsrail dışındaki devletlerin tarihsel meŐruiyetleri, toplumsal ve ulusal dayanakları var. İsrail ise gayri meŐru bir devlettir" demektedir. PKK Genel Sekreteri Sayın Abdullah calan'dan dnç alınan ve yukarıdaki karŐılaŐtırmada kriter olarak kullanılan "meŐru-gayri meŐru" kavramlarının, Sayın Karasu'nun yanlış saptaması nedeniyle, hakettikleri önemli işlevi göremedikleri söylenebilir. Ortadoğu'da yeralan İsrail dışındaki devletlerin, rneğin Türkiye, İran, Irak ve Suriye devletlerinin "meŐru" bir dayanakları olduğu nasıl ileri sürülebilir? Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, 1915-1925 yılları

arasında Kürdistan bölünüp parçalanırken ve smrgeleŐtirilirken her bir parçası bu devletlerin siyasi sınırları içinde kalmamıŐ mıdır? Kürdistan'ın bölünüp parçalanmasıyla kurulan devletler nasıl meŐru olabilirler, nasıl meŐru görülebilirler? Bu devletler de İsrail Devleti gibi (ama ondan çok daha önce) ya doğrudan doğruya emperyalizm tarafından ya da emperyalizmle işbirliği halindeki bölgesel egemen gler tarafından kurulmuŐlardır. Kaldı ki bu devletlerin meŐru olmaları bile onların Kürdistan'ın, parçalanıp sömürgeleŐtirilmesi, Kürt ulusunun bağımsızlığının, Kürt ulusal kimliğinin ve en temel insani haklarının ayaklar altına alınmasındaki sorumluluklarını ve Kürt halkına karşı uygulayageldikleri ulusal baskı, Şiddet, soykırım vb. ile somutlaŐan ağır suçlarını hiçbir Şekilde hafifletmezdi.

İsrail'in meŐru olmayan statüsü ise, Kürdistan'ı bölüp smrgeleŐtırmeyi aralarında büyük bir uyum ve işbirliği içinde sürdüren, sahip olabildikleri en korkunç Şiddet ve ölüm araalarını mazlum Kürt halkına karşı akıllamaz bir vahŐetle kesintisiz olarak kullanmaya ısrarla devam eden devletlere meŐru dayanaklar sağlamada kullanılamaz. Böyle bir yaklaşım en başta Kürt halkının ulusal demokratik kurtuluş mücadelesinin meŐruluđu ile, haklı zemini ile çeliŐir. Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi teorisinin temel dayanaklarının, kendi kendisi ile çeliŐir bir konuma getirilmesine izin verilmemelidir.

5. İsrail Devleti'nin militarist niteliği ele alınıp değerlen-dirilirken, " (Gariptir, Medyalı, İsrail militarizmini; Kürtler için bir olanak, bir dostluk gerekçesi sayıyor)" denilmiŐ. Bu yargıya ise "İsrail Yahudi Devleti'nin aynı zamanda gelişkin bir demokratik yapısı, belli ölçülerde devletin kendisini sorgulayabilen bir kamuoyu po-

tansiyeli, belirgin bir kültürel birikimi yanında bölgede gözardı edilmeyecek önemde bir askeri ve teknolojik gücü vardır" saptamasından ulaşılmış olduğu anlaşılıyor! Öncelikle, başta Filistin olmak üzere Ortadoğu halklarına karşı bir konumda bulunan İsrail Devleti'nin en önemli niteliklerinden biri olan aşırı militarist yapısını "Kürtler için bir olanak, bir dostluk gerekçesi" olarak kabul etmek ve savunmak mümkün değildir. Eğer İsrail Devleti bölgede gerçekten gözardı edilmeyecek öneme, bir askeri güce sahip ise ve bu alanda komşularından daha üstün bir düzeyde ise, bu somut gerçek neden ifade edilmesin? Bu saptama ne İsrail Devleti'ni güçlendirir ne de Ortadoğu halklarını İsrail ya da diğer devletler karşısında geriletir. Varolan somut bir gerçeğin sadece saptanmış ve vurgulanmış olması, Kürtleri İsrail Devleti'ne yaklaştırmaya yarayacak bir gerekçe olarak değerlendirilemez.

Bugün ne Kuzey, ne Güney ve ne de Doğu Kürdistan ulusal kurtuluş hareketleri kendi silahlarını kendileri yapabilmektedirler. Hangi devletlerin, hangi halkların yaptıkları silahlarla savaşıyor acaba?

6. Sayın Karasu, İsrail DEVLETİ'nin siyasal-ideolojik yapısını (siyonizm) ve dinsel yapısını (Yahudilik) PKK Genel Sekreteri Sayın Abdullah Öcalan'dan yaptığı çeşitli alıntılardan yararlanarak ortaya koymaya çalışmış. İyi de yapmış. İSRAİL YAHUDİ DEVLETİ dikkate alınarak ortaya konulmuş olan bu somut gerçeklerin ve değerlendirmelerin, bütünüyle İSRAİL YAHUDİ HALKINA uygulanamayacağı yeterince açıktır. Sayın Karasu da bunun aksini söylemiyor. "Böyle bir ideoloji (siyonizm) ve dinsel yapıya (Yahudilik) sahip toplulukların başka halkları ve ulusları dost görmesi, eşit ilişkiler geliştirebilmesi nasıl mümkün olabilir?" diye so-

rarken de, sözü edilen "toplulukların" İsrail Devleti'ni bugünkü konumunda ayakta tutan egemen sınıfın siyasal örgütü ile, bilinçli ya da bilinçsiz her kesimden yandaşlarını kapsadığını ve temelde Yahudi halkını bu kapsamın dışında tuttuğunu anlıyoruz. Çünkü hemen sonra, "Doğal olarak Yahudiliğe karşı bir düşmanlık beslenemez ve böyle bir düşmanlığı da doğru görmeyiz... Burada sorun; Yahudi halkı değil, Yahudi devletinin niteliğinin ortaya konulmasıdır" denilerek buna açıklık getiriliyor! Ve hemen ardından da, "A. Medyalı'yı ilgilendiren, aslında Yahudi devletidir" biçiminde hiçbir dayanağı olmayan, yanlış ve eksik bir ifade kullanılmış. Daha önce belirtildiği gibi, Sayın Karasu'nun eleştiri konusu yaptığı "dostluk, müttefiklik" kavramları, İSRAİL YAHUDİ DEVLETİ değil(!) YAHUDİ HALKI hedef alınarak kullanılmışlardı. Hangi ırktan ve dinden olurlarsa olsunlar, hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar, dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar, hangi devletin siyasal sınırları içinde bulunurlarsa bulunsunlar... hiçbir halkın bir başka halka düşman olması beklenemez, onaylanamaz. Kürtlerin diğer tüm uluslara ve halklara olduğu gibi, YAHUDİ HALKINA da dostluk ve kardeşlik eli uzatmaları ve YAHUDİ HALKINDAN kendilerine uzanan dostluk elini (eğer olursa) tutmaları da yadırganamaz. Doğal olan ve gerçekleş tirilmesine çalışılması gereken tavrı budur.

Sadece YAHUDİ DEVLETİ'nin niteliğinin ortaya konulması yeterli değildir. YAHUDİ HALKI'nın niteliğinin de ortaya konulması gereklidir. Söz konusu yazımın ilgili kısımlarında dile getirmeye ve dikkatleri üzerine çekmeye çalıştığım nokta da buydu. Sayın Karasu'nun kendi sözleri de bu çabamızı desteklemektedir: "Kürt halkı için önemli olan halkların

gerçek dostluğu ve dayanışma duygularıdır. Bunun bugünden yarına ve kendiliğinden, hatta sıradan çabalarla yaratılamayacağını biliyoruz. Halkların devrimci potansiyellerinin açığa çıkarılması çabalarına paralel olarak halklararası dostluk ve ittifak somutluk kazanır, etc-kemiğe bürünür. Halkların kendileri ve devrimci dinamikleriyle devletleri aynı ve özdeş/ eşanamlı olgular olarak saymak büyük bir yanılıdır." Ancak halklar için dile getirilen bu gerçeklere karşın, Sayın Karasu, "tüm diğer halklar gibi YAHUDİ HALKI da Kürt halkının dostudur, doğal müttefikidir" diyememiş, bunu söylemekten kaçınmış. Eğer halklar için dile getirilen bu gerçekler, YAHUDİ HALKI için geçerli değilse, bu neden açık olarak ifade edilmemiş? YAHUDİ HALKI, halklar gerçeğine, halkların kardeşliği ve eşitliği temel ilkesine bir istisna mıdır?

"A. Medyalı'yı ilgilendiren, aslında Yahudi devletidir" ifadesi, (kullanıldığı anlamda) gerçeği dile getirmekten oldukça uzaktır. Kürtlerin YAHUDİ HALKI (İSRAİL YAHUDİ DEVLETİ DEĞİL!) ile dostluk ilişkileri kurma olanaklarını inceleyip araştırmaları gerektiğinin açıklanmaya çalışıldığına daha evvel de değinilmişti. Fakat, eğer nitelikleri açısından değerlendirilecekler ise, birbirinden çok farklı ve çelişkiler barındıran ama iç içe ve birlikte olan bu iki kategoriden (Yahudi halkı ve Yahudi Devleti) sadece Yahudi Devleti'ni ele alıp Yahudi halkı'nı ihmal etmek veya yeterince önemsememek doğru olmaz. Yani sorun, sadece Yahudi Devleti'nin niteliğinin ortaya konulması değildir. Böyle bir yaklaşım, değerlendirmenin önemli ve vazgeçilmez bir bileşeninden mahrum kalmasına neden olacaktır. Sorun hem YAHUDİ HALKININ ve hem de İSRAİL YAHUDİ DEVLETİ'nin niteliklerinin birlikte

ve birbirleriyle karşılıklı ilişkileri araştırılarak ortaya konulmasıdır.

7. Bir diğer yanlış çıkarsamada ise Sayın Karasu şoyle demiş: "Dr. A. Medyalı, *Ortadoğu'da Kürt halkının gerçek dostu, mtfeiki diyebileceğimiz tek bir Müslüman devlet de bulunmamaktadır* derken, tam bir kafa karışıklığını sergiliyor ve bundan Kürtlerin dostsuz ve mtfeiksiz kaldığı sonucunu çıkartıyor."

"Ortadoğu'da *Kürt halkının gerçek dostu, mtfeiki diyebileceğimiz tek bir Müslüman devlet de bulunmamaktadır*" biçiminde ifade edilen doğru ve yerinde bir saptamadan hareketle, "Kürtlerin dostsuz ve mtfeiksiz kaldıkları" sonucunu çıkarmak mümkün olmadığı gibi, yazının bütününün herhangi bir yerinde böyle bir "yanlış algılamaya!" neden olabilecek bir başka açıklama da yer almamıştır. Bu hatalı yorum ve yanlış yansıtma biçimi bana değil, bizzat Sayın Karasu'nun zorlamalı tavrına aittir. En başta belirtilmiş olduğu gibi, Sayın Karasu bu saptamanın yanlış olduğu nu ya da doğru olmadığını ileri sürememiş. Çünkü Ortadoğu'da "Kürt halkının gerçek dostu, mtfeiki diyebileceğimiz tek bir MÜSLÜMAN DEVLET (HALK DEĞİL!) bulunmamaktadır" şeklindeki saptama, Kürt halkını çok yakından ilgilendiren olgusal bir gerçeği çok yalın ve kesin bir dille ortaya koymaktadır. Bunda kafa karıştıracak hiçbir yn, anlamayı zorlaştıracak tek bir kelime bulunmamaktadır. Bir yandan "Müslüman" oldukları iddiasınını sürekli tekrarlayan, öte yandan ise Kürdistan'ı parçalayıp sömürge statüsünde tutan ve mazlum bir halk olan MÜSLÜMAN KÜRT HALKINA insanlıkdışı bir şiddeti, tarihte eşi görülmeyen boyutlarda bir soykırımı, kişilik inkrını dayatan DEVLETLERİN gerçek anlamda Müslüman oldukları ve İslamiyet'in özüne bağlı oldukları ileri sürülemez.

Bu, İslam dininin özüne ve Müslüman halkların temiz inançlarına yönelik ağır bir hakaret olur!

Dr. İsmail Beşikçi, *Kürt Aydını zerine Düşünceler* adlı daha önce değinmiş olduğumuz çalışmasında, "İslamiyet" ile "İslam devletleri" arasındaki ilişkiyi Ortadoğu özelinde şu şekilde değerlendirmiştir:

"... *şurası açık bir gerçektir: Ortadoğu'daki bütün uluslar, İslamiyet'i, İslamlığı kendi ulusal çıkarları doğrutusunda kullanmışlardır. Arapların, farıların, Türklerin İslamiyet'e yaklaşımlarının ana boyutu budur. İslam devletlerinden hiçbiri, İslamiyet'i, İslam düşüncesini geliştirmek, İslam halklarının refah ve mutluluğunu arttırmak doğrutusunda ynlendirmemiştir. Kendi mlletlerinin çıkarlarını her zaman ön planda tutmuşlardır. İslamiyeti, hep bu milli, ulusal çıkarların gelişmesi, yaygınlaşması doğrutusunda kullanmışlardır. İslamiyetle, İslam düşüncesiyle, İslam devletleri arasındaki ilişkinin ana boyutu budur...*" (Age. s. 25-26).

"*Kürtlerin ve Kürdistan'ı sömürgeleştiren ve devletlerarası sömürge düzeyinde tutmaya çalışanların aynı dinden olmaları, Müslüman olmaları üzerinde durmak gerekir: Bu ilişki her zaman, Türklerin, Farıların, Arapların lehine fakat Kürtlerin aleyhine olmuştur. Çünkü Kürtler ezilen bir ulustur. Türkler, Farılar, Araplar ise ezen ulustur. Bu bakımdan Kürtlerin, Türkler, Farılar ve Araplarla olan ilişkilerini ezilen ve ezen ulus konumuna göre belirlemek gerekir. Belirleyici olan budur...*" (Age. s. 44).

8. Daha önce (bkz. 5. madde) değinmiş olduğumuz "... (Gariptir, Medyalı, İsrail militarizmini; Kürtler için bir olanak, bir dostluk gereğisi sayıyor)..." ifadesi ile aynı doğrutudaki bir yaklaşımla, Sayın Karasu yazısının bir başka yerinde "Dr. A. Medyalı, Kürtlere İsrail dostluğunu

nerirken, bulabildiği ortak payda İsrail demokrasisi oluyor. Dr. A. Medyalı büyük bir yanılığı içindedir." diyor.

Yeterince tekrar edildiği gibi, söz konusu yazının hiçbir yerinde Kürtlere, "İSRAİL DEVLETİ ile dostluk kurmaları" nerilmemiştir. Sadece İsrail Devleti'nin Ortadoğu'daki konumu, emperyalizmle ve gerici bölge güçleriyle organik bağlantıları dikkate alındığında bile; böyle bir, önerinin hiçbir halka ve hele bölge sömürgeciliğine karşı amansız bir var olma savaşını içerisindeki Kürt halkına hiçbir şekilde ve hiçbir gerekçe ile yapılamayacağı yeterince açık bir gerçektir. Söylenmek istenen; İSRAİL YAHUDİ HALKININ ve İSRAİL YAHUDİ TOPLUMUNUN İLERİCİ KESİMLERİNİN Kürt halkı ile dost olabileme potansiyellerinin, İSRAİL DEVLETİNİN OLUMSUZ YAPISININ ETKİSİYLE gözardı edilmemesinin gerektiğiydi. İsrail'in "demokratik" yapısı (Sayın Karasu'nun deyimiy le "Yahudilerin demokrasisi"), Kürtlerin İSRAİL DEVLETİ ile dostluk arayışına girmelerinin bir gerekçesi değildir. Ama KÜRT HALKI ile YAHUDİ HALKI arasında kurulabilecek olan dostça yaklaşımların, halkların eşitiliği ve kardeşliği ilkesine uygun yaklaşımların önündeki aşılmaz bir engel de değildir! Hiçbir halkı ve ulusu düşman olarak görmeyen ve görmemesi gereken Kürdistan Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin, YAHUDİ HALKINI YAHUDİ DEVLETİ ile özdeşleştirerek görmemezlikten gelmesi beklenemez. Bu nedenle yanılığı içinde olan Sayın Karasu'nun kendisidir. Ancak yine de sevindirici olan, bu yanılığının daha çok söylenenlerin yanlış anlaşılmasından ve yanlış yorumlanmış olmasından kaynaklanmasının yanısıra, "KÜRT HALKI-İSRAİL DEVLETİ -YAHUDİ HALKI" ilişkisinin bir başka boyutuna

katkıda bulunmaya hizmet etmiş ol-
masıdır.

9. Sayın Karasu'nun yazımla ilgili son değinmesi de şu: "İsrail halkının dostça tutumuna dikkat edilmelidir (Dr. A. Medyalı) sözleri bir hayal ürünü, yeterince düşünmeme sonucu değilse, ardındaki niyet ne olursa olsun Kürtler açısından bir tuzaktır."

"İsrail halkının dostça tutumuna dikkat edilmelidir" arabaşlığı yazımın aslında yoktur. Yazı gazetede dizgiye hazırlanırken ilgili bölüme bir arabaşlık olarak konulması uygun görülmesi olmalı. Bu başlık yazıdaki şu bölümden uyarlanarak alınmış sanırım: "Arap, Fars veya Türk, hiç bir halkı ya da ulusu düşman olarak görmeyen Kürtler, niçin kendilerini ezen, ulusal-demokratik haklarını gasp eden, asimilasyonu, terörü, şiddeti ve soykırımı dayatan devletlerin HALKLARINA karşı besledikleri dostça, kardeşçe, barışçı ve insancıl tutumu İsrail HALKINDAN esirgesinler? Ve neden İsrail HALKININ dostça tutumundan kendilerini mahrum etsinler?"

Bir başka halktan dostça tutum beklemek, eğer böyle bir tutum yoksa yaratılmasına, biraz olsun varsa geliştirilmesine çalışmak niçin hayal ürünü olsun, neden bir tuzak olarak değerlendirilsin? Eğer, Sayın Karasu kendi yazdıklarını iyi okusaydı, bana yönelttiği eleştirileri kendisine de uygun görebilir miydi acaba? Sayın Karasu'nun "halklar" ve "Yahudi halkı" hakkında söylediklerine göz attığımızda, ne demek istediğim daha iyi anlaşılacaktır:

lacaktır:

"... Burada amacımız, Yahudi düşmanlığı yapmak değil, esas olarak İsrail gerçeğini ortaya koyabilmektir. Doğal olarak Yahudiliğe karşı bir düşmanlık beslenemez ve böyle bir düşmanlığı da doğru görmeyiz. Tarihte, Yahudiler de çok ezilmiş bir topluluktur. Öte yandan, Yahudi bilim adamlarının uygarlık tarihine katkıları görmezden gelinemeyeceği gibi, küçümsenemez de. Burada sorun; Yahudi halkı değil, Yahudi devletinin niteliğinin ortaya konulmasıdır..."

"Kürtler açısından bölge halklarıyla ve devrimleriyle stratejik ittifak, bir tercih sorunu değil, olmazsa olmaz bir zorunluluktur. Ulusal kurtuluşları, halklarla özgürlük, bağımsızlık ve eşitlik temelinde birlikte yaşama idealinin gerçekleşmesi bu zorunluluğun bilincinden geçer; Kürtler açısından özgürlük altını çizdiğimiz bu zorunluluğun bilinci oluyor..."

"... Kürt halkı için önemli olan halkların gerçek dostluğu ve dayanışma duygularıdır. Bunun bugünden yarına ve kendiliğinden, hatta sıradan çabalarla yaratılmayacağını biliyoruz. Halkların devrimci potansiyellerinin açığa çıkarılması çabalarına paralel olarak halklararası dostluk ve ittifak somutluk kazanır, ete-kemiğe bürünür. Halkların kendisi ve devrimci dinamikleriyle devletleri aynı ve özdeşleşenamlı olgular olarak saymak büyük bir yanıldır..."

"... Oysa Kürdistan devrimcileri; yüzlerini, devletlere değil, bizzat kendi

devletleri tarafından ezilen ve sömürülen halklara çevirdiler. Bu ortak düşmanları olan devletlere karşı ortak mücadele arayışı ve pratiği içinde oldular..."

Sayın Karasu'nun "halklar" konusunda dile getirdiği bu haklı görüşleri, yönelttiği eleştirilerin içeriğiyle birlikte değerlendirince, bu söylediklerinde samimi olmadığını ya da halklar için söylenen tüm bu gerçeklere YAHUDİ HALKI HARİÇ çekincesi koymayı uygun bulduğunu düşünmek ve "Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu?" demek istemiyorum. Yazısının bütünü gözönüne alarak; Sayın Karasu'nun görüşlerinde samimi olduğuna inandığımı, ancak YAHUDİ HALKINA KARŞI (YAHUDİ DEVLETİ DEĞİL!) TAVIR konusundaki görüşlerini yeterince net ve açık olarak ifade etmemiş olduğunu ve bu konuda bana yönelttiği eleştirilerinde haksız olduğunu, yanlış olduğunu düşündüğümü belirtmek istiyorum.

Sayın Karasu'nun yazıma yönelik eleştirilerini yanıtlarken, eleştiri konusu olan düşünce ve görüşleri yeterince açık bir şekilde yeniden izah edebildiğime inanıyorum.

A. HAYDAR AVCI

*Köroğlu'nu betimleyen bir minyatür
(A.H.Avcı'nın arşivinden)*

Giriş:

Köroğlu 16.yüzyılın ikinci yarısıyla 17.yüzyılın birinci yarısında yaşamış bir halk kahramanı, zorbalığa, zulme başkaldıran bir Celali isyancısıdır. Destanda da söylendiği gibi asıl adı *Ruşen*'dir. Kendisi adının *Ruşen* olduğunu deyişlerde de söylemektedir. Aşağıdaki deyiş bunun bir örneğidir.

*Kara gede gel yamanlık eyleme
Paşam inan ben Köroğlu değilim
Hakkı koyup nahak sözü söyleme
Paşam inan ben Köroğlu değilim*

*Köroğlu'nun bir atı var delidir
Yarım okka ayağının nalıdır
Inan beyim adım Ruşen Ali'dir
Paşam inan ben Köroğlu değilim*

*Köroğlu'nun bir atı var koşandır
Her adımı Erdebil'dir Keşan'dır
Inan beyim adım Ali Ruşen'dir
Paşam inan ben Köroğlu değilim*

Halk rivayetlerinin ve bir takım araştırmaların dışında son yıllara kadar *Köroğlu*'nun yaşamını kesinleştirecek bilgiler yoktu. Gerek o dönemlerden kalan kaynakların gerekse Osmanlı arşivlerinin incelenmesi sonucu bir takım çok önemli kayıtların ve fermanların bulunması, onun yaşamı konusunda önemli ipuçları verdi.

Hüküm ve fermanlardan anlaşıldığına göre *Köroğlu* başta *Bolu Beyi* olmak üzere beyler ve paşalarla çatışmaya girmiş, Osmanlı güçlerini oldukça uğraştırmıştır.

Köroğlu'nun aynı zamanda önemli bir ozan kişiliği söz konusudur. Destanda sazıyla sözüyle koçaklarına sürekli öğütler verir. Söyleyeceği önemli sözleri genellikle deyişleriyle söyler.

Köroğlu'nun yaşamı zamanla söylencelere karışmış, Balkanlar'dan Anadolu'ya, Ön Asya'dan Orta Asya'ya kadar geniş bir alanda yayılmış, ona ait olmayan bir çok olaylar da eklenerek hakkında öyküler oluşturulmuştur. Bugün *Köroğlu* boylarının toplamı otuzdan fazladır. Araştırmalar bu boyların zamanla daha da çoğalacağını göstermektedir.

Biz bu çalışmada tarihi belgelerle destanı karşılaştırmalı olarak inceliyerek bir yığın karmaşık soruna değişik bir yorum getirmeyi denedik.

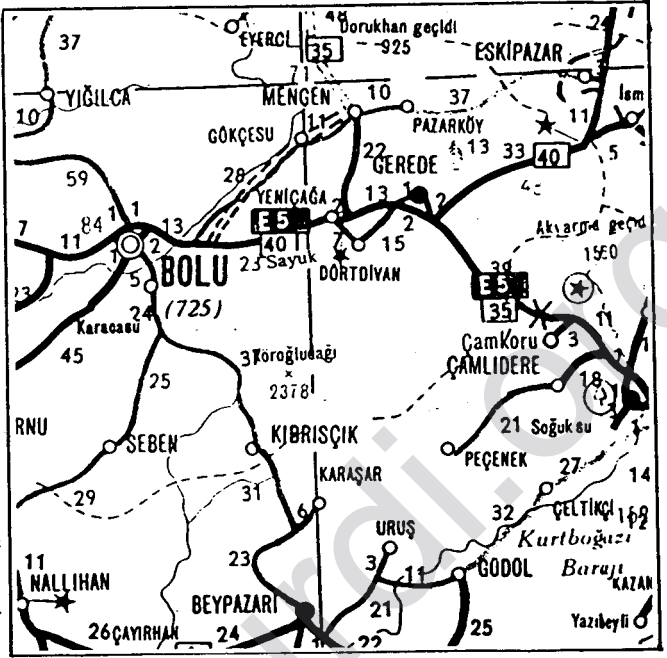
BELGELERDE KÖROĞLU

Hüküm ve fermanlara göre *Köroğlu* 1580 Gerede'nin Sayuk köyünde dağa çıkmış bir isyancıdır. Bolu Beyi ve Gerede Kadısı'na 1580 yılında gönderilen bir hükümde, *Köroğlu*'nun evler basıp iki nefer kimseyi yaraladığı ve bir emred oğlan (yeni yetişen genç) kaçırdığı belirtilerek ele getirilmesi (yakalanması) istenmektedir. Burda özellikle yeni yetişen bir genci kaçırmayı biçimindeki bir belirleme konumuz açısından üzerinde durulmaya değer bir olgudur. Çünkü biliyoruz ki, destana göre *Köroğlu*, *Ayvaz* daha yeni yetişen bir genç iken kaçırarak Çamlıbel'e getirmiştir. *Köroğlu* kollarında *Ayvaz* oldukça önemli bir yer tutar. Anadolu Beylerbeyi'ne gönderilen 1581 tarihli bir başka hükümde ise, *Köroğlu*'nun adının *Ruşen* olduğu ve başka isyancılarla birleştiği belirtilmektedir.

Bu hüküm *Köroğlu*'nun adının belirlenmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Çünkü *Köroğlu*'nun adı destanın kimi kollarında ve deyişlerinde *Ruşen* olarak geçmektedir. Bu açıdan belge bu konuda destanı doğrulamaktadır.

Yine Anadolu Beylerbeyi'ne gönderilen 1581 tarihli başka bir hükümde Beypazarı, Sivrihisar, Ayaş, Kıbrıs, Ballukarahisarı (Nallıhan?) kadılarına gönderilen hükümlerden isyancıların eylemlerini geniş bir bölgede yaygınlaştırarak sürdürdüklerini görüyoruz.

Belgelerden çıkarabildiğimiz kadarıyla *Köroğlu* ve arkadaşları elerinden geldiğince halkı sömürenlere ve baskı altında tutanlara karşı mücadele etmiştir. Örneğin 1583'te Çorum sancağı beyi iken Bolu sancağı muhafazasına memur edilen *Berham Bey*'e gönderilen hükme göre *Köroğlu* ve arkadaşı *Çakaloğlu Kara Mustafa* etrafına topladığı diğer isyancılarla birlikte *Abdüllatif* isimli kadını öldürmüşler. Büyük nam Pazar'a gelerek bezirgânların yollarını kesip mallarına elkoymuşlardır. Bu nedenle Ankara ve Kangırı

Haritada, belgelerde *Köroğlu*'nun köyü olarak geçen Gerede'ye bağlı Sayuk (Şimdiki söylenişi Sayık) köyü görülmektedir.

(Çankırı)'dan gelen Hocalar (tüccarlar) korkularından yerlerine gidememişler, Yanlarına sipahilerden *İlüsrev*'i serdar ederek yerlerine dönerlerken isyancılar tarafından başılmışlardır. Kim ne derse desin belgelerden de anlaşılacağı gibi *Köroğlu* ve arkadaşlarının mücadelesi egemen güçlere, halkı soyanlara karşıdır.

Köroğlu ve arkadaşlarına ilişkin hüküm ve fermanlar Anadolu Beylerbeyi'ne 1582, 1583, Bolu Beyi Kehûdası'na 1584, Ankara beylerine 1584, İçil Beyi'ne, İrgadı, Elvanlı, Karataş, Sarıkavak kadılarına 1604 yıllarında gönderilen hükümler oldukça önemlidir. Çünkü bu hükümlerden *Köroğlu*'nun isyanın Ankara, Haymana ve İçil gibi geniş bir alana yayıldığını ve yeni bir çok isyancılarla birleştiğini öğreniyoruz(1).

Belgelerde *Köroğlu*'nun sonunun ne olduğuna ilişkin her hangi bir açıklama yok. Fakat özellikle kişiliğinin ve isyan ettiği bölgenin belgeler yoluyla belirlenmesi bizim için önem taşımaktadır. Böylece *Köroğlu*'nun destanlarına geçen kişiliği bir çok yönden aydınlanmış ve açıklığa kavuşmuştur. Olayın önemli bir yanı da *Köroğlu*'nun destanlarında geçen koçaklarının ve binbaşılarının isimleriyle hüküm ve fermanlarda geçen bir çok arkadaşının isimlerinin de birbirini tutmasıdır.

BELGELERİN DIŞINDA KALAN
KAYNAKLARDA KÖROĞLU

Ferman ve hükümlerin dışında *Köroğlu*'nun adı önemli bir kaynak olarak Tebriz'li *Arakel* tarafından 17.yüzyılda yazılan tarih kitabında geçmektedir. Hatta *Arakel*, *Köroğlu* için "Türlü oyunları ve hileleriyle ün kazanmış olan bu adamın maceralarını aşıklar çalıp çağırırlar" demekte ve *Kızıroğlu*'nun onun dostu olduğunu belirtmektedir(1a). Bu belirleme konumuz açısından oldukça önemlidir. Bu durum *Köroğlu* ve arkadaşlarının maceralarının o dönemde öykü haline gelerek halk arasında yayıldığına açıkça belgelenmesidir. Ayrıca ünlü gezgin *Evlıya Çelebi* ve 19.yüzyılda Türkmen ve Kürt aşiretlerini iskan etmekle görevli Fırka-i İlahiyye ordusu komiseri tarihçi *Cevdet Paşa*'nın *Tezâkir* isimli eserinde *Köroğlu*'nun adı da geçmektedir.

Evlıya Çelebi Seyahatname'sinde İstanbul'dan Van'a giderken, Bolu'yu geçtikten sonra geldikleri Çerkes (Çerkeş) kasabasından yola düştüğünde kendisini çeviren eşkiyalara "Ey gaziler, altında atı kalmış, yorgun argın, durgun adama saldırmak, hamile kadına el kaldırmak gibidir... Sizin bu yaptığınızı bu dağlarda *Köroğlu* yapmamıştır. Eğer merd iseniz sizden emin olalım ve hemen yol alıp gidelim"(2) demektedir ki, bu olay *Köroğlu*'nun bu bölgede, bu dağlarda yaşadığının ve ününün oldukça yaygın olduğunun açık göstergesidir. Olayın diğer bir yanı da *Köroğlu*'nun güçsüzlere, kimsesizlere el kaldırmadığı, mertliği elden bırakmadığı yönünde bir belirleme yapılmıştır. *Evlıya Çelebi* belirtmiyor ama, gerek Bolu-Çerkeş arası gerekse Çerkeş'ten sonra Kastamonu ve Çankırı'ya kadar olan yerler kaçakların, göçeklerin barınmasına elverişli dağlık, kayalık sarp bölgelerdir.

Yine *Evlıya Çelebi*, *Haki* isimli bir aşıktan tanıdığı olduğu olay dolayısıyla bahsederken saydığı ozanlar arasında *Köroğlu*'nun adı da geçmektedir(3). *Cevdet Paşa*'nın *Tezâkir* isimli eserinde ise bir vesileyle "meşhur *Köroğlu*'nun makarrı (merkezi) Tokat'a altı saat mesafede vâki Çamlıbel olduğu meşhurdur" denmektedir(4). Bu Çamlıbel, Tokat ile Sivas arasında yer almaktadır. *Köroğlu* destanının kimi anlatımlarında Çardaklı Çamlıbel olarak geçer. Çamlıbel geçidi buradaki Çamlıbel dağının 1600 m yüksekliğindedir.

İSYANCILARA KARŞI OSMANLI
YÖNETİMİNİN DURUMU

İsyancıları devlet tarafına çekebilmek amacıyla Osmanlı yönetimi tarafından çeşitli dönemlerde beylerbeyliği, sancak beyliği gibi üst düzeyde görev ve yöneticilikler verilmesi sık sık görülen bir durumdur. Örneğin *Köse Sefer*'e 1603 yılında *Paşa* ünvanıyla birlikte Erzurum Beylerbeyliği'nin verildiğini görüyoruz. Yine ünlü *Karayazıcı* ve yanında bulunanlara beylikler verilmiştir(5).

Karayazıcı 1600 yıllarında Amasya daha sonra Çorum, *Kalendaroğlu Pir Memed* Ankara'ya, *Neslioğlu Hamid*'c (Isparta), *Kınalıoğlu Afyon Karahisar*'a, *Tavil Memed Şehrizol*'a *Erzadi Kırşehir*, *Yularkıstı* Kastamonu, *Karayazıcı*'nın kardeşi *Deli Hasan* Bosna'ya, *Karakaş Ahmet Çıldır*'a, *Yıldız*'lı *İbrahim* Rum'a (Sivas) 1602-1603 yıllarında beylerbeyi olarak atanmışlardır(6). Daha sonraki dönemlerde ünlü isyancı *Katırcıoğlu*, *Yeğen Osman*, *Ceritoğlu*, *Gedik Memed* gibi isyancılar beylerbeyliği, sancak beyliği verilmesi bu olayın başka tipik örnekleridir. Aynı şey *Köroğlu* için de yapılmış olabilir.

Bu olaydan kısa bir süre sonra *Ağaçtan Piri*, *Kara Said*, *Kınalıoğlu* ve *Kalenderoğlu Piri Memed*'in güçlerini birleştirerek yeniden isyan ettikleri görülmektedir. *Köroğlu* da isyan ettiği dönemde diğer isyancılarla güçlerini birleştirmiş olabilir. O koşullarda bu uzak bir olasılık değildir. *Kızıroğlu Mustafa*, *Köse Sefer* ve *Demircioğlu* gibi isyancıların *Köroğlu* destanına girmesinin başka bir açıklaması olamaz.

Köroğlu destanının kimi anlatımlarında *Köroğlu*'nun orduya katıldığı ve orduyla birlikte çeşitli savaşlara girdiğine ilişkin bölümler bulunmaktadır. Yine destana göre *Köroğlu* bu savaşlardan sonra ordudan ayrılır ve başkaldırısını sürdürür. Bunun üzerine *Padişah* da *Köroğlu*'nun öldürülmesi için fermanlar çıkarır. Fakat *Köroğlu*'nun yiğitliğini bilenler onu yakalayıp getirmeye cesaret edemezler.

Bu rivayet bir çok açıdan büyük önem taşımaktadır. Çünkü Yeniçeri ocağında 16.yüzyılın ikinci yarısıyla 17.yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan *Evlıya Çelebi*'nin de adını andığı bir ozan *Köroğlu* vardır. Bu ozan *Köroğlu*, *Özdemiroğlu Osman Paşa*'nın 1584 yılında Demirkapı ve Tebriz'i alması üzerine deyişler söylemiştir.

Yeniçeri ocağında bulunan bu ozan *Köroğlu*'nun yaşadığı dönem, Celali isyancısı *Köroğlu Ruşen*'in yaşadığı

döneme denk düşmektedir. Yer yer Osmanlı güçleri arasına katılan, çeşitli görev ve yöneticilikler verilen asker ve yöneticilerin haksızlıklarına katlanamayıp tekrar isyan ettikleri düşünülürse bu ikisi aynı kişi olabilir.

DESTANIN OLUŞMASI

Köroğlu öykülerine *Köroğlu*'nun maceraları dışında o dönemde baş kaldırmış bir çok Celali isyancılarının maceralarının da karıştığını ve bunların bir aşık tarafından ya da *Köroğlu*'nun bizzat kendisi tarafından düzenlendiğini sanıyoruz. Böyle bir düzenlemede belki de *Köroğlu* uygun düşen yerlere kendisi türküleri yerleştirdi. Ya da kendisinin ve arkadaşlarının başından geçen olaylara türküler yakı ve bunlar zamanla öyküleştirdi.

Gerekse o dönemlerde, gerekse daha sonraki dönemlerde öykülerde anlatılan *Köroğlu*'nun yiğitliğini kat kat aşan isyancılar görüyoruz. Konuyla ilgili olarak 16.yüzyılda isyan eden bir çok isyancının maceralarına ve 17.yüzyılda isyan eden *Kara Haydaroğlu*, *Katırcıoğlu*, *Çomar Bölükbaşı* gibi isyancıların maceralarına bakılabilir. Aslında bu saydığım isyancıların her biri *Köroğlu* hikâyelerinde anlatılanların tarihsel yüzüdür.

Tarihçi *Arakel*'in *Köroğlu* için "Yiğit ve savaşlarında asla yenilmez" biçiminde ilginç bir belirlemesi var. Destanla karşılaştırıldığında bu belirleme önem kazanmaktadır.

ÖYKÜLERDE KÖROĞLU'NUN KIŞILIĞININ YANSIMASI

Köroğlu öykülerinde yoksulları, kimsesizleri koruyan, onlara arka çıkan, gerektiğinde yardım eden, gereksinimlerini karşılayan bir halk kahramanıdır. Kendi deyimiyle dağda gezen, esen rüzgârdan hile sezen biridir. İşi "Yoldan azana düzen vermek"tir. Bunun için sık sık yoksula, baya göz gezdirir. Bu olgu dolaysız biçimde *Köroğlu*'nun deyişlerine de yansımıştır. Aşağıdaki deyişinde *Ayvaz*'a seslenir.

*Dinle sözlerimi han oğlu Ayvaz
Yükletin kervanı dengine bakın
Erlik meydanına girdiğin zaman
Kuşanın kılıcı cengine bakın.*

*Düşmanın üstüne eyledim akın
Geri dönüşüm yok zamanım yakın*

*Fakir fukarayı incitmem sakın
Mal yemez temahkâr zengine bakın*

*Köroğlu her zaman kurdu meydanı
Ben bilirim yahşi ile yamanı
Aman dileyenden kesme amanı
Derli olanın derdine bakın*

Peki kimlerden alır bunca malı *Köroğlu* ?.. Kimlere karşı savaşır? Bunun yanıtını yine kendisi vermektedir. Savaştığı kimseler beyler, paşalar, hanlar, padişahlar, şahlardır. Halkın kılıcı olup hakkı aradığı için her adımda tuzak kuranlar, soyguncu diye çatanlardır. Kulak verelim *Köroğlu*'nun sözüne, kendisi oldukça güzel anlatmaktadır.

*Yasladım arkamı dağ ile taşla
Soyguncudur diye çattılar bana
Karşımda düşmanum beğ ile paşa
Bağrum hedef, oklar atılır bana*

*Çardaklı Çamlı ya kaçmışım deyi
Kızılbaş diyorlar içmişim deyi
Padişaha savaş açmışım deyi
Her adımda tuzak tutulur bana*

*Köroğlu'yum kayaları yararım
Halkın kılıcıyım hakkı ararım
Şahıtan padişahıtan hesap sorarım
Uykudan uyanan katılır bana(7)*

Evet tüccarlar, bezirgânlardır *Köroğlu*'nun uğraştığı. *Bolu Beyi*, Tokat paşası *Hasan Paşa*, Erzurum paşası *Cafer Paşa*, yine Erzurum paşası *Lalaoğlu Hüseyin Paşa*, *Bağdat Paşası*, *Karaman Beyi*'dir. Yine bir bütün olarak halkı soy-anlar, kan ve ateş içinde boğanlardır...

Aslında bütün bunlar Anadolu'da yüzyıllar boyunca başkaldıran Celali isyanlarının genel nitelikleridir. Çünkü onlar da genel olarak beyler, paşalar, egemenlik kuranlarla savaşmışlardır. *Köroğlu* kendinden güçsüzlere kesinlikle dokunmaz. Büyük bezirgânların, kervanların yollarını keser, onlardan bağ alır. Bu konularda kendisinin en büyük yardımcıları koçaklardır. Baş sıkışınca, dara düşünce seslenir koçaklara...

*Köroğlu'yum ben de çıktım dağlara
Seyreyledim bahçelere bağlara
Benden selem olsun cümle beylere
Şimdi hep birlikte yanımda gerek*

Bir başka deyişinde ise "Tutmalı bu baş öğüdü" diyerek öğüt verir *Han Ayvaz*'a. O *Ayvaz* ki *Çamlıbel*'in direğidir.

Bir yiğit haykırıp meydana girse

Arka verip sığınacak yer gerek
Çamlıbel' de metin kale yapmaya
Kendi yiğit özü metin er gerek

.....
Barhanayı Çamlıbel' de çözende
Sıra sıra yiğitleri dizende
Alayları bölük bölük bozanda
Orda sana barınacak yer gerek

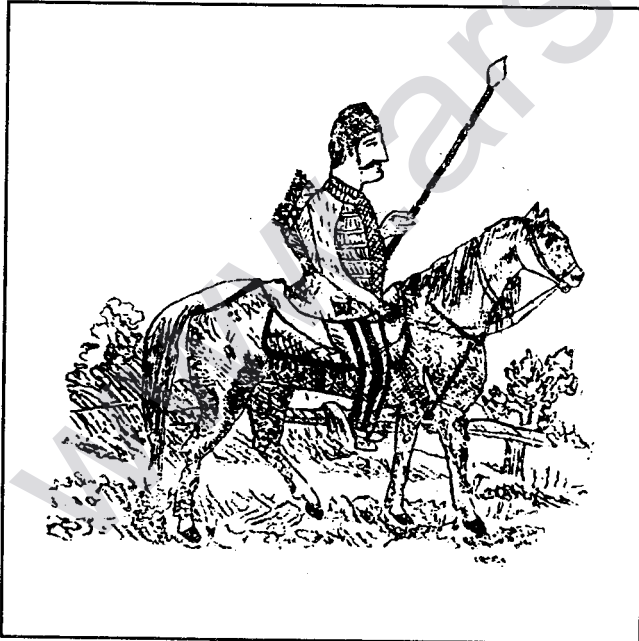
Sığınağı, arkası, kalesi dağlardır. Çünkü dağlar ihanet
emez. Ele vermez yiğidi. Barındırır zora düşeni, darda ka-
lanı... Söyler Köroğlu:

Hemen mevla ile sana sığındım
Arkam sensin, Kal' am sensin dağlar hey
Senden gayri yoktur kolum, kanadım
Arkam sensin kal' am sensin dağlar hey.

Sana derim sana hey ulu yaylam
Meğer başım alıp bu ilden gidem
Okum yayım senden sendendir cidam
Arkam sensin, kal' am sensin dağlar hey.

Hep sınıdım Osmanlının alını
Bulamadım bir kez gönlüm alanı
Anıncağız sevdiğimin halini
Arkam sensin, kal' am sensin dağlar hey.

Yüce yüce tepesinden yol aşan
Gitmez oldu gönlümüzden endişen

Köroğlu
(A.H.Avcı'nın arşivinden)

Mürüvetsiz beyden yeğdir dört köşen
Arkam sensin. kal' am sensin dağlar hey.

Köroğlu der tepelerden bakarım
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim
Bunca yıldır hasretini çekerim
Arkam sensin kal' am sensin dağlar hey.

Türkülere, öykülere geçen bütün bu olayları yer yer
belgeler de desteklemektedir. Fakat gerçekten yaşanmış bir
takım tarihi olayların öykülere ve türkülere geçerken
kısmen de olsa değişikliğe uğrayacağını doğal kabul etmek
gerekir.

Köroğlu köylülerin ekinine, ekmeğine kesinlikle do-
kunmadığı gibi mümkün mertebe onlara yardım eder. Öyle
ki yeri geldiğinde ölümü bile göze alarak atı ve kendisi
ekin tarlalarının yanına gelince duraklar kalır. Ekini
çiğneyemez. Hatta bu yüzden başı çok kere derde girmiştir.
Bir kezinde Bolu Beyi ve adamları Köroğlu'nu yakalarlar.
Fakat Köroğlu kendisinin Köroğlu olmadığını söyler.
Köroğlu olup olmadığını tespit etmek için Bolu Beyi ve
adamları onu gök ekinli bir tarlanın başına getirirler.
Köroğlu tarlanın kenerında dikilir kalır. Bir adım ileri at-
maz. Böylelikle Bolu Beyi ve adamları yakaladıkları
kişinin Köroğlu olduğunun tesbit etmiş olurlar.

Köroğlu'nun öykülerdeki maceraları tümüyle Celali is-
yanlarının yapısını yansıtmaktadır. Köroğlu an gelir
Gürcistan'a sefere gider, an gelir Erzurum'a, Bolu'ya, Ka-
raman'a, Acemistan'a, Çini Maçin'e, Bağdata'a, Beyşehri'
ne seferlere çıkar. Orların beyleri, paşalarıyla savaşır.
Sonra geri Çamlıbel'e döner. Kervan bozar, baç alır.
Koçaklarına düğün kurar. Meclislerde çeker sazını, öğüt
verir beylerine...

Köroğlu'nun çıkalım dağlar salına
At sürelim mal yemez malına

SOSYAL İSYANCI KÖROĞLU

Maraş anlatmasında babasının Köroğlu'na verdiği
öğütler ilginçtir. Bu öğütler şöyle:

1. Irz düşmanı olmayacaksın
2. Zenginden alıp fukaraya dağıtacaksın
3. Haksız yere kan dökmeyeceksin
4. Zayıf, hasta olanlara her zaman yardım edeceksin.

5. Kuvveti senden aşağı olanlarla boy ölçüşmeyeceksin(8) biçimindedir.

Bu değerler sosyal isyancıların kişiliklerini, yaşam felâketini belirleyen en önemli değerlerdir. Aynı zamanda Anadolu'da çağlar boyunca var olan sosyal isyancıların öykülere yansıyan çehresidir. Bunun yakın zamanlarda tipik örneklerini 1929 yılında isyan eden ve Aydın ihtilâlini gerçekleştiren *Atça'lı Kel Mahmud*, 14 yıllık bir isyan yaşamından sonra 1912 yılında öldürülen *Çakırcalı Memed* ve Çukurova-Toroslar bölgesinde Birinci Dünya Savaşı yıllarında isyan eden ve daha sonra kurtuluş savaşına katılan *Gizik Duran*'da görebiliriz.

Celali isyancılarının ilginç bir özelliği de Osmanlı yöneticilerinin çeşitli vergiler adı altında halktan aldıkları paraları, malları, yiyecekleri fırsat buldukça geri alıp greksinimi olanlara dağıtmalarıdır(9).

KÖROĞLU VE SAFEVİ ŞAHLARI

Köroğlu'nun öykülerde ve türkülerde Safevi şahlarıyla ilişkisini gösteren bir çok bölümler vardır. Buna göre *Köroğlu* kimi zaman İran şahlarıyla savaşır, kimi zaman dostça görüşür. Bu konuda elimizde belgeler olmamasına rağmen bütün bunların var olabileceğini kabul etmek gerekir. Çünkü biliyoruz ki Anadolu'da yaşam şansı bulamayan bir çok Celali isyancısı Safevi şahlarına sığınmıştır. Bunun en çarpıcı örnekleri 1512 yılında *Şah Kulu* ayaklanmacıları, 1595 yılında ayaklanan, Osmanlı güçleriyle çatışmaya girerek, "Yol ve dağların bekçisi" olduğunu söyleyen *Kürt Mahmut*, uzun isyan yıllarında Osmanlı güçlerini oldukça uğraştıran ve 1607 yılında İran'a geçmek zorunda kalan *Kalendaroğlu Piri Memed*'dir. *Köroğlu*'nun da İran'a geçmiş ve Safevi şahlarıyla görüşmüş olması mümkündür. Bu olay belki de çeşitli şekillerde öykülere yansımıştır. Nitekim elimizde *Köroğlu*'nun Safevi şahlarıyla ilişkisini gösteren bir kaynak var. Bu kaynakte şöyle deniyor:

"Ve dahi ve velayet ıssı olan bu hanedanın ekmek ve tuzu ile kendisinin atalarının kemiklerinin içi beslemiş olan Şa'dli oymağı reisi Ali Kulu Beğ yüz karalığı (nankör- lük) göstererek Osmanlı hizmetine girip sofracıbaşılık memuriyetini elde etmişti. *Köroğlu* Pasin yöresinde onu, oğlunu ve anasını tutup şeref katına (Şah'a) göndermişti."(10)

Bu olay 1603 yılında *I.Şah Abbas*'ın Nahçıvan'ı Os-

manlılardan geri aldığı sıralarda meydana gelmiştir.

Unutulmasın ki Pasinler-Erzurum bölgesi *Köroğlu* öykülerinde önemli bir yere sahiptir. *Köroğlu* sık sık buralara seferler düzenler, buralarda kalır, buralarda faaliyet yürütür.

KÖROĞLU'NUN YURDU

Destanlara göre *Köroğlu*'nun Çamlıbel'de yurt tuttuğunu ve buralardan geçen kervanlardan baş aldığını biliyoruz. Maraş anlatımında babası *Köroğlu*'na öğüt verirken Hindistan, Gürcistan, Acemistan, Arabistan kervanlarının geçtiği bir yerde yurt tutmasının öğütlemektir. Destanlara göre kervanların bu geçiş noktası Çamlıbel'de Çamlıbel Dağı- Akbayır gediğidir. Burası yine destana göre Anadolu'dan bu ülkelere, bu ülkelerden Anadolu'ya gelip giden kervanların geçmek zorunda oldukları bir yerdir.

Bugün Türkiye'de iki *Çamlıbel* vardır.

1. *Köroğlu* sıra dağlarının Bolu-Kastamonu arasında bulunan *Çamlıbel*.

2. Tokat-Sivas arasında bulunan *Çamlıbel*. Buradaki *Çamlıbel Dağı* 2500 m. yüksekliktedir. 1600 m. yükseklikteyse *Çamlıbel Geçidi* bulunmaktadır.

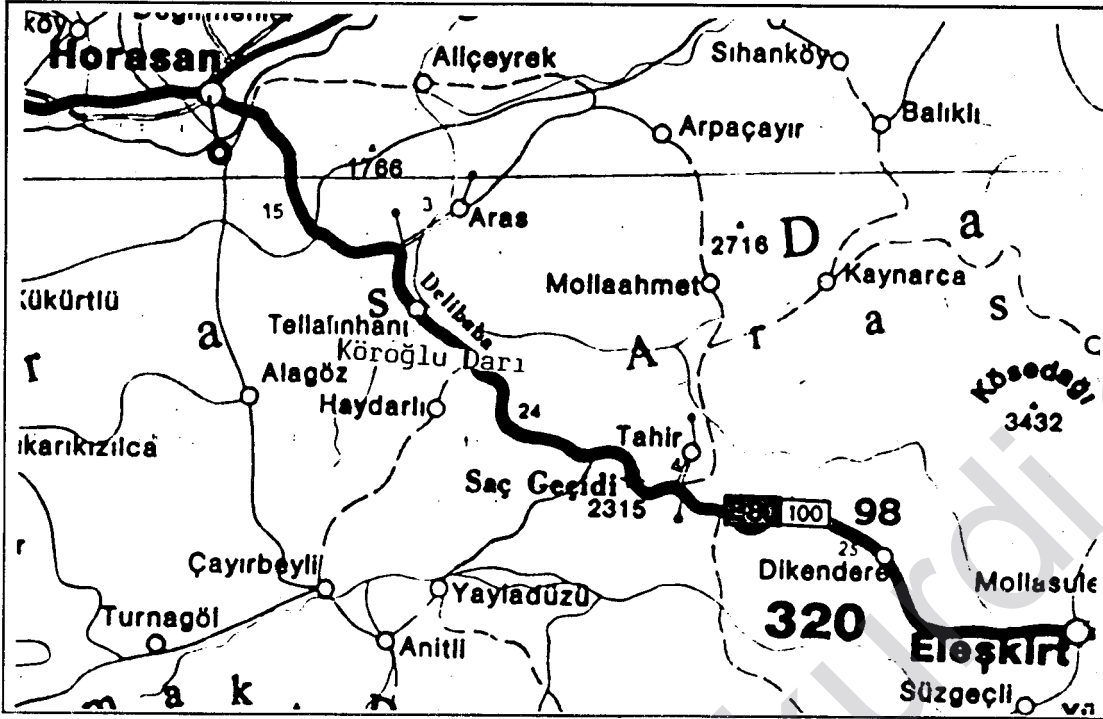
Çamlıbel ismi kimi anlatımlarda *Çardaklı Çamlıbel* olarak da geçer. *Köroğlu*'nun Sivas-Tokat arasındaki *Çamlıbel dağlarını* ve burada bulunan *Çamlıbel Geçidi*'ni yurt tutması bize daha yakın olasılık olarak görünüyor. Burası gerçekten de kervanların önemli geçit bölgelerinden birisidir. Celali isyancılarının belli bir yerde yerleşip kalmadıkları göz önüne alınırsa, önceleri Bolu-Kastamonu arasındaki *Çamlıbel*'i, sonra orada barınmayınca buradaki *Çamlıbel*'i yurt tutmuş olabilir. *Köroğlu*'nun deyişlerinde burayla ilgisini gösteren bölümler de mevcuttur:

Tokat kervanından aldım bakırı

İncitmeyin fukarayı fakiri

Dizeleri bunun ilginç bir örneğidir. Bu dizeler aynı zamanda *Köroğlu*'nun Celali kişiliğini de bütün açıklığıyla yansıtmaktadır.

Köroğlu sıra dağlarının Bolu-Kastamonu kesiminde bulunan *Çamlıbel*'de barınmaya ve korunmaya uygun bir yer olduğu için yurt tutması en az Sivas-Tokat arasındaki *Çamlıbel* kadar mümkün olan bir yerdir. Bu dağlar sarp yamaçları, ormanlık alanları, derin vadileriyle isyancıların uzun süre barınmasına ve yaşamasına oldukça elverişlidir.

Haritada, Aras sıra dağları üzerinde bulunan ve 1. Dünya Savaşı yıllarında Tella isimli birisi buraya han yaptırdığı için Tella'nın Hanı, Tella Boğazı gibi isimlerle de anılan Koroğlu Darı. Buraya Koroğlu Geçidi, Koroğlu Boğazı gibi isimler de verilmektedir.

KÖROĞLU ADINI TAŞIYAN ÇEŞİTLİ YERLER

Koroğlu Derbendi:

Bolu bölgesinde Yeni Çağa bucağıyla Gerede ilçesi arasında bulunan Koroğlu Derebendi tahminimize göre Koroğlu'nun sığınak yerlerinden birisidir(11). Döneme ait kaynak ve belgelerden çıkarabildiğimiz bilgilere göre Celali isyancıları sıkıştıkları yerlerde sarp köylere, sarp kalelere, palankalara, derbetlere ve dağlara sığınmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla biz buranın Koroğlu'nun sıkıştığına kullandığı sığınaklardan biri olduğunu sanıyoruz. Osmanlı döneminde bilindiği gibi derbentler dağlarda, yol üstlerinde genellikle önemli geçit yerlerinde bulunan gözetleme, karakol ve konaklama görevini yerine getiren bir birimdir (12). 16. ve 17. yüzyıllarda derbentler, palankalar, sarp kaleler Celalilerin önemli sığınaklarından birini oluşturmuştur. Bu nedenle Osmanlı yönetimi kimi zaman bu gibi yerleri yıkırma yoluna gitmiştir.

Koroğlu Beli:

Afyon Karahisar-Emirdağ arasında Bayat yakınlarında Koroğlu Beli isimli derelik tepelik bir bölge var. Bu

bölgedeki tepelerde bir çok mağaralar, inler, saklanılabilir linecek sığınak biçiminde yerler bulunmaktadır. Buranın Koroğlu Beli ismini nereden aldığı ni tesbit edemedik. Belki de Koroğlu bu bölgelerde bir süre barındı. Elimizdeki belgelerde buralarda geçtiği ne ilişkin ipuçları var. Bunlar aynı zamanda 16. ve 17.

yüzyıllarda Celali isyancılarının yoğun olarak buldukları bölgelerden birisidir (Koroğlu Beli için haritaya bakınız). Bu açıdan konu ayrıca araştırılmaya değer.

Koroğlu Tepesi:

Koroğlu Tepesi, Koroğlu sıra dağları üzerinde bir tepedir. Yüksekliği 2400 metredir. Koroğlu'na ait hükümlerde adı geçen Aladağ'a yakındır.

Koroğlu Boğazı:

Sivas-Suşehri ile Erzincan yolu üzerinde Refahiye ilçesi yakınlarındadır. Burası sarp bir bölgedir.

Koroğlu Darı:

Erzurum-Horasan ve Eleşkirt arasındaki Aras sıra dağları üzerinde gözetleme, barınma ve saklanma yerleriyle birlikte buradan geçen yola hakim bir boğazdır. Bu dar'a Koroğlu Boğazı, Koroğlu Geçidi de denmektedir. Birinci dünya savaşı yıllarında buraya Dellal isimli birisi han yaptırdığı için şu anda Dellal'ın Hanı, Dellal Boğazı adlarıyla da anılmaktadır.

**KÖROĞLU DESTANINDA GEÇEN
BİR YER İSMİ: SÜMBÜLLÜ PINAR**

Evliya Celebi Tokad'ı anlatırken Tokat yakınlarında bulunan Sümbüllü adlı bir yerden ve buradaki bir bağdan bahseder ki(13) bu bize Köroğlu destanı-Maraş anlatımında geçen Sümbüllü Pınarı isimli bir yeri çağrıştırmaktadır. Destanda burası Köroğlu ve koçaklarının başında konakladıkları, eğlendikleri bir eğlence yeridir.

**HÜKÜM VE FERMANLARDA
GEÇEN YER İSİMLERİ**

**KÖROĞLU'NA İLİŞKİN BELGELERDE
GEÇEN YER İSİMLERİ**

Bolu, Gerede (Bolu'nun ilçesi), Sayuk (Bolu-Gerede'ye bağlı Sayık köyü. Belgeye göre Köroğlu'nun köyüdür.), Kıbrus (Bolu'ya bağlı Kıbrısık kazası), Beypazarı (Ankara'nın İlçesi), Yörük Kazası (Ankara'nın Kızılcahamam İlçesi), Sivrihisar (Eskişehir'in kazası), Ayas (Ankara'nın İlçesi), Ballı Karahisar (Nallıhan? -Ankara'ya bağlı), Çağa (Yeni Çağa-Bolu'ya bağlı), Aladağ (Gerede yakınlarında bir dağ, yüksekliği 2500 m.), Amsra (Bartın'a bağlı), Mengen (Bolu'nun ilçesi), Çorum Sancağı (Sancak beyi Berhan Bey Bolu sancağına atanır.), Ankara, Kangırı (Çankırı), Beğli? (Keçeli?) (Keçeli olması olasılığı daha büyük. Kastamonu'nun Tosya ilçesine bağlı Keçeli Köyü var.), Haymana (Ankara'nın ilçesi), Bayburd?, İçil (İçel), İvgadı, Elvanlı (İçel-Erdemli'ye bağlı bucak), Karataş (Adana'ya bağlı), Sarıkavak (Sarıtaş?) İçel-Mut'a bağlı bucak), Ha-sankeyf (Mardin'e bağlı ilçe), Ermenek (Karaman'ın ilçesi), Larende (Karaman) Köroğlu destanının Elazığ anlatmasında Köroğlu'nun Karaman bölgesi maceraları görülüyor ki, bu konuda belgelerle rivayet birbirini desteklemektedir. Köroğlu'nun Bolu Beyi'ne karşı söylemiş bir deyişi şöyle başlıyor:

*Gel gidelim Karaman'ın dağına
Seyredelim bahçesine bağına
Haber gönderelim Bolu Beği'ne
Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi"*

**KIZIROĞLU'NA İLİŞKİN BELGELERDE
GEÇEN YER İSİMLERİ**

Malatya, Divriği (Sivas'a bağlı), Arapgir (Malatya'ya bağlı), Erzurum, Sivas, Halep, Maraş, Rakka (Halep'e bağlı bir bucak. Osmanlı döneminde Türkmen ve Kürt aşiretlerinin sürgün ve iskân merkeziydi.)

**DEMİRCİOĞLU'NA İLİŞKİN BELGELERDE
GEÇEN YER İSİMLERİ**

Manisa, Saruhan, Şam.

**KÖSE SEFER'E İLİŞKİN BELGELERDE
GEÇEN YER İSMİ**

Maraş.

**TANRIBİLMEZ VE KABRESİĞMAZ'A İLİŞKİN
BELGELERDE GEÇEN YER İSİMLERİ**

Kırşehir, Bozak (Yozgat), Kayseri, Aksaray, Niğde.

Görülüyor ki Köroğlu ve arkadaşları geniş bir alanda faaliyet yürütmüşler. Ayrıca destanın çeşitli kollarında Köroğlu'nun koçakları arasında sayılan isimler de eklendiğinde Anadolu coğrafyasının geniş bir kesimi elde edilir ki, bu durum ilginç bir şekilde destanla önemli benzerlikler göstermektedir. Çünkü destana göre Köroğlu ve koçakları geniş bir alanda faaliyette bulunmuşlar.

KÖROĞLU'NUN SOYU

Köroğlu deyişlerinde kendisinin Türkmen olduğunu söyler. Ayvaz'a söylediği bir deyişte geçen "Ben bir Türkmen idim geldim yabandan" dizesi bunun örneğidir. Bir Azeri rivayetinde de Tekeli Türkmenlerinden olduğu söylenir. Çeşitli Köroğlu kollarında babasının memleketini terketmek zorunda kalan yoksul düşmüş bir Türkmen beyi olduğu da belirtilmektedir. Fakat bu konularda herhangi bir belgeye sahip değiliz. Aslında Köroğlu'nun hangi kökenden, hangi toplumdan geldiğinin bizce fazla bir önemi yok. Önemli olan eyleminin niteliğidir. Halkı, emekçileri soyan, baskı ve zulüm altında tutan düzen sahiplerine karşı olan tutumudur. Köroğlu'nun en belirgin

ve en önemli yanı budur bizce.

Maraş ve Antep anlatımlarında *Köroğlu*'nun babasının Erzurum'lu olduğu belirtilmektedir. Fakat belgelerle kanıtlanmıştır ki *Köroğlu*'nun çıkış yeri Bolu'nun Gerede ilçesine bağlı *Sayuk* ya da Bugünkü söylenişi ile *Sayık* köyüdür. Bu durum olayların öykü haline getirilirken hangi evrelerden geçtiğinin, ne denli değişikliklere uğradığının önemli bir belirtisidir.

DESTANA GÖRE KÖROĞLU'NUN SONU

Destanın kimi anlatımlarına göre (Maraş-Antep) *Köroğlu*'ndan öç almak isteyen *Usta Firenk*, *Ayvaz*'a hediye olarak İstanbul'dan bir tabanca getirir. Bu tabancayı *Ayvaz* beylere gösterir ve işlevini anlatır. Beyler inanmazlar ve dalga geçerek denemek isterler. *Demircioğlu* ısrarla tabancayı kendi alınına sıkıştır ve ölür. Bunun üzerine *Zor Ahmet Bezirgan*, *Ayvaz*'ı; *Dağıztan*'lı *Hasan Zor Ahmet*, *Bezirgân*'ı öldürür. Zaten daha önce de Acem seferinde *Hoşlu Bey* ölmüştür. Onun üzerine bir de bu durumu gören *Köroğlu*'nun bir anda beli bükükür, saç sakalı ağarır, gözlerinden bahar dolusu yaşlar dökülür. En içli deyişlerini orada söyleyerek *Çamlıbel*'i dağıtır, *Şam*'a çekilir. Oradan da *Kırklar* dağına çekilerek *Kırklar*'a karşı. *Köroğlu*'nun *Çamlıbel*'i dağıtarken orada *Ayvaz*'ın ölümüne üzerine söylediği içli bir deyiş şudur:

Baykuş ötsün Çamlıbel'de
Öldürdüler Han Ayvaz'ı
Durmam artık ben bu ilde
Öldürdüler Han Ayvaz'ı

Kızlar ağlan Han Ayvaz'a
Sim bilekli o zorbaza
Kim binsin kara Kayta'ya
Öldürdüler Han Ayvaz'ı

Köroğlu der vadem yetti
Tüfek çıktı mertlik bitti
Usta Firenk puşluk etti
Öldürdüler Han Ayvaz'ı

Değişik anlatımlara göre de *Köroğlu* bir gün dağda gezirken bir çobanın elinde delikli bir demir görür. Ne olduğunu sorar. Çoban delikli demirin *tüfek* olduğunu söyler ve ne işe yaradığını anlatır. O zaman *Köroğlu* mertliğin, yiğitliğin bittiğini anlar. O arada:

Tüfek icat oldu mertlik bozuldu
Eğrili kılıç kında paslanmalıdır

Dizeleri geçen ünlü deyişini *Bolu Beyi*'ne karşı söyler ve gözden kaybolur gider.

Yaklaşık bütün anlatımlarda *Köroğlu*'nun sonu tüfeğe ya da tabancaya yani delikli demire bağlanır. Delikli demir çıkınca kılıcın, kalkanın günü dolmuş, yiğitlik bitmiştir. *Köroğlu* için de yiğitliğin bittiği yerde yaşamak anlamsızlaşmıştır. Artık *Çamlıbel*'in de bir anlamı kalmamıştır. Böylece hüznle biter *Köroğlu*'nun ve *Çamlıbel*'in sonu.

Burada bizim için üzerinde durulması gereken bir olgu var. *Kırklar* olayı bir yerde halkı simgelemektedir. Bu anlamda *Köroğlu* halka karışmıştır. Zaten babası da ölmeden önce son öğütünde "Baktın ki yiğitlik bitti, var bir köye çiftçi ol" demiştir. Artık kötülüğe karşı yiğitliğin, doğruluğun güzelliğinin savaşımını halk yürütecektir

KÖROĞLU ÖLÜMSÜZDÜR

Destana göre *Köroğlu* ve *Kırat*, abihayat (ölümsüzlük suyu- yaşam suyu) içtikleri için ömürleri sonsuzdur.

Köroğlu ve *Kırat* bu ölümsüzlük suyunu kimi anlatımlarda Aras nehirinden, kimi anlatımlarda *Çamlıbel*'de bir pınardan içmişler. Abihayat, *Köroğlu*'na ölümsüzlüğün yanında yiğitlik ve güzel saz çalma, güzel söz söyleme yeteneğini de vermiştir.

Destana göre *Köroğlu* ve *Kırat* ölümsüz olduklarından dolayı *Kırklar*'a karışmışlardır ve kıyamete kadar yaşayacaklar. Gerçekten nerede baskı varsa, zorbalık ve sömürü varsa, orada da zamana ve mekâna uygun *Köroğlu*'lar her zaman olacaktır. Bu yaşamın şaşmaz bir kuralıdır. Ve ef-sanenin dediği gibi *Kırat* kıyamete kadar kişneyecektir.

ANADOLU'DA KÖROĞLU VE KOÇAKLARININ İSMİNİ TAŞIYAN YERLEŞİM BİRİMLERİ

Köroğlu:

Köroğlu Köyü -Çamoluk bucağı- Alucra-Giresun, *Köroğlu Köyü* -Karaorgan bucağı- Sarıkamış-Kars, Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı eski adı *Digaskor* olan *Köroğlu* isimli bir köy daha bulunmaktadır(14).

Kızıroğlu:

Kızıroğlu Köyü- Gümüşhacıköy-Amasya, *Kırizoğlu Köyü*- Susuz- Kars, *Kızıryurdu*-Suşehri-Sivas(15).

Kocabey:

Kocabey Köyü -Şavşat-Artvin, *Kocabey Köyü* - Sındığı-Balıkesir, *Kocabey Köyü* - Merkez- Kırşehir(16). Urfa'nın Hilvan, Uşak'ın Eşme ilçelerine bağlı *Kocabey* isimli iki köy daha görülmektedir ki, bu köylerin ismi sonradan değiştirildiği için listeye dahil etmedik.

Hoylu:

Hoylu Köyü -Fatsa-Ordu(17).

Demircioğlu:

Demircioğlu Köyü -Bartın(18).

Celali Bey:

Celali Köyü - Hasanbey bucağı- Akdağmadeni- Yozgat, *Celali Köyü*-Kavak-Samsun(19).

SAYIK İSİMLİ KÖYLER

Hüküm ve fermanlarda adı geçen ve *Köroğlu*'nun köyü olduğu bildirilen Bolu-Gerede'ye bağlı *Sayık* köyü, bugün *Aşağı Sayık* ve *Yukarı Sayık* olmak üzere iki köy haline gelmiştir.

Aşağı Sayık- Dörtdivan Bucağı- Gerede- Bolu(20), *Yukarı Sayık Köyü* - Dörtdivan Bucağı- Gerede- Bolu(21), *Sayı Köyü*- Demirci- Manisa(22).

17. YÜZYILDA SARUHAN YÖRESİNDE**BİR BAŞKA KÖROĞLU**

Manisa şerhi sicillerindeki bir belgeye göre Yeni Beyli'den *Paşa Bali*, Turgutlu'dan *Mustafa*, *Kara Yunus*, *Çocuk Veli*, *Elhac Veli*, *Turan* ve *Köroğlu* isimindeki isyancılar İlica kadısı *Mustafa Efendi*'yi kazaya bağlı Kara İlü köyünde gece basarak, kendisini öldürmüş, oğlunu yaralamış, parasına ve mallarına el koymuşlardır.

Adı geçen isyancılar 1640 yılında yakalanmış ve hakkında ölüm cezası verilmiştir. Belgede olayın olduğu tarih verilmiyor(23).

Destanın kimi anlatımlarında zaman zaman meşhur *Köroğlu*'nun ismini kullananların olduğu belirtilmektedir. Bu *Köroğlu* da böyle biri olmalıdır.

KÖROĞLU'NUN BEYLERİ**Köse Sefer:**

Köroğlu destanında önemli bir yer tutan ve hükümlerde adı geçen *Köse Sefer*, *Arakel*'in tarihinde belirtildiğine göre 1598 de isyan etmiştir. 1599 yılında *Vezir Mehmet Paşa*, *Kara Yazıcı* ve diğer Celaliler üzerine yürüdüğünde *Köse Sefer* 400 atlı ve sekban ile Maraş civarındadır. *Köse Sefer*'in isyanı Anadolu'da aynı dönemde bir çok isyancı topluluklarıyla beraber 1603 yılına kadar sürdüdüğünü sanıyoruz. 1603 yılında *Köse Sefer*'e Osmanlı tarafından *Paşa* ünvanıyla birlikte Erzurum Beylerbeyliği'nin verildiğini görüyoruz(25). Bu dönemde *Köse Sefer*'in binlerce sekbandan oluşan bölükleri vardır. Bölgede *Köse Sefer*'in bundan sonraki durumunun ne olduğunu öğrenemiyoruz.

Malatya sancağı beyi olan *Veli Bey*'e 1603 yılında gönderilen bir hükümde *Sefer Paşa* diye birinin ismi geçmektedir(26). Adı geçen *Sefer Paşa*'nın *Köse Sefer* olup olmadığını kanıtlayacak bir belgeye rastlamadık. Adı geçen hükümde *Sefer Paşa*'nın bölgeyi şenlendirdiğini, yerine atanan *Hasan Paşa*'nın ise yolsuzluk yaptığını öğreniyoruz.

1628 Yılında *Kara Muhafızı* olan bir *Köse Sefer* daha var. Bu *Köse Sefer Paşa* Kars'ı ele geçirmek isteyen Safeviler'den *Şemsi Han* kuvvetlerini bozup kendisini tutsak ederek İstanbul'a göndermiştir(27). Bu iki *Köse Sefer*'in aynı kişi olup olmadığını tespit edemedik.

Destana göre *Köse Sefer*, *Köroğlu*'nun önemli binbaşılardan. Gerek öykülerde gerekse deyişlerde sık sık adı geçer.

Kiziroğlu Mustafa Bey:

Kiziroğlu 1584 yılında Malatya-Sivas taraflarında başına *Ekrad* taifesinden (Kürt aşiretlerinden) 250 kişilik bir güç toplayarak isyan etmiştir(28). Bu durumu göz önüne alarak *Kiziroğlu*'nun kendisinin de Kürt asıllı olduğunu sanıyoruz. Nitekim bu kaynakta da *Kürt Kiziroğlu Mustafa* olarak geçmektedir(29). *Köroğlu* destanının bir Azeri anlatmasında ise *Kürdistan Beyi* olarak geçiyor.

Rum (Sivas) Beylerbeyi'ne gönderilen 1591 tarihli bir hükümde *Kiziroğlu*'nun arkadaşlarının kendi aşiretleri olan Kürt aşiretlerinden 800 atlı ve yaya ile başkaldırdıkları belirtilmektedir. Bu durum ise *Kiziroğlu*'nun Kürt olduğu konusundaki kanımızı daha da güçlendirmektedir.

Kızıroğlu 1589 yılında yakalanarak İstanbul'a götürülmüş ve orada başı kesilerek *siyaset*(idam) edilmiştir. Rakka ve yol üstünde bulunan beylerbeyi, sancak beyi ve kadınlara gönderilen bir hüküme bakarak *Kızıroğlu*'nun Rakka civarında yakalandığını sanıyoruz. *Kızıroğlu*'nun yerine arkadaşlarından *Kelp İlyasoğlu Ali* geçmiş ise de bir süre sonra o da yakalanmış ve *Kızıroğlu* gibi başı kesilerek idam edilmiştir. Bölgelerde *İlyasoğlu Ali*'nin *Gence*'de yakalandığı belirtilmektedir.

Ali, *Kızıroğlu*'nun yerine geçtikten sonra *Malatya Beyi*'ni, *Kadı Abdullah*'ı öldürmüş, sonra arkadaşlarıyla birlikte Halep sancağına baskın yaparak sancak beyi olan *Ferruh Bey*'in evini yağmalamıştır.

Kelp Ali hakkında *Selaniki* tarihinde epeyce bilgi bulunmaktadır. Buna göre *Kelp Ali* meşhur biridir. Safevi hizmetindeyken Osmanlı'ya sığınmış ve kendisi sancak beyliği ile ödüllendirilmiş, bununla da yetinilmeyerek *Gence* ve *Karabağ* alanında bulunanların beylerbeyliği verilmiştir. Fakat daha sonra önceki *Gence* hakim olan *Ziyadoğlu Mehmet Han*'la işbirliği yaparak *Gence* kalesini muhasara etmiştir. Bunun üzerine *Deli Hızır Paşa* üstlerine gelmiş, bunlar kaçmışlardır. *Kelp Ali* kurtulamamış *Tomanis* ve *Tiflis* kulları tarafından yakalanarak İstanbul'a gönderilmiştir(30). Üzü Anadolu'da geniş bir çevreye yayılan *Kızıroğlu*'nun isyanı uzun bir süre sürmüştür. Bu sürede *Kızıroğlu* bir çok tımar erbabı ve çavuşu emrinde bölükbaşı olarak toplamıştır. Bu bölükbaşılar *Kızıroğlu Mustafa* öldükten sonra da *Malatya*, *Kayseri*, *Kırşehir*, *Niğde*'ye kadar geniş bir alana yayılarak onun adına uzun bir süre isyanları sürdürmüşlerdir(31).

Bu durum, destanda anlatıldığı gibi *Köroğlu*'nun Halep'e gittikten ya da *Kırklar*'a karıştıktan sonra arkadaşlarının dağılmasına ve kendi başlarına isyanları sürdürmelerine benzemektedir.

Kızıroğlu ile aynı dönemde başkaldıran bir çok ünlü isyancı vardır. Bu ünlü isyancılar şunlardır: *Ankara*'da *Hüsam Şeyhoğulları*, *Çankırı*'da *Kara Veli*(32), *Karaman* Vilayeti'nde *Kıroğlu* diye ünlenen *Cabbar Kulu*, *Maraş*'ta *Emrullah*... Bunların her biri geniş alanda faaliyet yürüten isyancılarıdır(33).

Kara Yazıcı çevresinde toplanan ve kardeşi *Deli Hasan*'la birlikte isyanlarını sürdüren *Celali bölükbaşuları* arasında da *Kızır Mustafa* isminde bir isyancı bölükbaşı görülmektedir(34). Bunlar aynı kişilerdir. Bu *Kızır Mustafa*'nın da *Kara Yazıcı*'nin ölümünden sonra önce *Deli Ha-*

san'la, Ondan ayrıldıktan sonra arkadaşlarıyla birlikte Anadolu'nun çeşitli yerlerinde geniş bir alanda etkinlik gösterdikleri anlaşılıyor(35).

Kızıroğlu Mustafa, *Köroğlu* destanlarında ayrı bir kol olarak anlatılmaktadır. Destanda *Kızıroğlu Mustafa*, *Köroğlu*'ndan daha yiğit biri olarak gösterilmektedir. Bunda Anadolu'da süren uzun isyan yaşamının etkisi olsa gerektir.

Destanın Erzurum anlatmasında *Kızıroğlu*'nun bölgesi Akçağ (Malatya) gösterilmektedir ki , tarihi belgelerle destan burada birbirini desteklemektedir.

Kızıroğlu Mustafa'nın adı Tebriz'li *Arakel*'in saydığı *Celaliler* arasında da geçmektedir. *Arakel*'de adamlarının sayısının bin kadar olduğu belirtilmekte ve "*Köroğlu* nun dostu idi" denilmektedir. Bu kayıt destanı kesin olarak doğrulamaktadır.

Aşağıdaki deyiş, destanda *Kızıroğlu* kolunda *Köroğlu* tarafından söylenmiştir. Deyişte *Köroğlu*, *Kızıroğlu*'nun yiğitliğini, yenilmezliğini açıkça belirtmektedir.

Bir hışmanan geldi geçti
Kızıroğlu Mustafa bey
Şu dağları deldi geçti
Kızıroğlu Mustafa Bey

Ağam kim, canım kim
Gözüm kim, Nigar kim
Kızıroğlu Mustafa Bey
Bir beyin oğlu
Zor beyin oğlu

Bir atı var alapaça peh peh peh
Mecal vermez kırat kaçay hey hey hey
Az kalsın ortamdan biç
Ağam kim paşam kim
Nigar kim hanım kim
Kızıroğlu Mustafa Bey
Bir beyin oğlu
Zor beyin oğlu

Hay edende haya teper peh peh peh
Huy edende huya teper hey hey hey
Köroğlu'nu suya teper
Ağam kim paşam kim
Nigar kim gözüm kim

*Kiziroğlu Musyafa Bey
Bir beyin oğlu
Zor beyin oğlu*

Demircioğlu:

Demircioğlu'nun isyancı olarak 16. yüzyılın sonralarında İzmir-Saruhan yörelerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Yöresinin namı isyancılarındandır. Hakkında Saruhan sancağı beyi ve kendisine gönderilen iki hüküm mevcuttur(37). Bir de 1567-1568 yıllarında Kastamonu civarında dolaşan *Demircioğlu Bölüğü* var(38). Bunun yukarıda adı geçen *Demircioğlu*yla bir ilgisi var mı, bilmiyoruz. Fakat bize, ilgisinin bulunmasının olasılığı daha fazla görünüyor. Çünkü isyancıların Osmanlı döneminde isyanlarını uzun süre hatta yaşamlarının sonuna kadar sürdürdükleri düşünülürse bu olasılık ağır basmaktadır.

1581 yılında İzmir tarafında isyan eden *Demircioğlu*, Haymana'da isyan eden *Aydın Yazıcı*, Kırşehir'de isyan eden *Kulaksız Yusuf* gibi isyancıların hepsi de "Köroğlu ruhu" taşıyan isyancılarıdır(39). *Demircioğlu*'nun doğrudan *Köroğlu*'nun güçleri arasına katıldığına ilişkin elimizde somut belge yok. Fakat katılmış olması uzak bir olasılık da değil. Çünkü Celali isyancıları bir çok dönemde güçlerini birleştirerek birlikte hareket ettikleri sık sık görülen bir durumdur. Örneğin *Kara Yazıcı* isyan ettiğinde güçleri arasına bir çok ünlü, nam sahibi isyancıların da katıldığını görüyoruz. Bunların önemli bir bölümü *bölükbaşı*'dir. *Köroğlu*'nun arkadaşlarına öykülerde *binbaşı* demesi ve hepsinin birer bölük askere kumanda etmesi rastlantı olmasa gerek.

Koca Bey:

Brosset tarafından yayınlanan Tebriz'li *Arakel*'in kitabında Celali isyancıları arasında adı geçmektedir.

Selaniki tarihinde Seferli Bölük halkından olup daha önce Sipahilere Katip-Çavuş iken Mısır muhafazasına atanmış, fakat zeametini(40) beş yük akçaya satarak tekrar kâtipliğe geçen *Koca Bey* isminde bir sipahiden bahsedilmektedir. *Koca Bey*'in tekrar kâtipliğe geçiş tarihi 1598 yılıdır(41). Sipahilerin sık sık isyan ederek Celali isyancıları arasına katıldığı bilinmektedir. Bu açıdan bu *Koca Bey*'in isim benzerliği dikkati çekmektedir.

*Bolu Köroğlu Anıtı
(A.H.Avcı'nın arsivinden)*

Köroğlu kollarından birisinin adı da *Koca Bey* koludur.

Kabre Sığmaz:

Kırşehir kadısı *Abdüselam*'ın yazdığı 1603 tarihli Kırşehir'in durumuna ilişkin bir arzda, konu ile ilgili olarak adını saydığı Celalilerin arasında *Kabre Sığmaz* isimli bir Celalinin adı da geçmektedir(42). Destanda *Köroğlu*'nun koçaklarından birisinin de adı *Kabre Sığmaz*'dir. Ayrıca *Arakel*'in tarihi kitabında da *Yola Sığmaz* isimli bir Celalinin adı geçmektedir. Bu ikisi aynı kişi mi, belirleyemedik.

Tanrı Tanıamaz:

Arakel'in tarihi kitabında adı geçiyor. Yukarıda değindiğimiz Kırşehir kadısının yazdığı arzda da *Kabre Sığmaz*'la birlikte *Tanrı Bilmez* isimli bir Celalinin adı da geçmektedir(43). *Tanrı Tanıamaz* ve *Tanrı Bilmez* aynı kişi olabilir. İsimlerin ve olayların öyküsüne yansırken

değişikliğe uğrayacağı göz önüne alınırsa, bu üzerinde durulabilecek bir olasalıktır.

KARA YAZICI GÜÇLERİ

ARASINA KATILAN İSYANCILAR

Köroğlu'nun isyan ettiği döneme denk düşmesi ve bir çok isim benzerliği bulunması dolayısıyla *Kara Yazıcı* güçleri arasına katılan isyancılardan belirleyebildiklerimizin listesini burada vermeyi gerekli buluyoruz. *Kara Yazıcı* öldükten sonra bu isyancıların çoğu isyanlarını sürdürmüşlerdir. Osmanlıyı oldukça uğraştıran ve herbirisi önemli güçlere sahip olan bu isyancılar şunlardır: *Şahverdi*, *Nik-sar'lı Sürmeli Mahmut*, *Amasya'lı Deli Zülfikâr*, *Canbaz Veli*, *Malatya'lı Karakaş Ahmet*, *Ankara'lı Kalendaroğlu Mehmet*, *Gâvur Murat*, *Yanbastıoğlu*, *Dereli Güzel Hasan*, *Tekeli Mehmet*, *Tokat'lı Ağaçtan Piri*, *Bağdat'lı Uzun Halil*, *Elbistan'lı Saçlı Yusuf*, *Adana'lı Sevindik*, *Sivas'lı Kara Said*, *Kalındudak Mahmud*, *Ilgaz'lı Uzun Veli*, *Köprü'lü Sarı Şaban*, *Kozan'lı Paşaoğlu*, *Topuklu Delioğlan*, *Gâvurdağlı Sine Çak Bey*, *Yularkırdı*, *Deli Hasan Bey* (*Kara Yazıcı*'nin kardeşi), *Meymun*, *Beyzade*, *Gördes'li Ali*, *Konya'lı Mustafa*, *Kiraz Dünder*, *Deli Der- viş*, *Arnavut Hüseyin*, *Arnavut Süleyman*, *Tepesi Tüylü*, *Kumkapı'lı Ahmed*, *Saçlı*, *Deli Aslan*, *Deli Kaplan*, *Kör Hüseyin*, *Kara Mirahur*, *Yularkıstı*, *Büyük Halil*, *Yıldız'lı İbrahim*, *Küçük Halil*, *Yağmur*, *Arabacı Süleyman*, *Hüseyinoğlu İshak*, *Kizir Mustafa*... v.s.

Burada bazı benzerliklere dikkat çekmek istiyorum. *Köroğlu*'nun binbaşılı arasında bir *Mahmut Bezirgân* bulunmaktadır. Ancak buradaki *Mahmut*'ların maceraları destan içerisinde *Mahmut Bezirgân*'a mı mal edildi? Yoksa bu *Mahmut*'lardan birisi destandaki *Mahmut Bezirgân*'ın tarihsel çehresi mi? Bu sorular üzerinde durulmaya değer niteliktedir.

Köroğlu'nu koçaklarından bir de *Tekeli Béyi* var. Bu yukarıda adı geçen *Tekeli Mehmed*'in destana yansıyan çehresi olabilir. *Köroğlu* bir deyişinde *Tekeli Beyi* şöyle anlatmaktadır:

Çağırın gelsin Tekeli'nim beyini

İçimizde yoktur ondan yeğini

(Devamı var)

DİPNOTLAR

1. Belgeler için bakınız:

- *Pertev Naili Boratav: Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*, MEB Yayınları, Ankara 1946, s. 195-196.

Age, Adam Yayınları, İstanbul 1988, s. 178, 2.Baskı.

- *Prof. Dr. Mustafa Akdağ: Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s. 519-520.

- *Prof. Dr. Faruk Sümer: Köroğlu, Kızıroğlu Mustafa ve Demircioğlu ile İlgili Vesikalar*, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı 46, Şubat 1987 İstanbul, s. 9-46.

- *Prof. Pertev Naili Boratav: Köroğlu'nun Tarihi Şahsiyeti*, 3.Türk Tarih Kongresi, TTK Yayınları, Ankara 1948, s. 124-130.

- *Prof. Dr. Faruk Sümer: Köroğlu'nun Tarihi Şahsiyeti Hakkında Vesikalar*, Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri -Konya 1975, Konya Turizm Derneği Yayınları, Güven Matbaası, Ankara 1976, s. 113-117.

1a. Collection d'historiens Armeniens, Arakel de Tauriz, xvii siecle, Livre d'histories, Fransızca Çeviri: M.Brosset, S.Petersburg 1874, 1, s. 310-311, Aktaran *Pertev Naili Boratav*, Folklor ve Edebiyat 2-1982, Adam Yayınları, İstanbul 1983, s. 239.

2. *Evliya Çelebi, Seyahatname*, Cilt 5, s. 7, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1984.

3. *Evliya Çelebi*, age. Cilt 5, s. 196.

4. *Cevdet Paşa, Tezâkir 21-39*, Cilt 3, TTK Yayınları, Ankara 1963, Yayınlayan *Ord.Prof. Cavid Baysun*, s. 116.

5. *Naima Tarihi*, Cilt 1, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1967, s. 317.

- *Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s. 433.

6. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. s. 484.

7. *Ümit Kaftancıoğlu, İki Derleme*, Türk Dili, Nisan 1978, sayı 319, Ankara, s. 356.

8. *Ferruh Arsunar, Köroğlu -Maraş Anlatması*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1963, s. 71.

9. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. s. 475.

10. *Celâleddin Münecimi Yazdı, Tarih-i Abbasi*, British Museum, Or. 3549, Aktaran *F. Sümer*, Adıgeçen makale, Türk Dünyası Araştırmaları, s. 45.

11. *Faruk Sümer* burayı *Köroğlu*'nun yolcuları soyduğu bir yer olarak tahmin etmektedir. Derbentler soygun yeri olmadığı için biz bu düşünceye katılmıyoruz.

12. Derbent teşkilatı için bkz. *Prof. Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, Eren Yayınları, İstanbul 1990.

13. *Evliya Çelebi, Seyahatname*, Cilt 5, s. 33.

14. *Köylerimiz*, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1968,

- s. 380.
15. Köylerimiz, s. 365.
 16. Köylerimiz, s. 365.
 17. Köylerimiz, s. 278.
 18. Meskûn Yerler Kılavuzu, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1946, Cilt 1, s. 305.
 19. Meskûn Yerler Kılavuzu, Cilt 1, s. 204.
 20. Köylerimiz, s. 55.
 21. Köylerimiz, s. 582.
 22. Köylerimiz, s. 469.
 23. Belge için bkz. *Çağatay Uluçay, 17.Yüzyılda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halkevi Yayını, İstanbul 1944, s. 284-285.
 24. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ: Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Bilgi Yayınevi, s. 386, Belge sayfa 511.
 25. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. s. 433; *Naima Tarihi*, Cilt 1, s. 317.
 26. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. s. 517.
 27. *Naima Tarihi*, Cilt 3, s. 1098.
 28. *Prof. Dr. Faruk Sümer: Köroğlu, Kızıroğlu Mustafa ve Demircioğlu ile İlgili Vesikalar*, TDA, sayı 46, s. 36, Belge 10.
 29. *Prof. Dr. Faruk Sümer, Oğuzlar-Türkmenler*, DTCF Yayını, Ankara 1967, s. 184, 1.Baskı.
- Aynı eser, Ana Yayınları, İstanbul 1980, s. 186, 3.Baskı.
 30. *Selânikî Mustafa Efendi, Tarih-i Selânikî*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1989, Cilt 1, s. 224-225, Yayına Hazırlayan: *Prof. Dr. Mehmet İpşirli*.
 31. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. s. 317.
 32. Köroğlu'nun koçaklarından birinin adı *Bey Veli*'dir.
 33. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. s. 317.
 34. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. s. 381.
 35. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. s. 401.
 36. Kızıroğlu'na ilişkin belgeler için bakınız:
- *İbrahim Aslanoğlu, Kızıroğlu Mustafa Bey*, Türk Folkloru, sayı 76, Kasım 1985 İstanbul, s. 3-6.
- *Prof. Dr. Faruk Sümer: Köroğlu, Kızıroğlu Mustafa ve Demircioğlu ile İlgili Vesikalar*, TDA, sayı 46, Şubat 1987 İstanbul, s. 9-46.
 37. Bu hükümler için bakınız:
- *Prof. Dr. Faruk Sümer: Köroğlu, Kızıroğlu Mustafa ve Demircioğlu ile İlgili Vesikalar*, TDA, sayı 46, Şubat 1987, s. 9-46.
 38. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. s. 186.
 39. Bu isyancıların "Köroğlu ruhu" taşıdıkları yönündeki bir belirlemeyi *M. Akdağ* özellikle yapmaktadır. Gerçekten de bu tür isyancıların ortaya çıkışları, yapı ve tavırları incelendiğinde bu benzerlikler hemen göze çarpmaktadır. Bu belirleme için bakınız: *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. s. 299.
 40. *Zeamet*: Yıllık geliri 20.000 ile 100.000 akçe arası olan yerler.
 41. *Tarih-i Selânikî*, Cilt 2, s. 727.
 42. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. s.520.
 43. *Prof. Dr. Mustafa Akdağ*, age. Aynı yer.

KÜRT ULUSAL BİRLİĞİ

SORUNLARI

S. FERMAN

Kürt halkı, ulusal kurtuluş mücadelesi sürecini birçok sıkıntıyla birlikte yaşıyor. Ulusal bağımlılık, toplumsal yapının geri ve çarpık özellikleri, parçalanmışlık gibi etkenler ulusal bağımsızlık mücadelesinin önüne büyük handikaplar çıkararak derin sıkıntılar yaratıyor. Son yıllarda dünya konjunktüründe meydana gelen altüst oluşlar da Kürt sorununu istenen ölçüde uluslararası platformlara çekmeye yetmedi. Ancak bu Kürdistan'a duyulan ilginin azaldığı anlamına gelmez. Tersine, eskisinin kapitalist ve sosyalist bloklaşmasının yerini, alttan alta büyüyen bir emperyalistler arası mücadele almış gözüküyor. Dolayısıyla bölgeye ve bölgede büyük bir potansiyel oluşturan mazlum Kürt halkına yönelik çeşitli hesapların, çok yönlü planların olmaması düşünülemez günümüzde. Bu yüzden yakın bir zamanda Kürt sorununa daha militanca destek veren eğilimlerin gelişmesi kaçınılmaz görünüyor. Körfez Savaşı sonucu Irak Kürdistanı'nda Birleşmiş Milletler güvencesi altında ilan edilen Kürt Federe Devleti, daha şimdiden bölgede ciddi saldırılara hedef olacak bir hale geldi. Sömürgeci bölge güçlerinin, Kürt Federe Devleti'ni tanımama yönündeki ısrarlı tutumları bir yana onu bir an önce yıkmak için saldırgan bir politika izlemeleri, onu içten yıpratmak amacıyla gösterdikleri çabalar bu büyük korkunun yansımalarıdır.

Sömürgeci devletlerin, Kürt ulusal mücadelesini zayıflatmak, bölüp parçalamak için kullandıkları araç ve yöntemler de çeşitlenip, dalbudak salmaya başladı.

Kürt ulusal birliğini dumura uğratma çabalarından biri

de, din ve mezhep kışkırtıcılığı ve **ümmetçiliği** ulusal taleplerin karşısına çıkarmak biçiminde cereyan etmektedir. Bu yazımızda, Kürt ulusal birliğinin gelişip güçlenmesini engellemeye yönelik çabalardan birkaçına işaret etmekle yetineceğiz.

PARÇA EGOİZMİNİN AŞILMASI

Kürdistan'ın dört parçaya bölünmüş olmasının olumsuz ve acı sonuçları, ülkenin her kesimindeki mücadleyi derinden etkilemeye devam ediyor. Bu fiili durumun olumsuz etkilerinden biri de, tüm Kürdistan'da ortak ve güçlü bir Kürt idealinin oluşmasını zayıflatması, diğer bazı etkenlerle birlikte parça egoizminin güçlenmesine yarayan koşulları hazırlamasıdır. Parça egoizmi büyük ölçüde çaresizlik yüzünden de olsa, sonu pek içaçıcı olmayan bir ilişkiler ağının oluşmasına ve bu ilişkilere bağlı kalmakla sonuçlanıyor. Kuşkusuz bu, silahlı mücadelenin beraberrinde getirdiği sıkıntıları da taşımakta.

Kürt siyasi örgütleri, durumun taşıdığı önem ve ağırlığın bir yere kadar farkındalar. Sadece Türkiye Kürdistanı'nda özellikle genç ve dinamik unsurlar, hemen her koşulda, dünyadaki ulusal kurtuluş hareketlerinin de etkisiyle, bağımsızlık şiarını önplana taşımaya çalıştılar.

Uzun yıllardır Irak Kürdistanı ve daha sonra İran Kürdistanı'nda verilen silahlı mücadelenin, otonomi talepleri doğrultusunda oluşunun konjunktürel nedenleri gözardı edilemez. Kürt örgütleri olumsuz konjunktürün etkileri yüzünden, ülkeyi aralarında bölüşen güçlü devletlerin yanısıra bölgenin diğer güçlerini rahatsız etmemeye de aza-

mi özen göstermekte, mevcut sınırları değiştirmek istemedikleri yönünde güvenceler vermektedirler. Bu sınırlı hak taleplerine rağmen Kürt örgütlerine yönelik tepki ve baskılar henüz azalmış değil. Özellikle sözkonusu hak taleplerinin silahlı bir şekilde bürünmesi, sorunun stratejik çözümüne karşı bir takım zorlukların ortaya çıkmasına neden oluyor. Otonomi istemi ve bu hedefe ulaşmak için başvuru silahlı mücadele Kürtler'i, yeni müttefikler bulmaya, oradan destek almaya zorladı. Ve o ülkenin bir iç sorunu olmaktan fiilen çıkarak, bölge güçlerinin

birbirleri arasındaki sorunlarda taviz koparma, hasımlarını güçsüz düşürmek için bir stabilize etme unsuru olarak kullanılması sonucunu getirdi. Bu fiili durum, silahlı savaş, otonomi talebi ve dış güçlerce desteklenme gibi birbirini dışlayan, istikrarsız bir şekillenmeye neden oldu. Yaşanılan en büyük sıkıntı silahlı savaş yöntemiyle otonomi talebini birleştirebilmekte yatıyor. Birbirine yöneltilen silahlar giderek birlikte yaşamın koşullarını da zayıflatıyor. Özellikle de demokrasi geleneğinin olmadığı diktatoryal Ortadoğu ülkelerinde, kitleler mazlum Kürt halkına karşı da daha kolay kışkırtulabilmektedir. Bu reaksiyoner, ırkçı kışkırtmalar Kürt halkı arasında da kaçınılmaz olarak karşı tepkilere neden olmaktadır. Yani halkları birbirleriyle savaşmaya zorlayan güçler, öte yandan birlik-teliğin zeminini de ortadan kaldırıyorlar.

Şoven yönetimler, demokrasi ve insan haklarını tanımıyor, baskı ve şiddet eylemlerini sürdürmeye devam ediyorlar. Kürt halkına karşı çağdaş hukuk kurallarını işletmeleri gerekirken, özel uygulamalara başvurmayı yeğliyorlar. Peki bu durumda hangi yöntemlere başvurulmalı? Nasıl bir yol izlenmeli, hep hak dilenip durmalı mıyız? Açıktır ki Kürt halkı köleliği, boyuneğişi değil, başkaldırını seçmek zorunda.

Kuşkusuz başkaldırı bir hedefe yöneliktir ve o hedefe ulaşmayı amaçlar. Yani başkaldırı belirli bir hedefe varmak ve onu elde tutmak için yapılır. İşe girişirken her şeyden önce tüm bu ve benzeri soruların muhasebesi yapılmak zorundadır. Ülkemizin konumu, dünya ve bölgenin durumu ve halkımızın içinde bulunduğu somut koşullar iyice irdelenmeden stratejiler çizmek büyük ve üstesinden zor gelinir güçlükler yaratır.

Kürt halkı sayısız isyanlar gerçekleştirdi, silah elde savaştı. Ancak bunların hiç biri kalıcı sonuç vermedi. Ta ki *Mustafa Barzani* yönetiminde somut kazanımlar elde edinceye kadar (Mahabad Kürt Cumhuriyeti özel bir durum arzettiği için üzerinde durmuyorum). Fakat Irak yönetimi, otonomi koşullarını bir bir çiğneyerek onu gerçek anlamından uzaklaştırmaya çalıştı. Irak'ın Şah'la anlaşması sonucunda ise *Barzani* yenilgiyi seçti. O günden beri Kürtler'in en çok tartıştığı sorunlardan biri de Irak Kürdistanı'nda yaşanan sözkonusu yenilgiydi. Otonomiye dayatan Kürt ulusal savaşı nasıl oldu da, Şah'la Irak'ın anlaşmaları sonucu yenilgiyi kabullenip sahneden kolayca çekildi? Direnişi sürdürmek mümkündü. Bunu savunanlar oldu ve nitelikli silahlı direniş küçülerek de olsa varlığını koruyup sürdürdü. Burada, *Barzani*'nin yenilgiyi kabul etmesine yolaçan neden ve etkenlerin irdelenmesi ciddi bir önem taşıyor. Çünkü sözkonusu olumsuz koşullar henüz tümüyle ortadan kalkmış değil ve geçmişin benzeri gelişmeler sözkonusu olabilir.

Mustafa Barzani yönetimindeki silahlı savaş, İran-Irak arasındaki anlaşmazlıklara, Sovyet-ABD çelişmesine dayanarak yol aldı ve otonomi istemini dayatacak bir etkinlik kazandı. Kürt direnişini kendi çıkarları gereği destekleyen ABD ve Şah yönetimleri, direnişin ekonomik ve askeri cangamalarını ellerine almayı da ihmal etmediler. Gerçekte Şah bir Kürt devletinin kurulmasından son derece rahatsızlık duymaktaydı. Kürt direnişini, Irak'ı zayıflatmak ve ondan gerekli tavizleri koparmak için destekledi. ABD ise, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da ve buna bağlı olarak Irak'da belirli mevziler elde etmesini önlemek amacıyla Kürtler'den yararlanmayı hedefliyordu. Yani Kürtler bir "koç başı" olarak kullanılmaktaydı. İran çok bilinçli ve sistematik bir şekilde Kürt direnişinin cangamalarını eline almıştı. Gelişip şiddetlenen silahlı savaşın, yükü de o oranda ağırlaşmıştı. Bu yüzden, Şah'ın desteğini çekmesi küçük bir tahribat değil, hepten çöken bir devin yıkılışı gibi son derece debdebeli oldu. Çünkü direniş kendisine bir bağımlılık mekanizması oluşturmuştu ve bu bağımlılığın etkisi altında yolalıyordu. Bu bağımlılık ortadan kalkınca yükü omuzlayacak bir karşı mekanizma ve mücadeleyi sekteye uğratmadan sürdürecektir bir yapılanma yoktu. Çöküntü kaçınılmazdı. Kısacası Kürt ulusal kurtuluş savaşı güvenli bir biçimde kendi öz kaynaklarına dayanıyor, kendi ayakları üzerinde duramıyordu.

Direnişi durdurması nedeniyle *Mustafa Barzani*'ye yöneltilen ağır suçlama ve eleştiriler, subjektif yurtsever

tepkiler olmaktan öteye gidemiyordu. *Mustafa Barzani*, ABD ve "Bütün İrani halkların Şehinşahı'na" güvenmiş, o güvenceye dayanarak büyüyüp güçlenmişti. Bu desteğe dayanmadan Irak'a otonomi koşulunu dayatıp kabul ettirmek olanaklı değildi. *Barzani* hiç olmazsa bunun bilincinde olduğu için Kürt kitlelerini telef olmaktan kurtarmak amacıyla yenilgiyi sineye çekmişti.

Silahlı direniş hareketlerinin Kürt halk kitleleri üzerinde yığınla olumlu ve olumsuz etkiler bıraktığı bir gerçektir. Silahlı direnişler her şeyden önce Kürtlük bilincini belli ölçülerde yükseltmeye yardımcı oldu. Kürt sorununun uluslararası alanda tanınmasına katkıda bulundu. Bununla birlikte bir o kadar da tahribata neden oldu. Parça egoizmini besledi, Kürdistan'ın ve bölgenin genel realitesine ayak uyduramadı. Bir diğer düşman güce dayanan direnişler sonuçta yenilgiye sürüklenmekten kurtulamadı.

Silahlı savaşlar kaçınılmaz olarak sonuçta belirli bir yıkımı da birlikte getirir. Çünkü savaş toplumu her bakımdan tahrip eden, hedefine varamayınca geriye götüren koşulları hızla oluştururlar. Silaha sarılmak tüm bu felaketlere hazır olmayı gerektirir. Onu niçin, nerede ve nasıl kullandığını bileceksin ki, o felakete *değsin!*

Bugün İran ve Türkiye parçalarında silahlı mücadele var Irak'da ise birazdan üzerinde duracağımız bir başka fiili durum yaşanmakta. Türkiye'de olanı, daha sonraki yıllara rastlamış olmasına rağmen, bölge ve dünya kamuoyunu en fazla etkileyen bir özelliğe sahip. Fakat bununla birlikte TC'nin olayı bilerek ve kasıtlı olarak abarttığı da bir gerçek.

Kürt sorunu Türkiye gündeminin baş sırasında geliyor. Bu sadece silahlı savaş yüzünden değil, potansiyel Kürt sorununun kaçınılmaz bir kabarışının sonucudur. Kürt halkının silahlı direnişi kırılmış bile olsa, kendine yeni bir kanal arayıp bulacak kadar gelişkin bir düzeydedir bugün. Çözüm nasıl olacaktır? Bunu en başta Kürt ulusal hareketinin gücü, bölge ve uluslararası koşullar belirleyecektir.

Türk Devleti, "bölücülük" tehlikesini abartmakla birlikte, en çok da Irak Kürdistanı'ndaki gelişmelerden rahatsızlık duyuyor. Bunun en önemli nedeni, sorunun sadece Irak'ın bir iç sorunu olmaktan fiilen çıkıp uluslararası bir nitelik kazanmış olmasıdır. Türkiye'deki şoven ve militarist güçlerin tüm çabaları sorunu yeniden Irak'ın iç sorunu haline getirip orada boğmaya yöneliktir. Çünkü bu haliyle ne bozmak isteyen rahatça bozabiliyor, ne sorunun belirli bir sonuca bağlanmasını isteyen güçler diğer bazı

hesaplarını bir kenara bırakarak çözümün gereklerini omuzlamaya yanaşabiliyorlar. Ne yapılmak istendiği ve ne olacağı henüz yeterince belli değil. 5 Ekim 1992'de Kürdistan Parlamentosu, henüz nasıl bir şekil alacağı belli olmayan Irak'da **Federe Kürt Devleti** ilan etti. Bununla birlikte yakında bu konuda çıkacak olan değişik sesler ve uluslararası tepkiler, ilerisi bakımından ışık tutucu mahiyette olacaktır.

Tüm bu gelişmeler, geçmişe bakmanın ve tarihimizden ders almanın önemini bir kez daha öne çıkarıyor. Kanımca Irak Kürtleri'nin Türkiye trafiği sağlam bir politikaya oturmalı. İyi ilişkileri korumak ya da iyi ilişkiler kurmak, Türkiye Kürtleri'nin aleyhine sonuçlar verici ve onları rencide edici bir şekle bürünmemeli. Türk devletine uluorta övgü dizme yerine daha rasyonel, sabırlı ve oturaklı bir politika izlenmelidir. Bugünkü haliyle Irak Kürtleri'nin Kürdistan'ın Türkiye ve diğer parçalarına yönelik politikalarını, ulaştıkları konumun ve içinde buldukları koşulların gerektirdiği duyarlıklara dayandırıp başarıyla sürdürdüklerini söylemek güç.

ÜMMETÇİLİK YERİNE

ULUSAL-ÇOĞULCU HARMONI

Kürdistan toplumu çağdaşlarından çok daha geri olması bir konumda olması yüzünden ulusal taleplerini yüksek bir düzeye çıkartmada büyük zorluklarla karşılaşiyor. Gelişmiş ileri toplumlar, bilim ve teknolojinin hayatın tüm alanlarına hükmeder hale gelmesi sonucu, bir çok konuda kendiliğinden çözümler getirme, özellikle inanç gibi önemli bir alanda geniş bir hoşgörü ortamı yaratmayı başarmışlar. Bununla birlikte gelişmiş toplumlarda kitlelerin, kitle-iletişim araçlarını ellerinde tutan yaygın tekelleri tarafından manipüle edilerek, sözkonusu hoşgörü ve laik anlayışın büyük ölçüde tahrip edildiği de bir gerçek. Fakat bizim gibi hem yaşam hem kültür düzeyinin geri olduğu ülkeler de farklı inanç kümeleri arasında karşılıklı saygı ve kabul lenmeye dayanan demokratça tutumları çabucak bozma, kışkırtma ve provokasyonlarla halkı birbirine düşürme oyunları çok daha kolay gerçekleşiyor. Kürt halkı kendi ulusal devletini kurmadığı, her yanıla tam bir baskı altında tutulduğu için, toplumsal zaaf ve gerilikler daha bir kolaylıkla ulusal mücadelenin önüne çıkarılabilmektedir. Ulusal-demokratik mücadele boyutlandıkça, onu içten tahrip etmek için daha büyük ve daha kapsamlı provokasyon-

ların bazı güçlerce tezgâhlanabileceğini şimdiden görmek ve şimdiden çeşitli bu yönde çeşitli önlemler almak zorunludur. Ulusal devletin olmayışı sonucu Kürt halkının iç düzeni sağlamada ve değişik inançlar arasında gerekli hoşgörü koruyup geliştirmede zayıf kalacağı anlaşılır bir olgudur. Ne var ki Kürt halkı da sözkonusu tahrik ve tahribatlara karşı sessiz kalmamalı, kendi güçlerini mutlaka seferber etmelidir. Bu yük hiç kuşkusuz en başta ulusal güçlerin ve aydınlarımızın omuzlarındadır. Her şeyden önce kitleleri dinsel hoşgörü alanında geliştirmek, gerek ulusal kurtuluş aşamasında gerekse onu izleyen evrelerde son derece büyük bir önem taşır.

Kürt halkı yüzyıllardır ağırlıklı olarak Sünnilik ve Alevilik biçiminde iki mezhep arasında bölünmüş durumda. Bu mezhep farklılığı aynı zamanda bir kültür ve yaşam farklılığı da yaratmış. Başka bir deyişle, değişik kültür ve yaşam biçimlerinin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Hıristiyan kitlelerin ve Yezidi Kürtler'in Kürdistan'daki sayısal büyüklükleri ne olursa olsun, sorunun demokratik çözümünde mutlaka gözönünde bulundurulmaları gerek. Bununla birlikte sorunun ağırlıklı Sünni-Alevi ayrımı noktasında yoğunlaştığı söylenebilir. Daha doğrusu Kürt toplumu başlıca bu iki mezhep arasında bölünmüştür. Bir bakıma Maraş katliamı gözlerimizi yeniden açtı ve sorunun ciddiyetini sergiledi. Ne yazık ki o olaydan çıkarılan dersler ve konunun önemi kısa zamanda unutulmuşa benziyor. Oysa Türkiye'de resmi ve gayri resmi çevrelerin alttan alta bir takım tezgâhlar hazırladıkları açıkça görülüyor. Sünni ve Alevi inançlı Kürt kitlelerini birbirinden uzaklaştırmak ve karşışarıya getirmek için ciddi çabalar var. Kürt ulusal bilincinin yükseltilmesi çabalarının yanısıra sözkonusu sorunlar da ciddiyetle gözönüne alınarak hareket edilmelidir.

1980 öncesinde, Kürdistan'da, solun dinsel inançların üstünde yaratmak istediği düşünce sistematigi, yeterince etki bırakmadığı gibi, olan etkisini de şimdilerde yitirmişe benziyor. Onun yerini bir yandan ulusal uyanış, diğer yandan da dini tema ve hedefli örgütsel faaliyetlerin boyutlanması alıyor. Bunun her iki mezhep grubu içerisinde de yankı bulduğu bir gerçek. Kürdistan'ı Kuzey'den Güney'e boydan boya geniş bir S şeridi şeklinde Türkiye'den ayıran Kürt-Alevi topluluğunun ayrıca ulusal kurtuluş hareketi üzerinde yapacağı etkinin önemini kavramak lazım. **Dr. Cemşit Bender, Kürt Uygarlığında Aleviler** adlı kitabında, devletin büyük paralar dökerek **Hacı Bektaş Veli'**e ve Aleviliğe yapay kadrolar oluşturarak sahip

çıkma çabalarının altındaki kasıta dikkat çekmektedir (Age. s.403-404). Ayrıca **Bender**, devletin Aleviliği Hanefilik içinde Türkleştirmek istediği üzerinde de durmaktadır. Kitabın başlıca özelliği, bir Kürt olarak yazarın Aleviliği eski Kürt geleneklerine ve Yezidiliğe bağlaması, o geleneğin eşitli biçimlerde sürdürücüsü olarak açıklamaya çalışmasıdır. Bu tür çabaların Kürt ulusal bilincinin yükseltilmesi ve uluslaşmanın gelişmesine katkıda bulunması bakımından da etkili olacağı kanısındayız. Alevi toplumun kendi öz kadrolarına dayanarak Alevilik inancına özgürlük talep eden **Bender**, Aleviliğin kendi özüne yabancılaştırılması ve Kürt toplumunun tarihsel ve kültürel özellikleriyle bütünleştirilmesi yönündeki çabaları olumlu karşılamaktadır. Kürt ulusunun değişik öğeleri olarak laik bir düzende, inanç özgürlüğünün uyumlu ve zenginleştirici bir şekilde birlikte yürütülmesi toleransını anlatmaya çalışılmıyız.

Kürdistan'da dini karakterli bazı hareketlenmelerin de boyverdiği herkesçe biliniyor. Bunların birçok bakımdan aynı olmadıkları, nispeten farklı bir görünüm sergiledikleri de bir gerçek. Bu nedenle tümünü aynı kefeye koyarak değerlendirmek yanlış olur. Bu akım içinde esas olarak, **ümmetçiliği** ulusun önüne çıkaran eğilimin yaratacağı olumsuz etkilere dikkat çekmek istiyoruz.

Ümmetçi akımlar arasında faaliyet gösteren ve Kürt sorununa bugün ümmetçi bir çözüm öneren **Ömer Vehbi Hatipoğlu'nun** ümmetçi yaklaşımının içerdiği sakıncalar üzerinde durmak istiyoruz. **Bir Başka Açıdan Kürt Sorunu** adlı kitabında, ana temasıyla Kürt halkı üzerindeki baskıların ve Kürt milliyetçiliğini bir reaksiyon olarak doğurduğunu önesüren **Hatipoğlu**, laiklikle özdeşleştirdiği Kemalizme karşı eskinin daha "adil" Osmanlı yönetimini çıkarmakta, onun milliyetçi olmayan ümmetçi yanını abartarak övmektedir. Yazar, "*u.Abdülhamid'in İslam birliği siyaseti doğrultusunda, Kürt aşiretlerine ve beylerine özel önem verilmiş, bazıları vezirlik, paşalık rütbesine yükseltilmiştir*" deyip, bu dönemde bazı tarihçilerin "haklı" yakınmalarına katılarak "*söz konusu Kürtler, tıpkı çağdaşı olan Türkler gibi Avrupa'ya gönderilmiş, mason localarının ağlarına düşmüş ve geçtikleri eğitim sayesinde, tıpkı Jön Türkler gibi ulusçu akımların etkisine*" girmelerinden yakınmaktadır (Age. s. 47).

Oysa Kürt milliyetçiliği, Türk milliyetçiliğine tepki olarak doğmuş değil. Milliyetçilik modern bir olgu olarak -baskıya karşı olmasa bile- bir ortak kimlik arayışıdır. Kürt milliyetçiliğinin Türk milliyetçiliğine karşı tepkici

ve duygusal bir nitelik kazandığı muhakkaktır. Ama onun ana kaynağı ekonomik ve toplumsal gelişmedir. Kürt milliyetçiliği bundan yüzyıl önce çok zayıf idiye, bugün de yeterli bir düzeye kavuşmamışsa, bunda Kürdistan'ın geri toplumsal yapısının payı esastır. Kürt kimliği üzerindeki baskılarsa, onu önemli oranda etkilese bile ikinci dereceden bir etken durumundadır. Kürt kimliğinin gelişmesi ve çağdaş anlamda bir ilerlemenin sağlanmasında Batı'nın olumlu etkisi gözardı edilemez. Yoksul ülkeleri sömürgeleştiren Batı dünyası, yine bu halkları bilim ve teknolojiyle de yüzyüze getirdi. **Hatipoğlu'nun** bütün gücüyle veryansın ettiği Batı'ya karşı çıkıp, İslam ümmetçiliğini alternatif olarak göstermekle Kürt halkının kurtuluşu gerçekleştirilemez. Bu, Batı'nın adaletsiz düzeni karşısında eşitliğe dayalı bir toplumsal yapılanmayı sağlamadığı gibi **eşitlik arayışının koşullarını da ortadan kaldırır**. Sözgelimi **Hatipoğlu'nun** "İslami Çözüm" önerileri arasında, devletin elsanatları kurslarını hanımların ve genç kızların "evlerinde" yapmaları için imkân yaratulmasını istemektedir. Toplumun yarısından fazlasını oluşturan kadın nüfusu evlere tıkama politikasının ne çağdaşlıkla herhangi bir ilgisi ne de Kürt toplumunun gelişmesine herhangi bir yararı var.

Burada üzerinde durmak istediğim konu, şu ya da bu inanca bağlı insanlara, daha doğrusu inananlara karşı çıkmak değil kesinlikle. Onun yerine din ve inanç özgürlüğünü ulusal birlik çerçevesinin çağdaş sınırları içerisine almaktır. Yalnız aynı din ve mezhebe bağlı olanlar kardeş değil, dini ve mezhebi ne olursa olsun tüm insanların kardeşlerdir. Oysa **Hatipoğlu'nun** Milli Selametçi zihniyeti, ulusal temeldeki bütünlüğümüzden rahatsızlık duymakta, bunu İslami hareketin bir handikapı olarak görmektedir. Ve "**Kürt halkının sorunlarını çözeceğiz diye Kürt kimliğini ön plana çıkarmak ve bunu vurgulamak yerine, müslüman kimliğimizi ön planda tutarak, bunu vurgulayarak, ondan ödün vermeyerek ve onun gereği olan Kürt sorununu çözmeye talip olmak gerekir**" demektedir (Age. s. 165).

Hatipoğlu'nun Türk orijinli bu İslami çözüme göre, Kürtler'e bağımsızlık olmaz, federasyon olmaz, hatta otonomi de Kürt milliyetçiliğini geliştireceği için olmaz.

Herşeyden önce ümmetçilik çağdaş değildir. Ortak çıkarlar ve karşılıklı saygı temelinde biraraya gelebilen insanlar, kitleler, uluslar ve devletler arsına yüzyıllar öncesinin dinsel inanç birliğini koymak istemektedir.

Günümüzde sözkonusu ümmetçi akımların bu politikalarını daha militanca sürdürdükleri gözlemleniyor. Bu militanlaşmada, emperyalist dünyanın soysuz sömürü düzenine duyulan tepkinin de etkili olduğunu görmek gerek. Ne ki bu soysuzluk ve sömürü düzenine tepki göstermek için yenden Ortaçağ'a, hatta daha da gerilere dönmek çözüm olmadığı gibi, gerçekçi de değildir. Böylesine militan bir İslami düzen yerleşürerek Kürt yurtseverlerine, özgürlük isteyen tüm Kürt halkına "şeytan" diyerek saldıran, Kürt halkı toptan imha edilirken kılı kıpırdamayan, KDP önderlerini Avrupa'da katleden İran İslam Cumhuriyeti'nin durumu ortadadır. İslami hareketin ideolojik ve mali bakımdan önemli bir kaynağını oluşturan Suudi Arabistan'da şeyhler krallar gibi yaşarken, halkın durumu, Ortadoğu halk kitlelerinin içine sürüklendiği sefillik gizlenmeyecek kadar açıktır. Şeriat kanunlarını uygulayan bu ülkenin kaymak takımı, şeyhler keyf ve sefahat için Batı sermayesiyle omuz omuzadır.

Aslında **ümmetçilik** şiarı altında Kürt sorunu çözmeye kalkışmak, sorunu çözümsüzlüğe sürüklemekten başka bir sonuç vermez. Esas çözüm ise, inanç özgürlüğünü ayırmsız ve kararlı bir şekilde savunmak, onu teminat altına almak, dini inançların birçok yerde kültürel yapılanmaya ciddi etkide bulunduğu gerçeğini kabul etmek, her bakımdan demokratik ve laik bir toplumsal düzeni benimsemekle mümkündür. İnanç özgürlüğü, dil ve kültür özgürlüğünün bir harmoni içerisinde yaşaması, yaşama serbestisine kavuşturulması esas olmalıdır. Bu da bir ülkenin, din ve devlet işlerini birbirinden ayırması, laikliği seçmesiyle mümkündür.

Dini ideallere dayalı yapılanmalar arasında şu ayırımın yapılması gerekir: Kürt ulusal hareketine katılan İslami hareketlerin mücadeleleriyle, Kürt sorununu ulusal bir sorun olmaktan çıkarıp **üniter devlet** anlayışı içinde ümmetleştirmek isteyen dinsel kılıklı politikaları aynı kefeye koymamalı. Biri mazlum halkın yanında yer alırken, diğeri mücadeleyi rayından çıkarmaya çalışmakta...

Dergimizin Haziran 2. ve 3. sayılarında yayımlanan Kürdistanlı Yahudiler başlıklı seri yazının Kaynaklar ve Notlar bölümünde bazı numaralama hataları olmuştur. Aşağıdaki gibi düzeltilir, yazarından ve okuyucularımızdan özür dileriz:

1. 18 nolu kaynaktan sonra 19 yerine 28 yazılmış ve bunun sonucu 34'e kadar birer atılarak dizilmiştir.
2. Normal dizimde 33 olan kaynaktan, Holly Bible "2 Chronicles, 36: 22-23" şeklinde olması gereken notta 36 yerine 35 yazılmış.
3. 35 yazılmayıp, 34'den 36'ya atılmış.
4. En sondaki 45 nolu kaynak 44 olmak durumunda.
5. 45 nolu not atılmış: 45. Yona Sabar, age, s. xvı şeklinde olmak durumunda.
6. İkinci bölüm 46'dan başlaması gerekirken 65'le başlamış.

KÜRDİSTANLI YAHUDİLERİN EDEBİYAT ÜRÜNLERİNDEN ÖRNEKLER

Derleyen ve Türkçe'ye Çeviren:
Dr. A. MEDYALI

Kürdistanlı Yahudilerle ait halk hikâyeleri, masallar, şiirler, şarkılar, atasözleri ve diğer sözlü veya yazılı halk edebiyatı ürünlerinden bazı örnekler sunarak, bu topluluğun yarattığı ve yansıttığı edebiyat değerleri hakkında -yetersiz de olsa- bir fikir vermeye çalışmak yararlı olacaktır. Burada seçilip sunulan örneklerin tümü Yona Sabar'ın daha önce değinilmiş olan Kürdistanlı Yahudilerin Halk Edebiyatı (The Folk Literature of the Kurdistan Jews) adlı antolojik çalışmasında yer alan İngilizce metinlerin çevirileridir. Yona Sabar'ın kitabında, her bir edebiyat ürününün kaynak kişisi, ait olduğu bölge, orijinal dili, çeşitli versiyonları arasındaki farklar vb. ayrıntılı bilgilerle de ilgili bölümlerde karşılaşılar. Biz sadece İngilizce metinleri Türkçe'ye çevirmekle ve kimi önemli dipnotlarını aktarmakla yetindik.

KÜRDİSTANLI MESİH DAVID ALROY(1)

Genel Bilgiler:

David Alroy tarafından İran hükümdarına karşı örgütlenen isyandan, Alroy'un mesih hareketinden ve trajik ölümünden, bu olaylardan yaklaşık on yıl kadar sonra 1160'da

Kürdistan'ı gezen *Tudelalı Benjamin* (Bkz. s. 9 ve 31-32) ilk kez söz etmiştir. *Tudelalı Benjamin*'in çeşitli süsleyici ilaveler içeren anlatısı, daha sonraki Yahudi tarihçiler tarafından da tekrarlanmış, hatta *Benjamin Disraeli* tarafından yazılan tarihi bir romana konu olmuştur. *Alroy*'un ayaklanmasından önce, on ikinci yüzyılda Irak (Güney Kürdistan'da) üç mesih hareketi meydana gelmiştir. Bunlardan biri Bağdat Yahudilerine *Fışh Bayramı*'nın birinci gününde onları mucizevi bir şekilde İsrail ülkesine uçurarak götüreceğini vaadeden *Ibn Dugi* önderliğinde 1120 yılında ortaya çıkmıştır. Bu mesih hareketleri, Kürdistan ve çevresindeki Yahudi topluluğunun oldukça kalabalık olduğunu göstermektedir. *Tudelalı Benjamin* "yüzden fazla Yahudi topluluğundan" bahseder ve *Alroy*'un memleketi olan Kürt şehri Amediye'deki Yahudilerin sayısını yirmibeş bin olarak tahmin eder(2). Bu mesih hareketlerine ait belirli belirsiz kayıtlar, Yahudilerin Kürdistan'daki varlıkları hakkındaki ilk belgeleri sunarlar. Bu eski kayıtların yanısıra varlıklarını sürdüren kimi anlatılar da İran, Güney Mezopotamya ve Kürdistan Yahudileri arasında güçlü bağlar bulunduğunu göstermektedir.

Haham Avidani'nin kitabında yeralan *Alroy*'un mesih hareketinin hikayesi, diğer Yahudi kaynaklarındaki anlatımlardan biraz daha farklıdır. Başlıca farklılık, *Avidani*'nin *Ibn Dugi*'nin hikayesiyle *Alroy*'unkini birleştirip birbirine karıştırmasıdır. *Alroy*'un hikayesinin Kürdistanlı yahudiler rasında yaşayan bir anlatı olarak korunmamış olduğu(3) ve Kürdistanlı Yahudilerin O'nun hakkında tüm bildiklerinin Kürdistan dışında yazılmış Yahudi kaynaklarından edinildiği anlaşılmaktadır. Yine de *Alroy* tarafından sekiz yüzyıl önce tutuşturulan mesihsel arzular, hemen tümünün kitlesel olarak İsrail'e göç etmiş oldukları günümüze değin Kürdistanlı Yahudiler arasında sürmüştür. Hayfa yakınlarında yeralan İsrail Ülkesi'ndeki ilk kırsal yerleşim yerlerinden biri bu mesih liderin anısına *MO-SHAV ALROY*, yani *Alroy Yerleşim Bölgesi* olarak adlandırılmıştır.

(Anlatı)

- 1 -

Bir zamanlar Ninova'dan yayan olarak beş günden fazla uzaklıkta bulunan ve benim de memleketim olan Amediya şehrinde *David Alroy* adında bir adam vardı. Ben, aciz *Alwan Avidani*... bu hikayeyi öğretmenlerimden ve atalarım-

dan dinledim. *David Alroy* Amediya şehrinde *Başhaham Hasdai* ve yine şehrin önemli adamlarından biri olan akademi başkanı ile birlikte *Babil Talmudu* çalıştığı Bağdat'a indi(4). Ve dinsel olmayan bilimlerin tümünü, Kutsal Ad'ın telafuzunu, Mısırlı ve Kaldeli müneccimlerin tüm kitaplarını, ayrıca astrolojiyi öğrendi. Böylece ilimlerin her türlüünde ileri derecede bilgili hale geldi ve hiç bir giz onun için çok zor değildi. *Alroy* mucize yaratan biri olarak tüm ülkede ünlendi ve bu nedenle oldukça zengin, saygın ve başarılı binlerce kişiden oluşan büyük bir topluluğun bulunduğu Sambaytan Nehri bölgesine değin, Heftun Dağları'nda yaşayan tüm Yahudiler onu izlediler. Med ülkesinin başlangıcı olan Golan yöresi ile Kürdistan'daki Kardü (Ararat, Ağrı) Dağları'na kadar uzanan elli günlük(5) bir yürüyüş mesafesine sahibolan bu bölgede yüzden fazla Yahudi topluluğu bulunuyordu. Bunalar *Kral Siyrus* (Cyrus)'tan sonra uzun yıllar boyunca İran hükümdarının yönetimi altında kalmışlar, on beş ve daha yukarı yaştaki her kişi için bir altın kelle vergisi ödemişlerdi. Ve şimdi bu bölgedeki tüm Yahudiler, sadece *Targum* dilini (Yeni Aramice) konuşurlarken, *David al-Davidi* olarak da bilinen bu *David Alroy* yetmiş dil konuşuyordu(6).

- 2 -

Alroy cesaret buldu ve İran hükümdarının bizzat kendisine karşı ayaklanmak istedi. Fakat, Yahudilerin ortaya çıkarak tüm Yahudi-olmayanlar ile savaşmalarına neden oldu. Onlara kehanetler ve mucizeler gösterdi. Ama onlar, *Alroy*'un büyük gücünün Tanrı'dan mı geldiğini yoksa aldatmacalar ve sihire mi bağlı olduğunu ayırt edemediler. *Tudelalı Haham Jonah*'ın oğlu *Haham Benjamin*'in Seyahatname'sinde de belirtildiği gibi, o sıralarda sadece Amediya'da yirmi beş bin aile vardı(7). (Bu hadise Musa'dan sonra 4920 yılında (MS 1160) meydana geldi)(8). Bu sayıya şehrin yüksek surlarının ötesindeki komşu bölgelerde yaşayanlar da dahildi. İran hükümdarının bu güçlü adamdan haberi olunca, canı çok sıkıldı. Yine de kendi kendine "Eğer gerçekten o Tanrı tarafından gönderilen Mesih ise, Tanrı'nın dileğine uygun olarak onu kabul eder ve inanırız" diye düşünerek *Alroy*'un gücünü görmek amacıyla yanına gelmesi için onu davet eder. Bunun üzerine *David Alroy* hükümdarın yanına gelir ve karşısında korkusuzca dikilir. Hükümdar ona sordu "Senin Mesih olduğun doğru mu?" *Alroy* cevap verdi, "Evet, Mesih benim! Tanrı tüm sürgün bölgelerindeki İsrail halkını esaretten kurtarmak üzere beni gönderdi." Bunun üzerine hükümdar şöyle dedi:

"Bunun doğru olup olmadığını anlamak için seni zinda-

na atacagım. Eğer oradan kurtulabilirsen, doğru olduğuna inanacağım. Aksi halde tüm yaşamın boyunca zindanda kalacaksın, fakat bir aptal olduğunu göstermek için seni öldürmeyeceğiz."

- 3 -

David Alroy zindana atıldıktan sonra, Hükümdar tüm vezirlerini ve danışmanlarını çağırarak "Hükümdarlığımıza karşı ayaklanan şu lanet Yahudilere karşı bir çözüm bulalım" dedi. Ancak onlar daha bu kötü amaçlı toplantıyı sürdürürken, *David*'in kaçıp kurtulduğunu duydular. Ancak onun bunu nasıl becerdiğini anlayamadılar. Hükümdar bu durumu duyunca, *David*'i yakalamak üzere aralarında süvarilerin de bulunduğu büyük bir orduyu peşinden gönderdi. Askerler onun bulunduğu yere ulaştıklarında kendisini göremediler, ama "Ben buradayım!" diyen sesini duydular. Sonra geri döndüler ve olanları Hükümdar'a anlattılar. Hükümdar şaşırmişti, "Ben onun rüvet vererek kaçtığını düşünmüştüm ama şimdi öyle olmadığını anlıyorum" dedi.

- 4 -

Hükümdar derhal atına binerek askerlerinin *David*'i göremedikleri nehir kıyısındaki yere kadar dörtlüye sürdü. Bu sefer hükümdar ve emrindekiler yüksek sesle onu çağırıyorlardı. Ama o, "Aptallar ben sizin önünüzde yoluma devam ediyorum. Fakat siz şaşırmış durumdasınız ve beni yakalayabilecek güçte değilsiniz" diyerek cevap verdi. Sonra şalını Gozan Nehri'nin üzerine attı ve onların gözleri önünde, Hükümdar da seyrederken nehri geçti. Bunun üzerine Hükümdar, "Onda olan mutlaka Tanrı'nın gücüdür ve biz de onu *Mesih* olarak kabul etmek zorundayız" dedi. Fakat emrindekiler *David*'in tüm bunları sihir ve yanıltma ile yaptığını söyleyerek onun bu düşüncesini değiştirdiler. Ondan sonra Hükümdar onlara sandallar getirmelerini buyurdu ve onu izleyen büyük bir orduyla nehri geçti. Ancak *David* bildiği *Kutsal Ad*'i söyleyerek, normalde yayan olarak on günde alınan yol yerine kestirme bir yol peydah olduğu için, Hükümdar'ın bu çabası da işe yaramadı.

- 5 -

Hükümdar bunun da başarısızlığa uğradığını görünce, Bağdat'daki Başhaham'a haber göndererek *David*'i yakalayıp kendisine teslim etmelerini buyurdu. Aksi takdirde genç yaşlı tümü birden kılıçtan geçirilecekti ve topluluk liderlerini müthiş acılarla cezalandıracak, onları birer birer yakacaktı. Ayrıca, inananların önderi olan ve Bağdat'da oturan Halife'ye bir mektup göndererek, ondan başhahamları uyar-

arak *David*'i Hükümdar'a teslim etmeleri gerektiğini söylemesini istedi. Bunun üzerine NEHERDEA, PUMBEDITHA, SURA ve tüm diğer bölgelerin başhahamları *David Alroy*'a bir mesaj göndererek ondan aptallığı bırakmasını istediler. Ancak bu şekilde, onun yanısıra Yahudi toplumu ve liderleri iyi durumda olabileceklerdi. Çünkü şu anda büyük bir sorunla karşı karşıydılar ve çok ciddi bir tehlikenin içindeydiler.

- 6 -

Ancak *David* çok yaklaşmış olan *Fıstık Bayramı* sırasında kurtarılacaklarının kendisine Tanrı tarafından söylenmiş olduğu şeklinde cevap verir onlara. Bu nedenle Nisan'ın on beşinci gecesi (*Fıstık Bayramı*'nın ilk gecesi) evlerinin damlarında hazır beklemeliydiler. Cennetten gelen melekler onları alıp bulutların üzerinde taşıyarak Kudüs'e getirecekti. Tümüne buna inandılar, çocukları ve eşleriyle beraber evlerinin damlarında kendilerini hazırladılar. Ayı ve açık gökyüzünü seyrederek bütün gece umutlarını tamamen yitirene kadar beklediler. Böylece sahte *Mesih*'in herhangi bir şey yapacak gücünün olmadığı öğrenilmiş oldu.

- 7 -

Daha sonra, ona "Eğer bu konudaki düşüncesini değiştirmemezse, bu ve öbür dünyadaki tüm hahamlar tarafından afazoz edileceğini bilmesi gerektiği" şeklinde sert bir mektup gönderdiler. Benzer bir mektubu da Musul'daki Yahudi topluluğu lideri *Haham Zakkay* ve astrolog (müneccim) *Haham Joseph Burhan el-Felek*'e gönderdiler. Buna karşılık onlar da *Alroy*'a birer mektup göndererek "*Jacob (Yakub)*'a kadar sıkıntı zamanıdır (Jer. 30:7) ve Kutsal Tanrı, Süleyman'ın Türküsü (Song of Solomon 2: 7)'nde kendisi istemedikçe sevgiyi uyandırmamanızı, harekete geçirmemenizi diliyorum dediği için, cennetin rahmetine muhtacız" dediler(9). Onun üstatları ve büyük bilgin oldukları halde, *David* kararını değiştirmede ve onlardan korkmadı.

- 8 -

Durum oldukça ümitsiz bir hale gelmişken, İran Hükümdarı'nın vassalı ve Yahudilerin de iyi bir dostu olan *Zeyn el-Din* adlı Türkiye Hükümdarı aracılığıyla Kutsal Tanrı bir mucize yarattı. *Zeyn el-Din*, *David Alroy*'un kayınpederini yakından tanıdığı için onu evine davet ederek şöyle dedi:

"İran Hükümdarı ile başı dertde tüm halkını kurtaralım. Git ve halkını kurtar. Eğer damadın olan bu adamı, *David*'i öldürürsen Yahudilerden on bin altın sikke toplayıp sana vereceğime sözveriyorum. Böyle yaparak

birçok insanı kurtaracak ve cennete iki misli ödüllendirileceksin."

- 9 -

O akşam kayınpederi *David*'i, onun için hazırladığı bir ziyafete davet etti. *David* şarap içti ve *Lut* kadar sarhoş oldu. Kayınpederi o zaman üzerine atılarak başını kesti ve *Zeyn el-Din* aracılığıyla İran Hükümdarı'na gönderdi. Diğer bazı güvenilir tanıklar bunun sahte Mesih *David Alroy*'a ait olduğunu onayladılar. Ancak o zaman Hükümdar yatıştı(10).

Dipnotlar:

1. *Yona Sabar*, age. s. 94-100.
2. *Tudelalı Benjamin*'in bu tahmini oldukça abartılı görünmektedir. Bu sayı, muhtemelen tüm Kürdistanlı Yahudi topluluğun nüfusunu dile getirmektedir. 1945 yılların da Amediya'daki Yahudilerin sayısı 400'den fazla değildi. Tüm Kürdistan'da ise yaklaşık olarak 25.000 kadardı.
3. Hikâyenin başlangıcında yeralan *Avidani*'nin, öyküyü öğretmenlerinden ve atalarından duyduğunu belirten açıklaması şüphelidir. Çok benzer içerik ve üsluba ek olarak, özel isimlere ait ortak yanlış telaffuzlar, *Avidani*'nin anlatımının çoğunlukla *Ibn Verga*'ninkine uyduğunu göstermektedir. *Avidani*, *Ibn Verga* tarafından kullanılan *David el-Davidi* adını *David Alroy* olarak değiştirmiştir. Ama Amediya'nın kuruluşu hakkındaki hikayenin *David Alroy*'a atfedildiğini parantez içinde belli belirsiz olarak ilave etmiştir. Bu konudaki anlatılara göre Amediya, İran'dan gelen ve Amediya ile çevresindeki bölgeye 25.000 Yahudi ailesinin yerleşmesi için hükümdardan izin isteyen *Joseph* ve *David* (Yusuf ve Davut) adlı iki kardeş tarafından kurulmuştur. Yine anlatılardan birine göre kuruluş yılı 795, bir diğerine göre ise 1284'dür. Kardeşlerin dinsel ünvanlarına atfen BE HAZ-ZANE olarak adlandırılan türbeleri, Amediya'daki en eski ve en çok saygı gösterilen yapılardan biridir. *Brauer*'e, *Avidani* olması muhtemel bir kaynak tarafından anlatılan öykü ise şöyledir: *Joseph* ve *David* kardeşler Amediya'ya kılık-kıyafetlerini değiştirerek derviş kılığında geldiler. Yörenin ne denli güzel olduğunu gördüklerinde, orada yerleşip kalmak için hükümdardan izin istediler. Hükümdar onlara hangi aşirete bağlı olduklarını sorduğunda "İsrailoğulları aşiretinde niz" diye cevap verdiler. Hükümdar Yahudilerden hoşlanmadığı için "Burada sizin için yerim yok" dedi! Bunun üzerine iki kardeş *Bebade* olarak bilinen bir yere doğru yollarına devam ettiler. Yollarına devam ederlerken, hükümdarı hastalandırmak için sihir güçlerini kullanarak büyü yaptılar. Çaresiz kalan hükümdar, kardeşlerden şehre geri dönmelerini istemek ve onların isteklerini yerine getireceğini peşlerinden iki atlı gönderdi. Kardeşler geri döndüler, hükümdarla selamlaştılar ve ondan kendilerine sadece büyük bir öküzün derisinin çevreleyebileceği yer kadar bir toprak parçası

bağışlamasını istediler. Hükümdar kabul etti. Kardeşler büyük bir öküzün derisini alarak kolay esneyebilir hale getirmek üzere birkaç gün suda yumuşattılar. Daha sonra da uzun ince bir şerit halinde kestiler. Bu deri şeritle eski sinagogu ve diğer yapıları üzerinde inşa ettikleri büyük bir arazi parçasını çevrelediler.

4. Kuzeydeki Kürdistan dağlarından güneydeki düz alanlara doğru herhangi bir seyahat, yörede "aşağıya gitmek, inmek" olarak ifade edilir.

5. *Benjamin*'e göre 25 gün.

6. Başka hiç bir kaynakta *Alroy*'un yetmiş dil konuştuğundan söz edilmemiştir.

7. Bu oldukça abartılı rakam, *Avidani*'nin *Ben-Jacob*'a anlattığı bir başka öyküde tekrarlanmıştır. Bu durum *Benjamin*'in "25.000 Yahudi" şeklindeki tahmini (s. 51) ile *Ibn Verga*'nın (s. 50) ve *Joseph hak-Kohen*'in (s. 47) "bin kadar aile" olarak verdikleri tahminlerin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmış görünmektedir.

8. *Joseph hak-Kohen* (s.47), bu tarihi 1163 olarak verir.

9. Geleneksel mecazi yoruma göre, bu dize, *Mesih*'in uyan zamandan daha önce ortaya çıkmaya zorlanmasını ya-saklamaktadır.

10. *Ibn Verga*'ya göre (s. 51), hükümdar yine de *Dav- id*'in taraftarlarını cezalandırmak istiyordu. Ve ancak kendisine yüz altın para ödendikten sonra onları bağışladı.

JONAH BEN GABRIEL'İN GÜNCESESİ'NDEN SEÇMELER(1)

Kürdistan'da ortaya çıkmış olan elyazması kitaplar, genellikle sadece midraşim, hikayeler, ilahiler, halaka (Talmud) kuralları ve benzeri geleneksel edebiyat ürünlerini içerirler. Fakat *Jonah ben Gabriel*'in elyazması kitabı geleneksel malzemeye ek olarak -bazıları Yahudileri hiç ilgilendirmeyen- güncel olaylar konusundaki kayıtlarla birlikte, memleketi olan *Erbil*'i yaşamı sırasında etkileyen doğal afetlere ait ayrıntılı anlatımlar da içerir. Kendi ailesindeki doğumlar ve evlilikler gibi kişisel durumlarla ilgili birçok kısa bilginin yanısıra bir sinagogun yaptırılması gibi toplumsal konularla ilgili olanlar da bulunmaktadır. Bu elyazması kitaptaki daha geleneksel malzeme arasında halaka soru ve cevapları, ilaçlar ve tedaviler, rüya yorumları, şans oyunları ve oniki burcun kullanımı ile bonolar ve ticari belgelerin çeşitleri de bulunmaktadır. Muhtemelen, bu eğitimli ve topluluk lideri adam için elyazması kitabı, kendisine ilginç gelen ve gelecek kuşaklar için saklamaya değerini düşündüğü şeyleri kaydettiği bir hazine görevi görmüştü. Kitabındaki kayıtlara göre, *Jonah ben Gabriel* 14 Mart 1772'de doğdu ve 18 Şubat 1792'de evlen-

di. Sosyal olaylarla ilgili kayıtlarının 1793-1843 yıllarını kapsamış olması nedeniyle, yetmiş yıldan fazla yaşamış olmalı. Kayıtları onun yaşadığı şehide önemli bir kişi olduğunu göstermektedir. *Gabriel* bir sinagogun yapılmasında ve Cumartesi günlerinde Yahudilerin eşyalarını bir yerden başka bir yere taşımalarını sağlamak için şehir arazisinin Türk validen sembolik olarak satın alınmasında sorumlu kişi idi. İsrail Ülkesi'nden gelen bir misafiri ağırladı ve ona bazı kitaplar ödünç verdi. İleri derecede modern, berber ve özlü üslubundan bilgili bir adam olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Her felaketi Tanrı'nın bir hükmü olarak kabul eden inançlı bir Yahudi olan *Gabriel*, kayıtlarını sık olarak günahların af edilmesini dileyen kısa bir dua ile bitirir ve doğal afetlerle ilgili anlatımlarında Yahudi toplumunun çektiği acılara özellikle dikkati çeker. Ancak herhangi bir duygusal yorum katmadan kendisini gerçekleri belirtmekle sınırlar.

1. Bir Sinagog Yapımı

Sinagogun ilk binasını 1793 yılında inşa ettik. İkinci bir yapı 1803 yılında ilave edildi. Yapıma *Fıstık Bayramı*'nın sonrasındaki ilk gün başladık ve Temmuz ayının birinci günü bitirdik. Sinagogun takdisi için, kutlu Temmuz ayının ilk günü töresel bir yemek verildi. Yapımdan sorumlu olanlar, *David Michael* ve ben naçiz kulunuz *Jonah Gabriel* idi. Tanrı bizi korusun ve yaşamda tutsun!

2. Şehir Arazisinin Sembolik Olarak Satın Alınması

1806 yılının *Fıstık Bayramı*'nda, yüce *Sultan Selim*'in yönetimi döneminde(2) sembolik olarak şehrin sahibi olma hakkını elde etmek ve böylece Cumartesi günleri eşyalarımızı bir yerden bir başka yere taşıyabilmek için Erbil şehrini *Vali Hacı Kasım Ağa*'dan satın aldık(3). Sadece altı ay tahtta kaldığı ve sonra da öldüğü için, *Sultan Mustafa*(4)'nin hükümdarlığı döneminde şehir arazisini satın alamadık. Ama yüce *Sultan Mahmut*(5)'un hükümdarlığı sırasında, 1809 yılı *Fıstık Bayramı*'nda bir kez daha satın aldık.

3. Dolu Felaketi

1813 yılı Yahudi takviminde bir artık yıl idi. Nisan'ın 24'ünde, *Fıstık Bayramı*'ndan hemen sonraki Cumartesi öğleden sonra gökler karardı ve yağmur yağdı. Daha sonra, yaklaşık olarak yarım saat dolu yağdı. Dolu taneleri irili ufaklıydı, bazıları ceviz büyüklüğündeydi. Ama daha sonra dışarı çıkan birkaç kişi tavuk yumurtası büyüklüğünde dolular gördüklerini ileri sürdü. Ardından sel suları şehir surlarını sardı ve yaklaşık üç yüz -kimilerine göre yaklaşık

dört yüz- evi yıkıp harabetti, Yahudi olmayan bazı insanlar(6) öldü. Bunlardan bazıları evlerin içinde öldü, diğerleriniyse seller alıp uzaklara götürdü. Dolu taneleri kırlarda on beş gün kadar kaldı. Yahudi olmayanlar bunları toplayıp getirerek pazarda satıyorlardı(7). O çumartesi sabahı valinin sarayı çöktü ve sekiz Yahudi-olmayan altında kalarak öldü(8). On gün sonra Yahudi-olmayanlar şehre bir dolu tanesi getirdiler ve onu tartular. Ağırlığı bir KIYYE (yaklaşık olarak 1.5 libre) geldi. Ayrıca *Fıstık Bayramı*'ndan önce başka bir şehirden bir Yahudi geldi ve söylediğine göre onun şehrinde dolu o denli şiddetli yağmıştı ki, dolu taneleri bazı kişileri öldürmüştü ve her bir dolu tanesi bir OKKA (yaklaşık 2.75 libre) ağırlığındaydı. Tanrı dünyada huzur versin! Amin!

Dipnotlar:

1. Yona Sabar, age. s. 130-134.
2. Burada bahsedilen Osmanlı Sultanı, 1789-1807 yılları arasında tahtta oturan 3.Selim'dir.
3. Yahudi inançlarına göre, kutsal Cumartesi günleri eşyaların bir yerden başka bir yere taşınmaları yasaktır. Bu şekildeki bir sembolik satın alma, Yahudi cemaatinin tüm şehir arazisini tek bir mülk olarak kabul edebilmesine ve böylece Cumartesi günü kişisel eşyalarını bir yerden başka bir yere taşıyabilmelerine olanak sağlamıştır. Yeni bir yönetici işbaşına geldiği zaman, bu satın alma biçimi her seferinde yenilenmiştir.
4. Bahsedilen Sultan 4.Mustafa(1807)'dir.
5. Sultan Mahmut 1808-1839 yılları arasında tahtta kalmıştır.
6. İngilizce metinlerde Gentile(Centayl) terimi ile ifade edilmiş olan "Yahudi-olmayan" kimseleri belirten bu ifade, burada genelde yöredeki Kürtler için kullanılmıştır.
7. Genellikle Kürt köylüleri dolu tanelerini ve karları dağlardaki çukurlarda saklar ve soğutmada kullanılmak üzere yazın kentlilere satıyorlardı.
8. Yazar daha önce yağmurun öğleden sonra başladığını belirtmişti. Bu nedenle sarayın çökmesi, selden çok deprem gibi bir başka nedene bağlı olmalı.
9. Çeşitli yörelerde kullanılan kile ölçüsü birbirinden farklı olduğu için, yazar ERBİL KİLESİ diye belirterek bu farklılığı vurgulamaktadır. Yöresel bir ölçü olan Erbil kilesi, yaklaşık 6.5 kuru litrelik ölçüme karşılık geliyordu.

BERHEM YAYINLARININ YENİ KİTAPLARI

A . HAYDAR AVCI

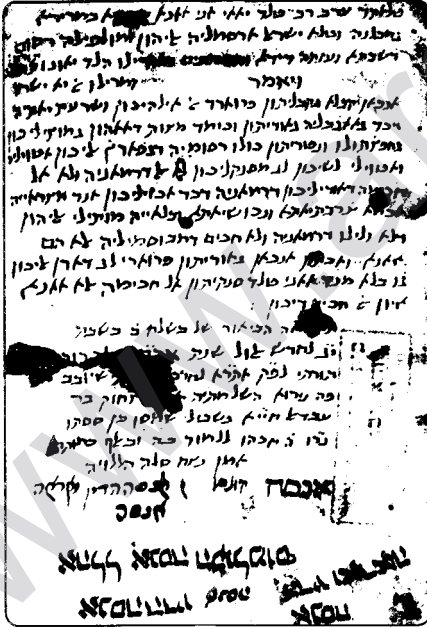
HALKBİLİMİ KONULARI VE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

BERHEM YAYINLARI

Dr. A. MEDYALI \

KÜRDİSTANLI YAHUDİLER

BERHEM YAYINLARI

İsteme Adresleri:

BERHEM YAYINLARI

Atatürk Bulvarı
Sanlıhan 105/907
Kızılay - ANKARA

Tel: 4- 418 48 86

BERHEM

Kotkag. 15, 6 tr.
164 75
KİSTA - SWEDEN

Tel: 08- 750 48 28

BERHEM

Atatürk Bulvarı, Sanlıhan 105/907
KIZILAY/ANKARA

Kotkag. 15, 6 tr.
164 75 KISTA/SWEDEN

DERSİMLİ ŞAİR
HASAN DEWRAN'IN
ZAZACA (DIMİLKİ, KIRMANCKİ) VE
ALMANCA OLARAK YAYIMLANAN
YENİ ŞİİR KİTABI
ALMAN BASININDA GENİŞ YANKILAR
UYANDIRDI

Hasan Dewran **FEUER**
SEIT
ZARATHUSTRA
Gedichte, Aphorismen und
ein lyrisches Märchen

Brandes & Apsel

HER KAMO

Serê na dinade
teyr u tur,
Serê na dinade
her kes,
zonê hode girano,
zonê hode girano.

Kam ke
aslê ho inkar keno,
Kam ke
zonê hora remeno,
aqlra hero,
aqlra hero!

Her qusırde niamedo,
her baqilo.
Çayıredê çereno,
dunê ho finora hawa,
bê ters, bê serm
eskera eskera
hore zireno,
hore zireno!

HASAN DEWRAN

AYRICA

*
Kurmançça ve Türkçe örneklerle

*
Dersim'den halı ve kilim desenleri

*
Zazaca'ya yönelik bugüne değin Almanca ve
İngilizce'de yapılmış bilimsel çalışmaların
kaynakçası

*
Almanca ve Zazaca'da ortak sözcükler

Bu kitabı Almanya'da bütün kitapçılar aracılığıyla
veya doğrudan
yayınevinin şu adresinden temin edebilirsiniz:

Brandes & Apsel Verlag
Zeilweg 20
D-6000 FRANKFURT 50 / ALMANYA